

Pikaajaline töötus Eestis

**Urve Venesaar
Marit Hinnosaar
Mai Luuk
Ülle Marksoo**

Eesti Vabariigi Sotsiaalministeerium
 **Tallinna Tehnikaülikooli
Eesti Majanduse Instituut**

Eessõna

Pikaajaliselt töötute osatähtsuse jätkuv kasv Eesti töötute üldarvus viimastel aastatel tingis spetsiaalse uuringu vajaduse. Uurimistöös keskenduti nii pikaajalise töötuse põhjustele, töötute probleemidele kui ka pikka aega tööst eemal olnud inimeste tööhõivesse tagasitoomise võimalustele. Uuringu teema keerulisuse ja kompleksuse tõttu on kasutatud kvantitatiiv- ja kvalitatiivuuringute kombineeritud metoodikat, mis võimaldas leida mitmekülget informatsiooni pikaajalise töötuse trendide, riskigruppide ja pikaajaliselt töötute “elu ilma tööta” olemuse ning tagajärgede tunnetamise kohta, et leida soovitusi, mis võiksid kaasa aidata pikaajalise töötuse vähenemisele.

Käesolev raamat põhineb uurimistööl “Pikaajaliselt töötud ja nende tööturule tagasitoomise võimalused”, mida on finantseerinud Eesti Vabariigi Sotsiaalministeerium.

Autorite panus uuringusse on seotud nende spetsialiseerumisega valdkondadele, mis aitavad kõige paremini püstitatud eesmärgini jõuda. Marit Hinnosaar, Tartu Ülikooli doktorant, on uurinud Eesti tööturgu ökonomeetriliste meetodite abil, Mai Luugil, Tallinna Pedagoogikaülikooli doktorandil, on kogemusi sotsioloogiliste kvalitatiivuuringute alal. Ülle Marksoo, Tartu Ülikooli doktorant, osaleb ise Eesti tööpoliitika kujundamises Sotsiaalministeeriumis ja on kursis uute suundumustega Euroopa Liidu tööpoliitikas ning teiste riikide kogemustega sellel alal. Urve Venesaar uuringu vastutava täitjana koostas pikaajalise töötuse statistilise ülevaate, osales intervjuudes töötutega, otsis tööpoliitika kogemusi teistest riikidest ja koostöös kaasautoritega pani kokku uuringu sissejuhatava ning kokkuvõtva osa, mis põhinevad peatükkides esitatud analüüside tulemustel. Uurimistööd aitasid teha veel TTÜ Eesti Majanduse Instituudi teadur Irina Koljajeva ja ökonomist Reet Maldre ning magistrandid Meeli Villido (TPÜ) ja Ludmilla Staritsõna (TTÜ).

TTÜ Eesti Majanduse Instituut tänab meeldiva koostöö eest Sotsiaalministeeriumi, Statistikaametit ja Tööturuametit. Eriline tänu kuulub Statistikaameti sektorijuhatajale Ülle Pettaile, Riigi Tööturuameti osakonnajuhatajale Alice Lugnale ja spetsialistile Eerika Kiviseljale statistilise ja muu informatsiooni kogumise ning koostöö eest uuringu tegemisel. Meie siiras tänu kuulub kõigi tööhõiveametite direktoritele abi eest pikaajaliselt töötute leidmisel intervjuudeks ja fookusgruppide arutelude korraldamisel. Samuti täname kõiki tööhõiveametite direktoreid fookusgrupi arutelus osalemise eest, konsultante ja paljusid teisi informatsiooni, koostöö, selgituste ja heade soovitude eest. Suur tänu kõigile pikaajaliselt töötutele, kes olid nõus vastama meie küsimustele ja andsid oma panuse töö valmimisel.

Urve Venesaar
TTÜ Eesti Majanduse Instituut

Lühikokkuvõte

Uurimistöö eesmärk oli pikaajalise töötuse olukorra hindamine Eestis ja riskigruppide väljaselgitamine, pikaajalise töötuse olemuse parem tundmaõppimine ja selle mõju väljatoomine ning võimaluste otsimine vaadeldava sihtgrupi tööturule integreerimiseks. See tõstatas vajaduse analüüsida tööpoliitikat ja -meetmeid, mis on suunatud pikaajaliselt töötute olukorra lahendamisele ja mis aitaksid neid võimalikult kiiresti tööellu tagasi tuua.

Uurimistööga seoses korraldati mitmeid kvantitatiiv- ja kvalitatiivuuringuid. Kvantitatiivne analüüs tehti Eesti tööjõu-uuringute andmebaasi alusel peamiselt tööturu pakkumisepoolsete tegurite iseloomustamiseks. Pikaajalist töötust mõjutavate asjaolude ja pikaajaliselt töötuks jäämise riskigruppide selgitamiseks kasutati kestvusmudeleid, mille abil analüüsiti tööjõu liikumist mõjutavaid asjaolusid. Küsiti töötute arvamust tööpoliitika meetmete tõhususe kohta, samuti selle kohta, mida oleks vaja, et töötuid kiiremini tööturule tagasi tuua. Kvalitatiivne juhtumiuuring süvaintervjuude kaudu ja fookusgruppide arutelud maakondades aitasid selgitada erinevate riskigruppide pikaajalise töötuse omapära ning selle mõju sihtgrupi käekäigule. Küsitleti füüsilisest isikust ettevõtjaid ja ettevõtluse alustamise toetuse saajaid, et selgitada nende muresid. Selleks et pikaajalist töötust näha ka tööturuteenuste pakkuja poole pealt, korraldati fookusgrupi arutelu tööhõiveametite direktoritega. See aitas välja tuua olulisi probleeme ja koguda ettepanekuid tööpoliitika täiustamiseks.

Statistiline analüüs näitas, et vaatamata töötuse määra vähenemisele viimase kahe aasta jooksul, on pikaajalise töötuse määr kasvanud 50–69-aastaste vanusegrupis ja madala haridusega töötute grupis ning jätkuvalt on kasvanud üle kahe aasta tööta olnud meeste osatähtsus tööjõus. Pikaajaliselt töötute osatähtsus töötute üldarvus on tõusnud peaaegu kõigis vaadeldud töötute gruppides. Pikaajalise töötuse püsimine maal on juurde toonud heitunud. 2002. aastal oli Eestis 35 500 pikaajaliselt töötut ja 17 700 töötusloobunud mitteaktiivset tööealist isikut (heitunut), kes kokku moodustasid 5,1% tööealisest elanikkonnast.

Kvantitatiivmudelil baasil tõi välja, et töötusest hõivesse liikumise võimalus on väiksem ja seeläbi töötusperiood pikem naistel, mitte-eestlastel ning madala haridustasemega inimestel. Vaatlusaja jooksul on toimunud muutused tööjõu nõudluse struktuuris, halvenenud on nii sekundaar- kui ka primaarsektori töökogemusega töötute töö leidmise võimalus. Samal ajal liiguvad kiiremini töötusest hõivesse kõrgharidusega töötud, samuti Harju maakonna elanikud ja linnaelanikud. Viimati nimetatud grupid võib arvata edukamate hulka, kes kogesid peamiselt vaid lühiajalisi töötusperioode.

Kvalitatiivmudel näitas, et pikaajaline töötus on halvasti mõjunud töötute psüühilisele seisundile. See väljendub eeskätt keerulistes peresuhetes, kahjulikes harjumustes (alkoholi tarbimine), enesehinnangu languses ja lootusetuses tuleviku suhtes. Pikaajaliselt töötute peredes valitseb suur

rahapuudus ja elatakse äärmiselt kokkuhoidlikult. Niisuguse olukorraga kaasneb alaväärtuslik toitumine ja tervise halvenemine; pikaajaliselt töötutel puudub ravikindlustus ning arstiabi ja ravimid ei ole neile kättesaadavad. Raske majanduslik olukord on viinud inimesed seisu, kus neil tuleb tihti vastu võtta ükskõik milline töö, ka ilma sotsiaalsete garantiideta, miinimumpalgast madalama palgaga või pikkade tööpäevadega. Pikaajaliselt töötute elu on eriti raske kõrge töötusega piirkondades (nt Ida-Virumaa). Nüüdisaegse ettevalmistusega inimene ei leia tihti oma kodupiirkonnas haridusele vastavat tööd, kuid elukohast kauge töökoha vastuvõtmist takistavad suured sõidukulud, halb ühistranspordi korraldus, väikesed lapsed ja elukoha muutmiseks ebapiisavad majanduslikud võimalused (suured kolimiskulud).

Eestis tööpoliitika aktiivsete meetmete seas on ülekaalus tööjõu pakkumist mõjutavad meetmed, nagu erialane koolitus, toimetulekukoolitus ja kutsenõustamine. Töötute arvamus tööhõiveametite poolt pakutavate teenuste kohta oli võrdlemisi tagasihoidlik. Kõige vähem ollakse rahul töökohtade ja kursustel osalemise võimaluste pakkumisega. Võrreldes teiste riikide kogemustega, on pikaajaliselt töötutele pakutavate meetmete valik Eestis üsna piiratud. Selle üheks põhjuseks on tööpoliitikale suunatud rahaliste vahendite vähesus: näiteks 2002. aastal kulutati tööpoliitikale ligi 200 miljonit krooni, mis on kõigest 0,2% sisemajanduse kogutoodangust. Euroopa Liidu riikides on see näitaja ligi 3%.

Pikaajalise töötuse olukorra põhjalik analüüs aitab leida võimalusi pikaajalise töötuse vähendamiseks. Eesti tööpoliitikas tuleks senisest aktiivsemalt tegelda pikaajaliselt töötute probleemide kompleksse lahendamisega, et tuua need inimesed kiiresti tööturule tagasi. Paralleelselt peab tegelema pikaajalise töötuse ennetamisega. See eeldab riskigruppide kindlakstegemist töötuse varases staadiumis ja nendele tööturuteenuste pakkumist. Lähtudes Euroopa Liidu tööhõive strateegiast ja teiste riikide kogemustest, tuleks ka Eestis tunduvalt suurendada aktiivsete tööturumeetmete osatähtsust ja kasutada individuaalse lähenemise strateegiat, mille rakendamine esitab tööhõiveametitele suuri nõudmisi. Seetõttu on vaja tugevdada riiklikku töövahendussüsteemi, mis tähendab piisava hulga koolitatud kaadri olemasolu, nüüdistasemel infosüsteemi ning küllaldasi rahalisi vahendeid.

Pikaajalise töötuse vähendamise võimalusena tuleb näha tööturu nõudlusepoole arendamist, mille sihiks on töökohtade loomine, mis kokkuvõttes tõstab tööhõivet ja mõjutab kaudselt töötuse vähenemist. Selleks on vaja keskkonda, kus ettevõtjal on lihtne alustada tegevust, vajalik informatsioon on kiiresti ja odavalt kättesaadav, ettevõtluse õiguslik regulatsioon on stabiilne ja ettevõtluse tugistruktuur tegutseb tulemuslikult.

Uurimistöös esitatud pikaajalise töötuse analüüsi tulemuste arvessevõtmine tööpoliitika kujundamisel ja töös tutvustatud meetmed parandaksid pikaajaliselt töötute väljavaateid tööturule integreerumisel. See aitaks vähendada pikaajalist töötust.

Sisukord

Sissejuhatus.....	8
1. Pikaajaline töötus Eestis: statistiline ülevaade <i>Urve Venesaar</i>	11
1.1. Tööpuuduse trendid Eestis ja pikaajaline töötus	11
1.2. Pikaajalise töötuse põhjused ning töötute ameti- ja erialane struktuur	24
1.3. Töötute arvamusi tööturul püsimise ja pakutavate tööturu teenuste kohta	27
1.4. Eesti pikaajalise töötuse võrdlus Euroopa Liidu ning Kesk- ja Ida-Euroopa riikide omaga.....	32
1.5. Kokkuvõte.....	34
2. Kvantitatiivuuring pikaajalist töötust mõjutavate tegurite selgitamiseks ja pikaajaliselt töötuks jäämise riskigrupid <i>Marit Hinnosaar</i>	35
2.1. Pikaajaline töötus Eesti tööjõu-uuringute põhjal.....	35
2.2. Kestvusmudeli spetsifitseerimine	39
2.3. Valimi kirjeldus.....	41
2.4. Töötusest hõivesse liikumise modelleerimine ja pikaajaliselt töötuks jäämise riskigrupid	43
2.5. Tulemuste analüüs	45
2.6. Kokkuvõte.....	47
3. Pikaajaliselt töötute elu ilma tööta <i>Mai Luuk</i>	48
3.1. Kvalitatiivuuringu metoodilisi lähtekohti.....	48
3.1.1. Juhtumiuuringud	50
3.1.2. Fookusgrupi uuringud ja fookusgruppide valimi iseloomustus..	51
3.2. Pikaajaliselt töötute kvalitatiivuuringu tulemused.....	54
3.2.1. Pikaajaliselt töötute töösoovid ja võimalused tööd leida	55
3.2.2. Hariduse, erialaoskuste ja tutvuste osa töö leidmisel.....	58
3.2.3. Pikaajaliselt töötute tööotsingute strateegiad	60
3.2.4. Töökoht kodust kaugel ei ole väljapääs, pigem uus probleemide allikas	63
3.2.5. Töötamine mitteametlikult, ilma sotsiaalsete garantiideta.....	64
3.2.6. Madalapalgalised töökohad.....	66
3.2.7. Suur rahapuudus.....	69
3.2.8. Pikaajalise töötuse mõju perekonnaelule ja tervisele	72
3.2.9. Pikaajaliselt töötute enesehinnang – oluline eeldus tööturule integreerumisel	73
3.2.10. Töötute hinnangud tööhõiveametite tegevusele	75
3.3. Kokkuvõte.....	81

4. Pikaajalise töötuse vähendamine: tööpoliitika meetmed	82
<i>Urve Venesaar ja Ülle Marksoo</i>	
4.1. Tööpoliitika meetmete iseloomustus	82
4.2. Pikaajalise töötuse vähendamise poliitika viimase aja suundumused.	86
4.3. Pikaajaliselt töötutele suunatud tööpoliitika Eestis	89
4.4. Tööpoliitika põhiprobleemid ja ettepanekud.....	95
4.5. Kokkuvõte.....	97
5. Järeldused.....	98
6. Soovitused pikaajalise töötuse vähendamiseks	101
Kasutatud kirjandus	104
Lisa 1. Juhtumi- ja fookusgruppide uuringu valimite iseloomustus.....	109
Lisa 2. Pikaajaliselt töötute juhtumid	111
Lisa 3. Näiteid pikaajaliselt töötute abistamiseks suunatud projektidest eri riikides.....	134
Summary	142

Sissejuhatus

Eestis on siirdeprotsessist tingitud ümberkorraldused kaasa toonud tööpuuduse, mis omakorda on tekitanud palju negatiivseid sotsiaalseid ja majanduslikke tagajärgi. Mitmete riikide kogemused on näidanud, et mida ulatuslikumad ja pikemad on töötuse juhtumid, seda sügavamad ja komplitseeritumad on sotsiaalsed ja majanduslikud probleemid ühiskonnas. Tööturu nõudluse poolelt vaadatuna pidurdab tööpuudus majanduslikku ja sotsiaalset arengut ning vähendab reinvesteeringu võimalusi. Tööturu pakkumise seisukohalt erodeerib tööpuudus inimkapitali, suurendab ebavõrdsust ja õhustab inimesi psüühiliselt (Layard jt, 1991). Pikaajalisel töötusel on omadus muutuda püsivaks ja selle tõttu kasvab töötuse tase, kuna pikka aega töötanud on lähedastele töö leidmine raskeks või peaaegu võimatuks. Töötute tagasitoomine tööturule nõuab suuri investeeringuid, sest nende puhul on vaja rakendada aktiivseid tööpoliitika meetmeid.

Euroopa Liidu tööpoliitika prioriteediks on olnud juba aastaid pikaajalise töötuse vähendamine ja ennetamine, mille tulemusel pikaajalise töötuse määr on küll langenud, kuid pikaajaliselt töötute osatähtsus töötute üldarvus püsib jätkuvalt suhteliselt kõrge (ligi 44% töötute üldarvust) (Employment in Europe, 2002). Enamiku Kesk- ja Ida-Euroopa riikide pikaajalise töötuse määr oli kõrgem Euroopa Liidu keskmisest (The Future of Work..., 2003).

Euroopas korraldatud uuringud näitavad, et mida kauem on inimene olnud töötetu, seda keerulisem ja kulukam on teda tööle tagasi tuua (Coles & Masters, 1999; Summers, 1990). Pikka aega töötetu eemal olnud inimesed võivad suure tõenäosusega kaotada oma erialase pädevuse ja tööharjumuse, samuti võime ümber õppida (Sidelman & Bason, 2001). Pikaajaline töötus võib kaasa tuua enesehinnangu ja elukvaliteedi järsu languse, mis sunnib töötuid pidevalt võitlema stressi, emotsionaalse kurnatuse ja toimetulekuraskustega (Andersen, 2001; Beleva, 1997). Pikaajaline töötus võib põhjustada isiksuse psüühikas ja käitumises kardinaalseid muutusi, mis tihtilugu võivad kujuneda pöördumatuteks hälveteks (Rosenberg, 1979). Seetõttu rõhutavad mitmed uuringud vajadust tuvastada võimalikud riskigrupid ja kasutada pikaajalise töötuse ennetamise strateegiaid (Rudolph, 2001; Sidelman & Bason, 2001).

Eestis on pikaajalise töötuse peapõhjuseks peetud tööjõu nõudluse struktuuri muutumisel tekkinud struktuurset tööpuudust, kus vabade töökohtade nõudmised ei lange kokku tööotsijate kvalifikatsiooniga (Eamets, 2001; Venesaar & Hachey, 1995). Lisaks sellele iseloomustab pikaajaliselt töötuid nende vähenenud regionaalne mobiilsus ning täiendus- ning ümberõppe võimaluste puudumine (Rõõm, 2002). Selle taustal tuleb tähelepanu pöörata ka tööhõive ja tööjõu osalemise määra pidevale langusele. Paaril viimasel aastal on siiski tööhõive määr hakanud jälle tasapisi tõusma. Lisaks töötuse kasvule on suurenenud mitteaktiivse rahvastiku osa, kes on loobunud töötusvõimetest (nn heitunud) ja on seega samuti olnud pikka aega ilma tööta.

Viimasel ajal rõhutatakse üha enam seda, et pikaajalise töötuse vähendamiseks ja ennetamiseks tuleb välja töötada meetmed, mis arvestaksid

pikaajaliselt töötute olukorda ja aitaksid neid võimalikult kiiresti tööellu tagasi tuua (The Social..., 2002). See tingib vajaduse paremini tundma õppida pikaajalise töötuse olemust ja selle mõju nii majandusele kui ka riskirühma kuulujate edasisele käekäigule.

Eestis on pikaajalise töötuse uurimisel kasutatud põhiliselt tööjõu-uuringute andmestikku. Selle põhjal on käsitletud tööturu struktuurseid muutusi, mis on põhjustanud pikaajalist töötust, samuti tööturu tasakaalustamise erinevaid aspekte (Eamets, 2001), on välja selgitatud tööturu riskigruppe, kellel on suurem oht jääda pikaajaliselt töötuks (Paas & Philips, 2002; Venesaar jt, 2001a), ning on analüüsitud töötusest hõivesse liikumise riskifaktoreid (Kulikov, 1999; Rõdm, 2002).

Uurimistöö "Pikaajaliselt töötud ja nende tööturule tagasitoomise võimalused" eesmärk oli pikaajalise töötuse olukorra hindamine, riskigruppide väljaselgitamine, pikaajalise töötuse olemuse parem tundmaõppimine ja selle mõju hindamine riskirühma käekäigule ning võimaluste otsimine vaadeldava sihtgrupi tööturule integreerimiseks.

Uurimistöö tegemisel kasutati kvantitatiiv- ja kvalitatiivuuringute kombineeritud metoodikat. Kvantitatiivne analüüs tehti tööturu pakkumisepoolsete tegurite iseloomustamiseks, mille aluseks on Eesti tööjõu-uuringu andmebaasi informatsioon. Tööpuuduse trendide analüüs võimaldas vaadelda tööturu muutusi viimase kümne aasta jooksul ja aitas välja tuua riskigrupid, kes on sagedamini jäänud pikaajaliselt töötuks. Tööturu liikumist mõjutavate tegurite ökonomeetiline analüüs iseloomustas neid gruppe, kellel on raskusi töötusest hõivesse liikumisega ja kellele tuleks esmajoones suunata meetmed, mis aitaksid neid tööturule tagasi tuua.

Tööjõu-uuringute küsitlusvalimi väikese mahu tõttu saab pikaajalist töötust ja selle kestust iseloomustada ainult kogu riigi või suuremate regioonide, mitte aga maakonna tasandil ja seda vaid kõige üldisemate statistiliste näitajate kaudu (pikaajaliselt töötute arv ja osatähtsus kõigist töötutest). Seetõttu tõstatus vajadus korraldada kvalitatiivuuringuid, mille eesmärgiks on keskenduda pikaajalise töötuse põhjustele, pikaajaliselt töötute probleemidele ja kaua tööst eemal olnud inimeste tööhõivesse tagasitoomise võimalustele.

Kvalitatiivuuring korraldati mitmes etapis. Kvalitatiivse juhtumiuuringuga süvaintervjuude kaudu kaardistati kõigepealt pikaajalise töötuse juhtumid. Selle põhjal töötati välja pikaajaliselt töötute sihtrühmade fookusgruppide raamküsimumstik. Juhtumiuuringu üheks tulemuseks oli ettepanek lülitada Eesti tööjõu-uuringu küsitlusse 2002. aastal pikaajaliselt töötute moodul, mis võimaldaks neid paremini iseloomustada ja uurida töötute arvamusi tööpoliitika meetme tõhususe kohta. Juhtumiuuringuid kasutati ka tööturu nõudluse poole tegurite selgitamisel, milleks uuriti füüsilisest isikust ettevõtjate arvamusi ettevõtluse alustamise probleemide ja uute töökohtade loomise toetamise kohta.

Kvalitatiivuuringu teise etapina korraldati pikaajaliselt töötute fookusgruppide arutelud maakondades pikaajaliselt töötutega. Töötutel paluti täita küsimustik ja test enesehinnangu kohta, mille põhjal on võimalik

iseloomustada pikaajaliselt töötute valimi demograafilist, hariduslikku ja tööalast tausta ning muid olulisi näitajaid. Fookusgruppide arutelude analüüs on peainformatsiooniks pikaajalise töötuse olemuse ja mõju selgitamisel pikaajaliselt töötute käekäigule. See põhjendab nende käitumist tööturul ning aitab otsida soovitusi pikaajalise töötuse vähendamiseks.

Kombineeritud kvalitatiiv- ja kvantitatiivuuringute tulemuste põhjal võib väita, et pikaajaliselt töötute probleemide selgitamisel on saadud esimesi tulemusi ja nende tööturule tagasitoomiseks kavandatavad meetmed põhinevad praktilisel vajadusel.

Pikaajalise töötuse vähendamist ja ennetamist jälgiti teiste riikide kogemuste najal. Kokkuvõtte tehti viimasel ajal Euroopa Liidu tööpoliitika dokumentides kajastust leidnud pikaajalise töötuse vähendamise soovitustest Euroopa Liidu liikmes- ja ka liituvatele riikidele. Töös toodud pikaajalise töötuse vähendamise meetmete näited võivad anda mõtteainet Eestile sobivate meetmete otsimisel. Eesti oludele kohaste meetmete sõelumise ja tööpoliitika täiustamise eesmärgil küsitleti tööturu institutsioonide spetsialiste ja konsultante ning korraldati tööhõiveametite direktorite fookusgrupi arutelu. Arutelu tulemusi on arvestatud pikaajalise töötuse vähendamisele suunatud soovitustes.

Uurimistöö koosneb neljast peatükist. Esimene peatükk annab ülevaate muutustest tööturul ja eelkõige pikaajalise töötuse olukorrast Eestis, toetudes statistilisele informatsioonile. Samuti esitatakse Eesti pikaajalise töötuse võrdlus Euroopa Liidu ning Kesk- ja Ida-Euroopa riikidega.

Teine peatükk toetub pikaajalise töötuse ökonomeetrilisele analüüsile, milles on kasutatud kestvusmudeleid selgitamaks tööjõu liikumist mõjutavaid tegureid. Selle tulemusel tuuakse välja riskigrupid, kellel on tekkinud raskused töötusest hõivesse liikumisega. See näitab, millistele töötute gruppidele on esmajärjekorras vaja suunata meetmed pikaajalise töötuse ennetamiseks või nende tööturule tagasitoomiseks.

Kolmas peatükk esitab pikaajaliselt töötute olukorra analüüsi kvalitatiivuuringu alusel, mis põhineb juhtumi- ja fookusgruppide uuringutel. Uuringute tulemused annavad vastuse küsimustele, millistel põhjustel kujuneb välja pikaajaline töötus, milline on selle mõju sihtgrupi elukäigule ja enesehinnangule ning millised on pikaajalise töötuse tagajärjed.

Neljas peatükk käsitleb pikaajalise tööpuuduse leevendamise kogemusi Euroopa Liidu ja OECD maades ning antakse ülevaate viimasel ajal Euroopa Liidu tööpoliitikas kajastust leidnud pikaajalise töötuse vähendamise soovitustest. Iseloomustatakse Eesti tööpoliitikat ja näidatakse, mida pikaajalise töötuse vähendamiseks on tehtud ja mida planeeritakse tulevikus ette võtta. Tuuakse näiteid teistes riikides kasutatud tööpoliitika meetmetest.

Uurimistöö lõppu on koondatud järeldused ja soovitusel pikaajalise töötuse vähendamiseks. Autorid loodavad, et nende kogutud informatsioon ja uuringu tulemused annavad oma panuse pikaajalise töötuse põhjuste selgitamise ja probleemide väljatoomisse ning tõhustavad tööpoliitika arengut.

1. Pikaajaline töötus Eestis: statistiline ülevaade

Käesoleva peatüki eesmärk on statistilise informatsiooni alusel anda ülevaade pikaajalise töötuse tekke ja olukorra kohta perioodil 1992–2002. Ülevaate koostamisel on kasutatud eelkõige Eesti tööjõu-uuringute alusel avaldatud statistikatabeleid Eesti Statistikaameti väljaannetest ja väljavõtteid tööjõu-uuringute andmebaasidest. Kuna uuritav sihtgrupp, s.o pikaajaliselt töötud on tööjõust andmebaasis (valimis) väikesearvuline osa, siis erinevate jaotuste kaupa (nt pikaajaliselt töötud maakonnas soo jt tunnuste järgi) on nende analüüsi võimalused piiratud.

Peatükis näidatakse pikaajalise töötuse muutumise trende nimetatud perioodil, võreldakse mitmete sihtgruppide käitumist lühi- ja pikaajalise töötuse olukorras, vaadeldakse töötuks jäämise põhjusi ja toimetulekut. Tutvustatakse ka töötute tegevust enne töötuks jäämist ning varem töötanud isikute puhul nende töötuse kestuse sõltuvust erialast ja ametialast. Eesti pikaajalist töötust kõrvutatakse Euroopa Liidu ning Kesk- ja Ida- Euroopa maade olukorraga.

Uuringu üks tulemusi oli ettepanek lülitada Eesti tööjõu-uuringu küsitluse 2002. aastal pikaajaliselt töötute moodul, mis võimaldas neid paremini iseloomustada. See moodul sisaldas nii töötutele kui ka hõivatutele esitatavaid küsimusi, mille abil sai kindlaks teha töötuse sageduse ja kestuse. Töötult küsiti ka, mida oleks vaja sobiva töö leidmiseks. Küsitluse tulemuste analüüs on esitatud peatüki lõpuosas.

1.1. Tööpuuduse trendid Eestis ja pikaajaline töötus

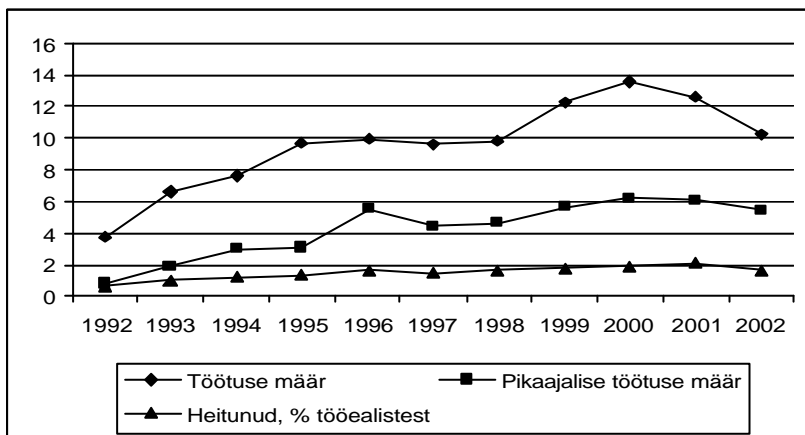
Eestis, nagu ka teistes siirderiikides, on tööturu areng toimunud paralleelselt majanduse struktuuri kohanemisega turumuutustega. See on kaasa toonud töötuse kasvu ja selle, et inimesed ei suuda pikka aega leida endale tööd ehk nn pikaajalise töötuse¹, mis on osutunud kesksks probleemiks tööpoliitika kujundamisel.

Eestis oli tööpuuduse määr siirdeperioodi algul madalam kui teistes Kesk- ja Ida-Euroopa riikides (v.a Tšehhi). Selle põhjusena on toodud elanikkonna ja sellega seoses tööjõu vähenemist emigratsiooni tõttu (eriti aastatel 1989–1993), mitteaktiivse elanikkonna kasvu ja tööturu paindlikkust (Berde jt, 1999; Eamets, 2001; Haltiwanger & Vodopivec, 1999; Hinnosaar, 2003; Venesaar jt, 2001a;). Pärast 1993. aastat hakkas Eestis töötuse määr kiiresti kasvama. Selle tingis tööhõive langus seoses majanduse struktuursete muutustega, töö tootlikkuse tõusuga, uute turgude hõlvamisega ja liberaalse majanduspoliitika rakendamisega. Töötuse määr stabiliseerus 1995. aastal

¹ Pikaajalise töötuse määra väljendab 12 kuud ja enam töötä olnud isikute suhe tööjõusse (s.o hõivatute ja töötute summasse), sellest lühemat aega (ehk alla 12 kuu) töötä olnud isikuid käsitletakse lühiajaliselt töötutena.

10% tasemel ja hakkas 1999. aastal mitmete välismõjude (nt Vene ja Aasia kriis) ja majanduse languse tõttu jälle kiiresti kasvama ning saavutas kõrgeima taseme 2000. aastaks (13,6%). Pikaajalise töötuse määr on samuti pika perioodi jooksul olnud pidevas kasvutrendis kuni jõudis 6,2%-ni 2000. aastal. Viimasel kahel aastal on töötuse määr ja pikaajalise töötuse määr vähenenud (vastavalt 10,3% -ni ja 5,4% -ni 2002. aastal) (joonis 1.1).

Lisaks töötute arvu kasvule on kasvanud töövõimelises eas mitteaktiivne elanikkond tööotsingutest loobunute ehk heitunute võrra², kes ei ole suutelised uute tööturu tingimustega kohanema. Kuigi heitunuid ei arvestata töøjõu hulka, on see osa rahvastikust, kes on töøjõust eraldunud töötsimisest loobumise tagajärjel, mistõttu neid tuleb käsitleda tööturu eriti probleemse riskigrupina. Heitunute osatähtsus mitteaktiivses elanikkonnas kasvas pidevalt kuni 2001. aastani (jõudis 6,8% -ni), kuid langes 2002 aastal (4,5% -ni) ilmselt nende siirdumise tõttu teistesse mitteaktiivsuse vormidesse (nt laste ja pere eest hoolitsemine). Pikaajaliselt töötuid ja heitunud isikuid oli kokku 53200 (sellest 17700 heitunuid) ehk 5,1% tööealisest elanikkonnast. Paljud neist on kaotanud oma erialased oskused ja võimaluse tööturule tagasi pöörduda.

Joonis 1.1. Töötuse määr ja pikaajalise töötuse määr ning heitunud, %.

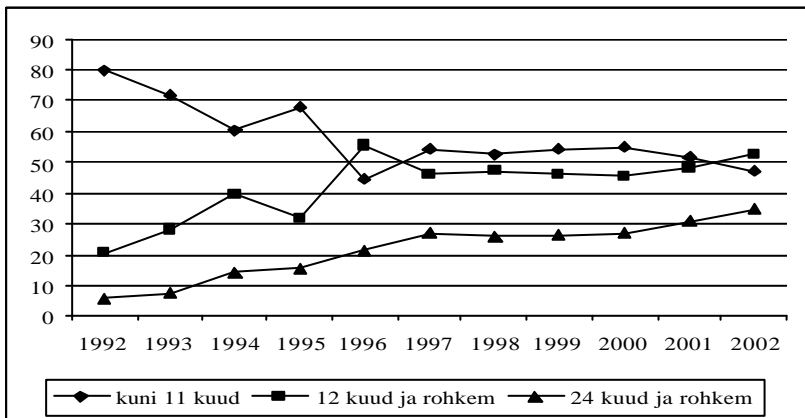
Pikaajalise töötuse tekkimise taust on tööhõive jätkuv langus isegi siis, kui sisemajanduse kogutoodang pöördus kasvule alates 1995. aastast. Sellist olukorda on seletatud majanduse ümberorienteerumisega uutele turumajanduslikele struktuuridele. Eestis toimusid kiired tootmise struktuuri muutused seoses intensiivse erastamisprotsessiga juba aastatel 1992–1995. Selle tulemusel kahanesid kiiresti toodang ja tööhõive riiklikus sektoris. Arenev erasektor ei suutnud siirdeprotsessis siduda riiklikust sektorist vabanevat töøjõudu, sest kohanemine turumuutustega (tooted, tehnoloogia,

² Heitunud on mittetöötav isik, kes sooviks töötada ja oleks valmis töö olemasolu korral ka kohe tööle asuma, kuid ei otsi aktiivselt tööd, sest on kaotanud lootuse seda leida.

turud) nõudis aega ja ressursse. Eesti ettevõtjate suurim probleem kogu vaadeldud perioodi jooksul on olnud finantsressursside puudus, mis on takistanud ettevõtete kiiremat arengut ja uute töökohtade loomist (The State..., 1999; Venesaar & Smallbone, 1997).

Seoses majanduse ümberstruktureerimisega muutus paljude ettevõtetest vabanenud töötajate kvalifikatsioon mittevastavaks tööjõu nõudlusega ja tööturule tagasipöördumiseks on neil vaja ümber õppida või täiendada oma teadmisi ja oskusi. Ettevõtetal puuduvad selleks rahalised võimalused, aga riigi täiskasvanute täienduskoolituse süsteem ei ole veel välja arenenud. Eesti ettevõtjate sõnul on kvalifitseeritud tööjõu vähesus saanud oluliseks takistuseks ettevõtete arengule (Regionaalse..., 1999). Spetsialistide ümber- ja täiendõppe uue tehnika ja tehnoloogia kasutamise alal vajab suuri kulutusi (Täiskasvanute koolitus..., 2002).

Töehõive pöördumine tõusuteele alates 2001. aastast näitab, et majanduse struktuurimuutused on kaasa toonud uute töökohtade loomise ja töötuse vähenemise. Esmajoones on tööd leidnud lühiajaliselt töötud (joonis 1.2). Kuigi pikaajalise töötuse määr on viimase kahe aasta jooksul langenud 0,6%, on töötute üldarvus pikaajaliselt töötute osatähtsus kasvanud 8% (45% -lt 2000. aastal 53% -ni 2002. aastal). Enam on suurenenud nende pikaajaliselt töötute osatähtsus, kes ei ole suutnud 24 kuu või pikema aja jooksul endale tööd leida. Seega on pikaajalisest töötusest saanud püsiv nähtus. Kuna nende inimeste võimalused tööd leida kahanevad ajas, saadab neid tööjõust irdumise risk (nad loobuvad tööotsingutest).

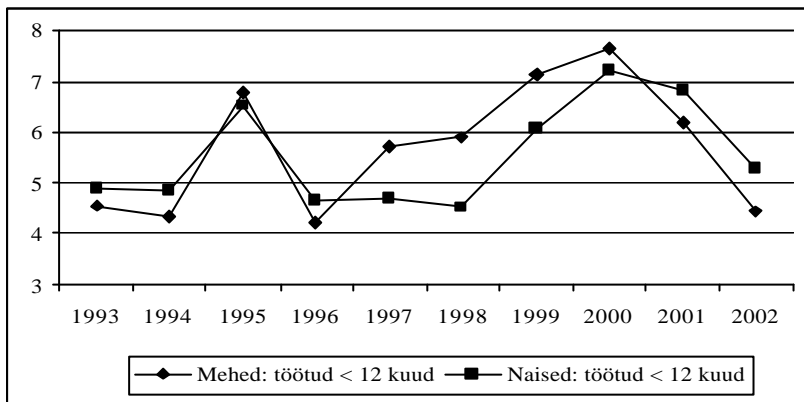

Joonis 1.2. Eri töötuse kestusega töötute osatähtsus, % töötutest.

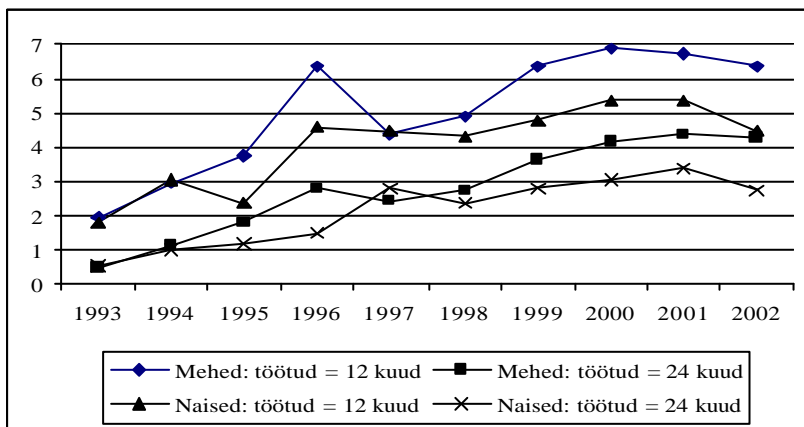
Struktuurne tööpuudus on põhjustanud ebaühtlase tööpuuduse jaotuse eri tööjõugruppide vahel. Seepärast vaadeldakse järgnevas töötute grupe mitmesuguste tunnuste alusel, nagu sugu, vanus, haridustase, erialane ja ametialane jaotus ning piirkondlik paiknemine.

Tööturul toimuv on mõjutanud mehi ja naisi erinevalt. See väljendub majandusliku aktiivsuse muutumises eri perioodidel. Töötuse

kestuse analüüs näitab, et lühiajaline ehk aastast lühem tööpuudus oli siirdeperioodi alguses (1993–1994) suur naiste hulgas, sellest järgnevatel aastatel (v.a 1996) jäi töötuks järjest rohkem mehi (joonis 1.3). Kuid viimastel aastatel on jälle kasvanud töötuks jäänud naiste arv. Pikaajaline tööpuudus on alates 1994. aastast kuni 2002. aastani olnud suurem meeste hulgas. Ka üle kahe aasta pikaajaliselt töötuid mehi oli kogu vaadeldud perioodi jooksul (v.a 1997) tööjõus rohkem kui sama töötusperioodi pikkusega naisi (joonis 1.4).

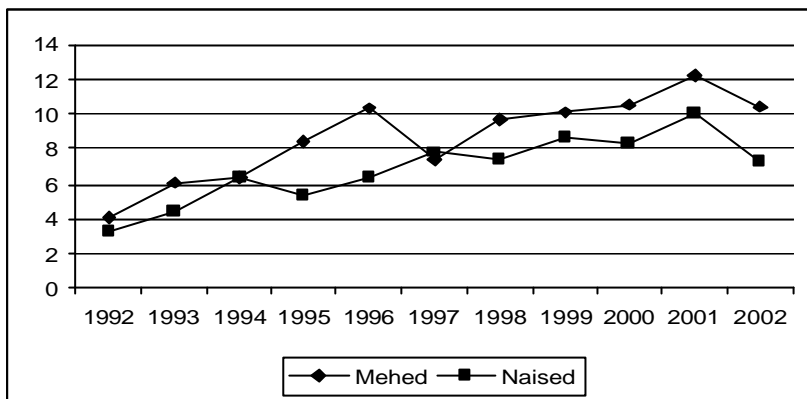
Joonis 1.3. Lühiajalise töötuse määr soo järgi, %.

Joonis 1.4. Pikaajalise töötuse määr soo ja töötuse kestuse järgi, %.

Meeste osatähtsus on olnud kogu perioodi vältel suurem ka töötusloobunute ehk heitunud hulgast (joonis 1.5). Seda soosib märkimisväärne mitteformaalse sektori olemasolu majanduses, mille ulatuseks hinnati varem 20–30%, käesoleval ajal 10% sisemajanduse kogutoodangust (Antila & Ylöstalo, 2003; Tihemets, 1996). Varimajandus toimib veel

märkimisväärselt ehituses, transpordis ja teeninduses, kus enam leidub töökohti meestele. Sellist olukorda soosivad ühelt poolt tööturu nõudlusepoolsed tegurid (nt ettevõtete maksukoormus, maksudest kõrvalehiilimine). Teiselt poolt on põhjuseks töökohtade vähesus legaalses sektoris ja suur konkurents töökohtadele, samuti oskuste sobimatus tööandjate nõudmistega.

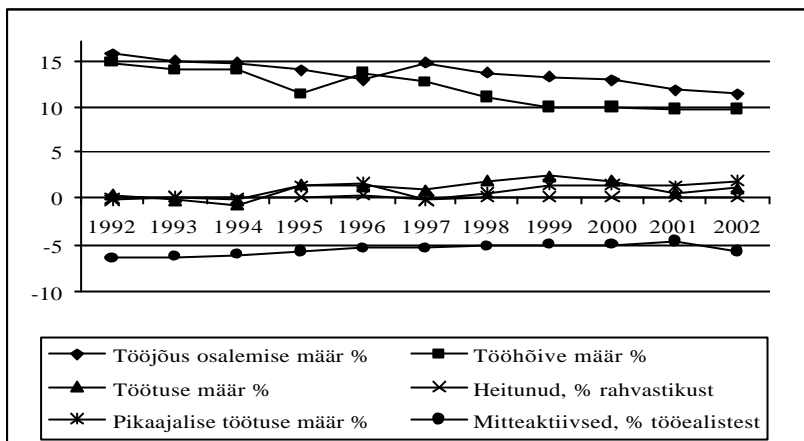

Joonis 1.5. Heitunud soo järgi, tuhat.

Tööturu üldnäitajate võrdlus soo järgi toob esile meeste kõrgema tööjõus osalemise, tööhõive ja töötuse määra, naisi on rohkem mitteaktiivseid (joonis 1.6). Paljud naised jäid siirdeperioodi alguses koduseks, kuid hiljem on märgata nende aktiivsuse tõusu. Ühe näitena võib tuua naiste osa suurenemise ettevõtjate hulgas, seda näitas naisettevõtjate uuring Harjumaal (Venesaar jt, 2001b). Meeste ja naiste vaheline erinevus tööjõus osalemise ja tööhõive määras on alates 1997. aastast hakanud vähenema, kuid pikaajaliselt töötute ja mitteaktiivse rahvastiku (sh heitunute) hulgas on nende erinevus suurenenud 2002. aastal. Seda on mõjutanud üle kahe aasta tööta olnud ja tööotsimisest loobunute kõrge osatähtsuse püsimine meeste hulgas. Need näitajad on naiste osas viimastel aastatel tunduvalt vähenenud. See on paljuski seotud naiste osatähtsuse suurenemisega muudes mitteaktiivsuse vormides.

Pikaajaliselt töötute jaotus vanuse, elukoha ja rahvuse järgi aitab välja tuua nende gruppide suundumusi ja näha seoseid pikaajalise töötuse määraga või pikaajaliselt töötute osatähtsusega töötute üldarvus.

Vanuse järgi oli pikaajaliselt töötute osatähtsus tööjõust põhitööealises grupis (25–49 aastat) suur peaaegu kogu vaadeldud perioodi jooksul, kõrgeim oli tase 2000. aastal. Kahe viimase aasta jooksul on see 2,2 protsendipunkti võrra langenud (joonis 1.7).

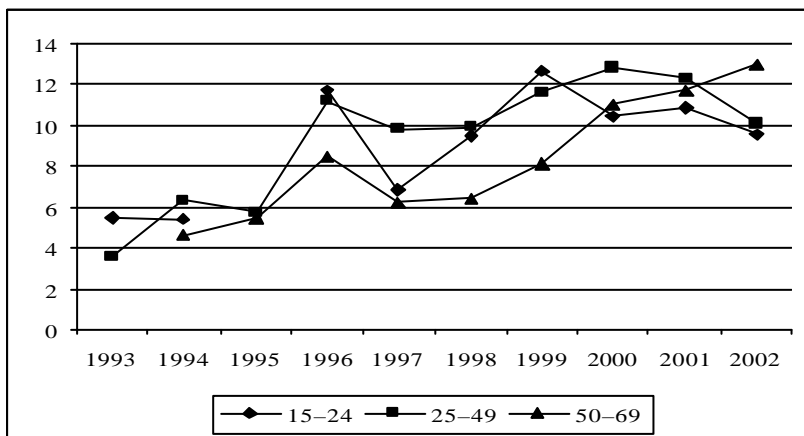

Joonis 1.6. Meeste ja naiste erinevus tööturu üldnäitajate osas (mehed miinus naised, protsendipunktides).

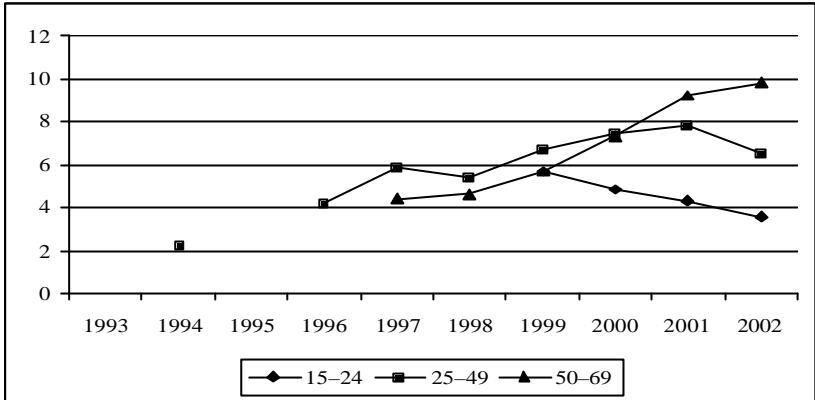
Niisamasugune trend iseloomustab noorte pikaajalise töötuse määra muutumist. Kuid vanusegrupis 50–69 aastat on pikaajalise töötuse määr olnud suhteliselt madal, kuid vastupidiselt teistele vanusegruppidele, jätkas see kasvu 2000. aastal ja 2002. aastal saavutas kõigi aegade kõrgeima taseme (13% 50–69- aastaste töötajast).

Kaheaastane ja sellest pikem töötusperiood on samuti sage nähtus vanemaeliste grupis, teistes gruppides on nii kaua töötust kogenute osatähtsus langenud. Noorte hulgas jõudis pikaajaliselt töötute osatähtsus kõrgeimasse punkti 1999. aastal, kuid aastaks 2002 vähenes see 3,6% -ni vastava vanusegrupi töötajast (joonis 1.7b).

a) töötuse kestus 12 kuud ja rohkem

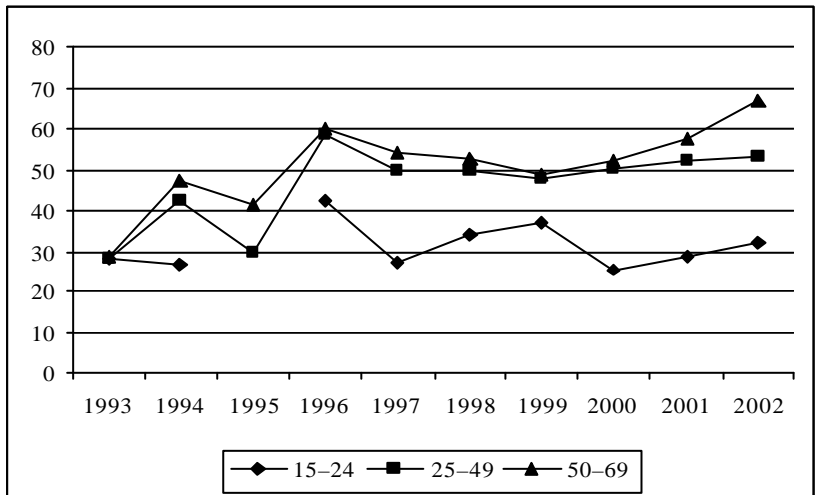
b) töötuse kestus 24 kuud ja rohkem

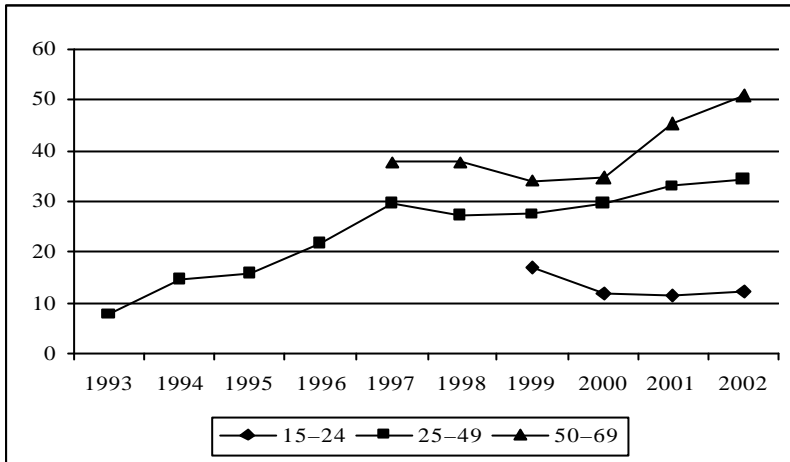
Joonis 1.7. Pikaajalise töötuse määr vanuse järgi, % vastava vanusegrupi tööjõust.

Noorte pikaajalise töötuse määr on peaaegu kolm korda madalam vanemaeliste pikaajalise töötuse määrast. Pikaajaliselt töötute osatähtsus vastava vanusegrupi töötutest on aga olnud suurim 50–69-aastaste vanusegrupis ja väikseim noorte hulgas (joonis 1.8).

a) töötuse kestus 12 kuud ja rohkem

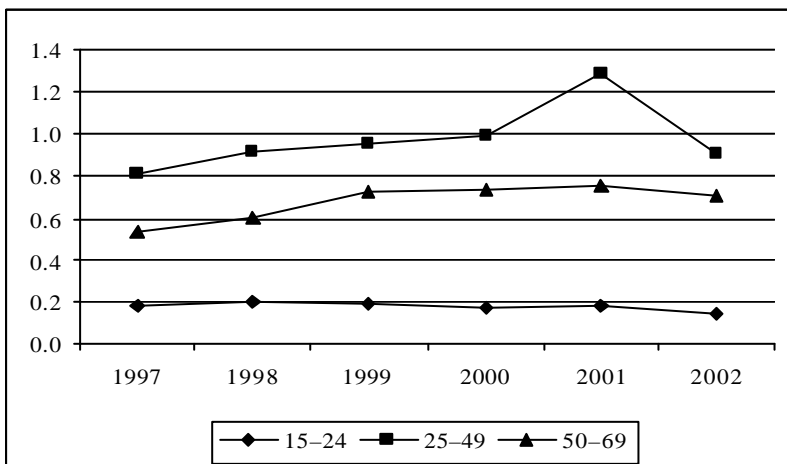

b) töötuse kestus 24 kuud ja rohkem

Joonis 1.8. Pikaajaliselt töötute osatähtsus vanuse järgi, % töötutest.

Heitunute seas oli rohkem 25-49-aastaseid, neile järgnesid 50-69-aastased (joonis 1.9). Olgugi et noorte hulgas on heitunute osatähtsus suhteliselt väike, tuleb neid käsitleda eriti probleemse riskigrupina, sest noores eas sellisesse staatusesse sattumine võib kaasa tuua suuri raskusi tööturul edaspidi hakkama saamisel.

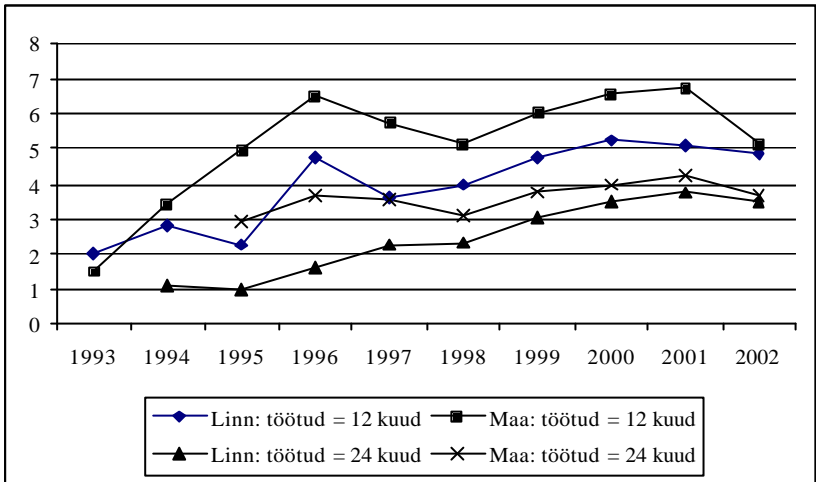

Joonis 1.9. Heitunute osatähtsus vanusegruppide kaupa, % tööealistest.

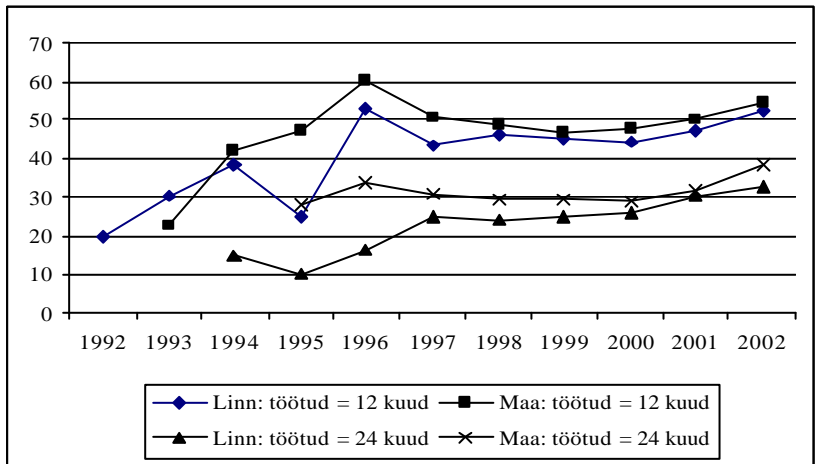
Elukoha järgi on maal pikaajaliselt töötuid rohkem kui linnas nii töötuse kestuse kui ka suhtarvu alusel (joonis 1.10). Üle kahe aasta töötanud suur osatähtsus maal viitab sellele, et nendel inimestel, kellel ei ole tööandjate poolt nõutavat kvalifikatsiooni, on keeruline tööd leida. Kui

soolises jaotuses linnas ja maal on erinevused suhteliselt väikesed, siis rahvuse järgi moodustavad maal 87% pikaajaliselt töötutest eestlased, linnas on ligi 64% kõigist pikaajaliselt töötutest muulased (ligi 93% muulastest pikaajaliselt töötutest elab linnas).

a) pikaajalise töötuse määr

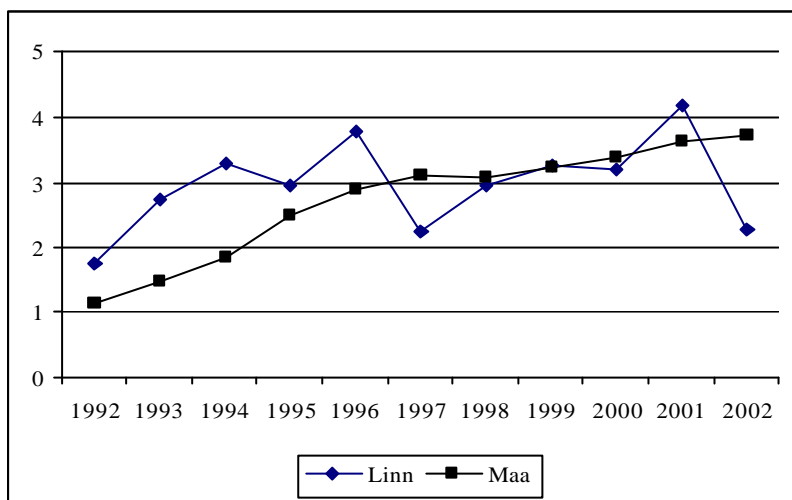
b) pikaajaliselt töötute osatähtsus

Joonis 1.10. Pikaajalise töötuse määr ning pikaajaliselt töötute osatähtsus elukoha ja töötuse kestuse järgi, %.

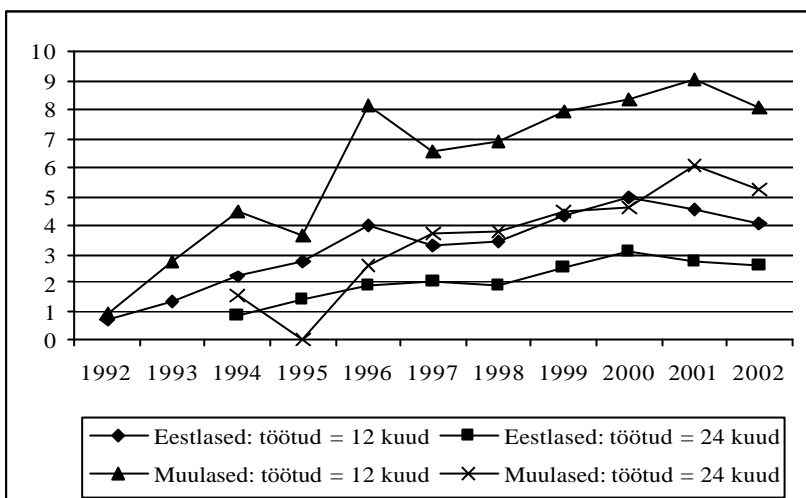
Töötsingutest loobunute osatähtsus on enamikul vaadeldud aastatel olnud linnas suurem kui maal, kuid nende lisandumine ja vähenemine on olnud heitlik: tõus ja langus on vaheldunud kolmel korral (joonis 1.11). 2002.

aastal langes heitunute osatähtsus linna tööelisest mitteaktiivsest elanikkonnast 1997. aasta tasemele. Maal on heitunute arv vaadeldud perioodil kasvanud ühtlaselt ilma ühegi languseta ja see näitab kasvutrendi ka 2002. aastal.

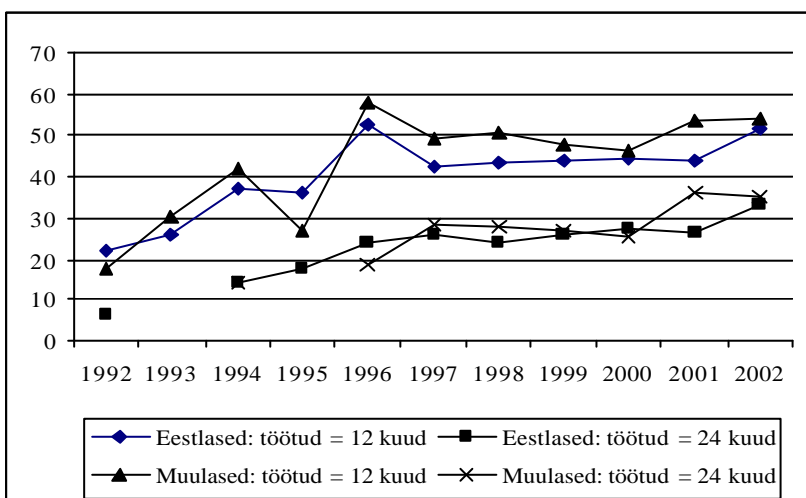

Joonis 1.11. Heitunute osatähtsus elukoha järgi, % tööelisest mitteaktiivsest rahvastikust.

Rahvuse järgi on nii lühi- kui ka pikaajaliselt töötute osatähtsus suurem mitte-eestlaste hulgas. Üle kahe aasta tööta olnute osatähtsus on mitte-eestlaste seas peaaegu niisama suur kui eestlaste hulgas kõigi pikaajaliselt töötute (s.o üle 12 kuu töötute) osatähtsus kokku (joonis 1.12). Mitte-eestlaste kõrge pikaajaline töötus seletub suures osas nende elukoha, riigikeele kasina oskuse ja vähese mobiilsusega. Kui aga vaadata pikaajaliselt töötute osatähtsust töötute üldarvust rahvuse järgi, siis on erinevused tunduvalt väiksemad ning eestlaste ja muulaste pikaajaliselt töötute osatähtsus töötute üldarvust on jõudnud 2002. aastal peaaegu ühele tasemele (joonis 1.13). Seejuures eestlaste hulgas on pikaajaliselt töötute osatähtsus töötute üldarvust kasvanud 2002. aastal ligi 7 protsendipunkti, kuid muulastel on üle kahe aasta tööta olnute osatähtsus veidi kahanenud. Kuid nagu nimetatud, on rahvuselises jaotuses suured erinevused linna ja maa vahel.

Joonis 1.12. Pikaajalise töötuse määr rahvuse ja töötuse kestuse järgi, %.

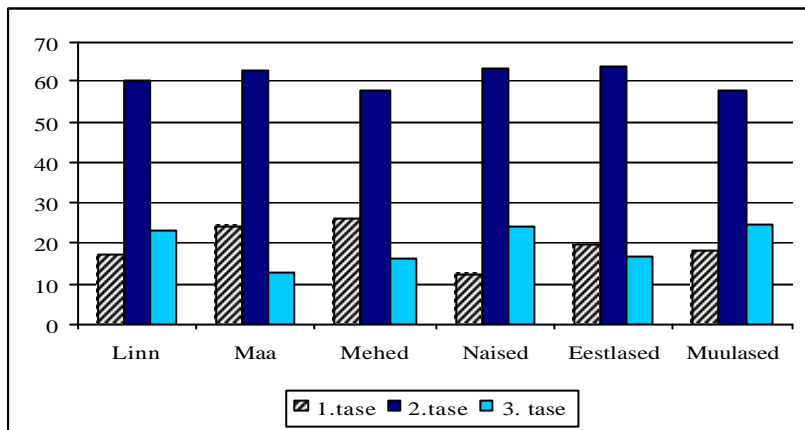
Joonis 1.13. Pikaajaliselt töötute osatähtsus rahvuse ja töötuse kestuse järgi, % töötutest.

Haridustaseme järgi on pikaajaliselt töötute hulgas rohkem 1. ja 2. taseme haridusega³ töötuid, lühiajaliselt töötute haridustase on kõrgem (joonis 1.14). Lühi- ja pikaajaliselt töötute haridustaseme võrdlusest selgus,

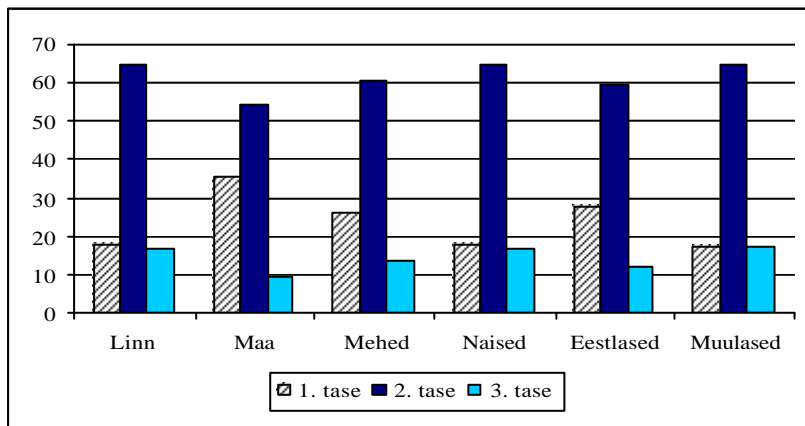
³ Käesolevas analüüsis kasutatakse haridustasemetete jaotust, kus 1. tase tähendab alg- ja põhiharidust ning sellest madalamat haridust, 2. tase on keskkaridus kesk- ja kutsekoolis, 3. tase on kõrgharidus (sh rakenduslik kõrgharidus).

et 1. taseme haridusega pikaajaliselt töötuid on rohkem maal, samuti meeste ja eestlaste hulgas. Keskkharidusega pikaajaliselt töötuid on oluliselt linnas ja muulaste seas. 3. haridustasemega on pikaajaliselt töötuid kõigis gruppides vähem kui sama haridustasemega lühiajaliselt töötuid. Lühiajaliselt töötute puhul on kõrgharitud rohkem linnas, naiste ja muulaste hulgas.

a) lühiajaliselt töötud

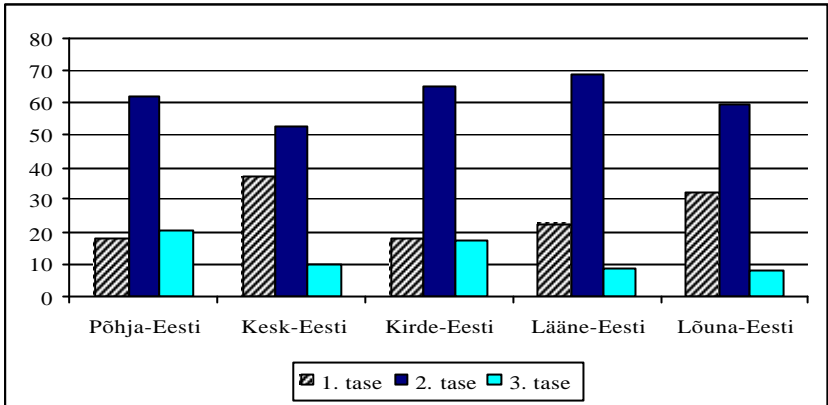
b) pikaajaliselt töötud

Joonis 1.14. Lühiajaliselt ja pikaajaliselt töötute jaotus haridustaseme, elukoha, soo ja rahvuse järgi 2002. aastal, % vastava grupi töötutest.

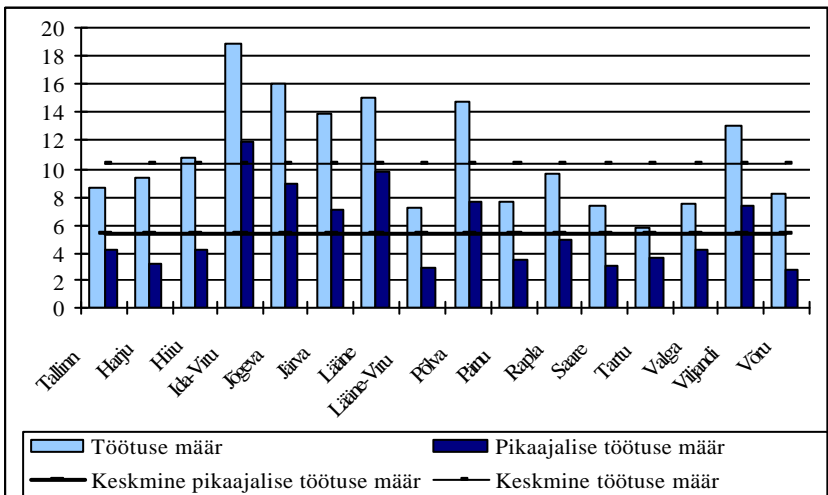
Kõrgema haridustasemega pikaajaliselt töötud on Põhja- ja Kirde-Eestis, madalama haridustasemega Kesk- ja Lõuna-Eestis (joonis 1.15). Kui Põhja-Eesti töötust mõjutab suurim konkurents tööturul, võrreldes teiste piirkondadega, siis Kirde-Eesti pikaajaliselt töötuid iseloomustab muulaste kõrgem haridustase ja nende tagasihoidlik mobiilsus seoses riigikeele väheses

oskusega, samuti töökohtade nappus, mis tuleneb ebasoodsast ettevõtluskeskkonnast.

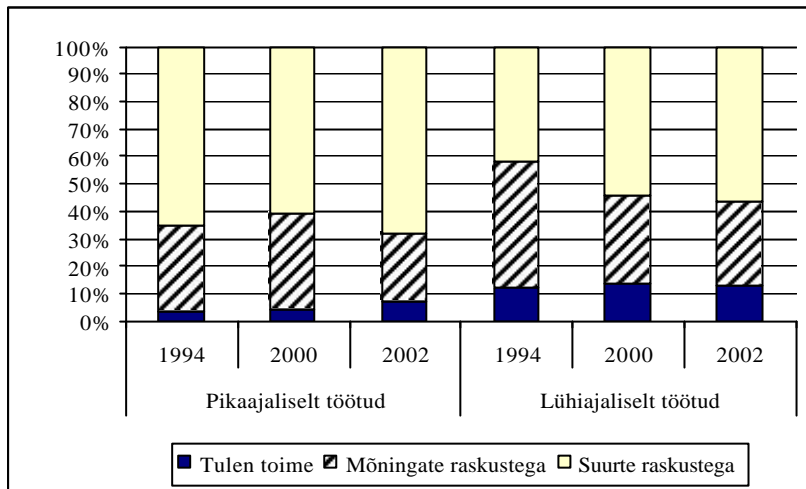
Joonis 1.15. Pikaajaliselt töötute haridustase eri piirkondades 2002. aastal, % piirkonna pikaajaliselt töötutes t.

Maakondade kaupa on pikaajalise töötuse määr olnud kõigil aastatel kõrgeim Kirde- ja Kesk-Eestis. Keskmisest kõrgem töötuse ja pikaajalise töötuse määr on kuues maakonnas: Ida-Viru, Jõgeva, Järva, Lääne, Põlva ja Viljandi maakonnas (joonis 1.16). Heitunud osatähtsus on suur Lõuna-Eestis. Selline seis viitab asjaolule, et regionaalsete probleemide väljatoomisel on koos pikaajalise töötuse määraga vaja vaadata nii kõiki töötuid kui ka heitunudid.

Joonis 1.16. Töötuse ja pikaajalise töötuse määr maakondade kaupa 2002. aastal, % tööjõust.

Töötus ja eriti pikaajaline töötus põhjustab töötutele ja nende perekondadele suuri majanduslikke raskusi. Töötute enda hinnangul on pikaajaliselt töötute hulgas rohkem neid, kes tulevad toime suurte raskustega: neid oli 2002. aastal üle 68% kõigist pikaajaliselt töötutest (joonis 1.17). Samal ajal üle poole (59%) lühiajaliselt töötutest tuleb suurte raskustega toime, kusjuures nende hulgas on suurte raskustega toimetulevate töötute osatähtsus vaadeldavatel aastatel isegi kiiremini kasvanud.

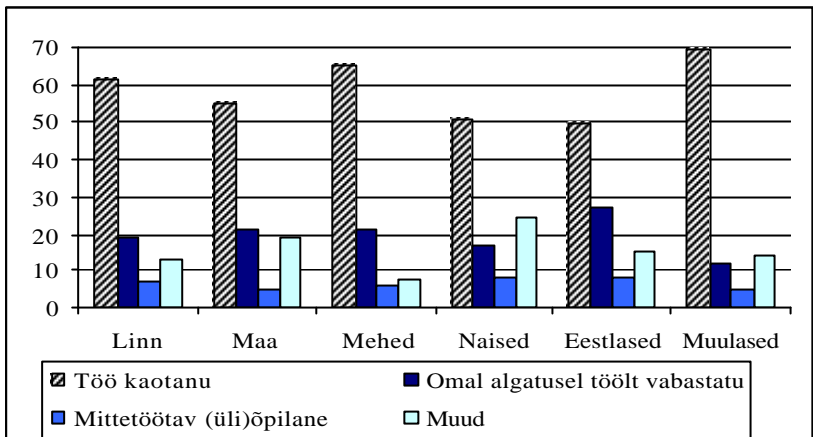
Joonis 1.17. Töötute hinnang oma toimetuleku kohta aastatel 1994, 2000 ja 2002, % küsitletutest.

Selgub, et töötus (eriti pikaajaline) toob kaasa sotsiaalsed probleemid, süvendab rahvastiku kihistumist ning suurendab vaeste osatähtsust ja nende vaesuse ulatust. Töötuse vähendamine aitaks kaasa võitlusele vähem kaitstud sotsiaalsete gruppide vaesusega.

1.2. Pikaajalise töötuse põhjused ning töötute ameti- ja erialane struktuur

Eesti tööjõu-uuringu (2002) andmetest võib välja lugeda, et valdaval osal töötutest oli töökoht enne töötuks jäämist, kusjuures pikaajaliselt töötutest oli töökoht ligi 92% -l. Töötuks jäämise põhjuste vaatlusel ilmneb, et pikaajaliselt töötute enamik (ligi 60%) on töö kaotanud kas koondamise või tähtajalise töölepingu lõppemise tõttu. Töö kaotanute osatähtsus oli suurem muulaste, meeste ja linnas elavate pikaajaliselt töötute hulgas (joonis 1.18). Pikaajaliselt töötutele on vähem iseloomulik omal algatusel töölt lahkumine võrreldes lühiajaliselt töötutega. Omal algatusel on sagedamini töölt vabastatud eestlasi, mehi ja maal elavaid pikaajaliselt töötuid. Niisugune töölt lahkumine võib tuleneda nii palga- ja töötingimustest kui ka perekondlikest

või isiklikest põhjustest. Töehõive vähenemine ja konkurentsi kasv tööturul on tinginud omal soovil lahkujate osatähtsuse vähenemise nii lühi- kui ka pikaajaliselt töötute hulgas võrreldes varasemate aastatega.

Joonis 1.18. Pikaajaliselt töötute osatähtsus töötuseelse seisundi järgi, % pikaajaliselt töötutest.

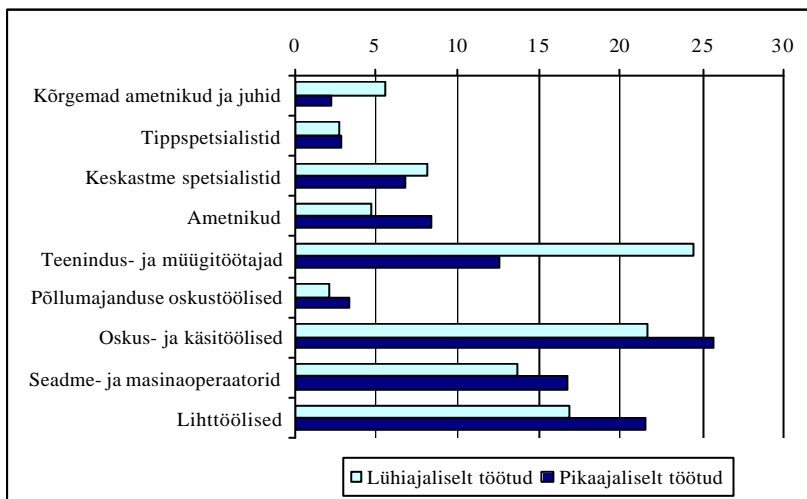
Tööjõu-uuringud (2002) näitavad, et 22% juhtudel oli pikaajaliselt töötute viimase töökoha kaotamise põhjuseks ettevõtte likvideerimine, reorganiseerimine, pankrot või talumajapidamise lõpetamine, 45% juhtudel toimus töölt lahkumine tööandja algatusel, lepingu või katseaja lõppemise tõttu. Kõrgema töötuse määraga piirkondades võib töölt lahkumise põhjuste hulgas kohata rohkem ettevõtte pankrotte ja töötajate vallandamisi. Üsna oluliseks põhjuste grupiks on töökoha kaotamine seoses sooviga saada suuremat palka, leida huvitavamad tööd ja soodsamaid töötingimusi (ligi 8% kõigist põhjustest). Laste hooldamine ja muud perekondlikud põhjused on samuti märkimisväärse tähtsusega (üle 9%).

Töökohtade loomise ja kaotamise dünaamika oleneb ettevõtete loomisest ja likvideerimisest, mis omakorda sõltub ettevõtete alustamist ja nende tegevust mõjutavatest väliskeskkonna tingimustest. Erasektori kiiret arengut ning ettevõtete suuruse ja tegevusalade struktuuri muutumist on saatnud olulised institutsionaalsed ümberkorraldused ning töötajate ja töökohtade voogude muutumine. Eesti arengut analüüsinud autorid on hinnanud tööturu voogusid üldiselt dünaamiliseks, see on taganud tööturu paindlikkuse ja kohanemisvõime (Haltiwanger & Vodopivec, 1999).

Lähtuvalt tegevuse spetsiifikast on mõnel ettevõttegrupil, näiteks eri sektorite ettevõtetel, suuremad kohanemiskulud, kõrgem tehnoloogia tase ning parem konkurentsivõime kui teistel. Seda mõjutavad ettevõtte omandivorm, suurus, turule orienteeritus, piirkondlikud iseärasused ja teised tegurid. Seega tööturu olukorra selgitamisel on tähtis otsida selle seoseid ettevõtluse arenguga. Kõrgema pikaajalise töötuse määraga piirkondades (nt Kirde- ja Lõuna-Eesti) on ettevõtete loomine ja nende turule püsijäämine

vähene, sest majandusolud ettevõtete tegutsemiseks on ebasoodsad (Estonia Country..., 2002). Näiteks Ida-Viru ja Valga maakonna ettevõtlusalane aktiivsus, väljendatuna ettevõtete arvu kaudu tuhande töötaja kohta, on peaaegu kolm korda madalam (ligi 10 ettevõtet) Harju maakonna näitajast (34 ettevõtet). Selliste erinevuste peapõhjuseks on ettevõtete finantseerimisvõimaluste vähesus, puudulik ettevõtlust toetav infrastruktuur ja kvalifitseeritud tööjõu nappus. See on nendes piirkondades põhjustanud pikaajalise töötuse püsimise, mistõttu pikaajaliselt töötute osatähtsus töötute üldarvus on suur. Töötuse vähendamise võimalus on luua paremad tingimused nii ettevõtluse arenguks kui ka tööjõu koolitamiseks.

Pika- ja lühiajaliselt töötute tegevusalade struktuuri võrdlus viimase töökoha järgi näitab, et pikaajaliselt töötute hulgas oli võrreldes lühiajaliste töötutega 2002. aastal rohkem primaar- ja sekundaarsektori esindajaid, lühiajaliselt töötute hulgas aga tertsiaarsektori tegevusalade esindajaid. Ametialade struktuuri järgi on töötute hulgas ligi 80% sinikraesid. Ametialade kaupa on pikaajaliselt töötute hulgas rohkem oskus- ja käsitöölisi, lihttöölisi, seadmete ja masinate operaatoreid, lühiajaliselt töötute hulgas aga teenindus- ja müügitöötajaid (joonis 1.19). Viimane on seletatav tertsiaarsektori kasvuga ja intensiivsemate tööturu voogudega kaubanduses. Valgekraede hulgast pärit pikaajaliselt töötud on veidi madalama kvalifikatsiooniga ametialalt (nt ametnikud) kui lühiajaliselt töötud (nt juhid).

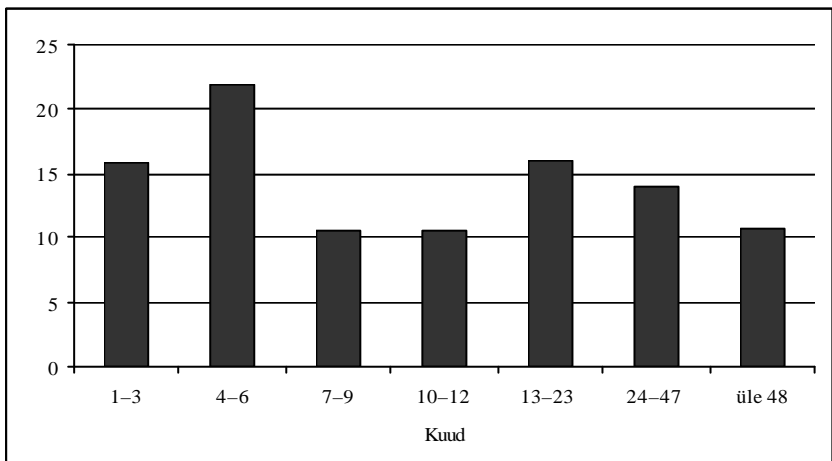
Joonis 1.19. Töötute jaotus töötuse kestuse ja ametialade kaupa 2002. aastal, % lühi- ja pikaajaliselt töötutest.

Enamik lühi- ja pikaajaliselt töötutest on olnud palgatöötajad (vastavalt 96% ja 97%). Eelnevat ettevõtjastatust võib kohata nii lühi- kui ka pikaajaliselt töötute hulgas (2,4% ja 2,5%). Teistest sagedamini on töötuks jäänud palgatöötajatega ettevõtjad ja talupidajad.

1.3. Töötute arvamusi tööturul püsimise ja pakutavate tööturu teenuste kohta

Eesti tööjõu-uuringu küsitluse 2002. aastal lülitatud pikaajaliselt töötute moodul võimaldab paremini iseloomustada töötuse sagedust ja kestust, samuti analüüsida töötute arvamusi selle kohta, mida oleks vaja, et leida sobiv töö. Hõivatute käest küsiti hinnangut ka selle kohta, kui kindlalt nad end tööturul tunnevad. Töötute arvamused tööhõiveametite tegevuse kohta näitavad tööpoliitika täiustamise võimalusi.

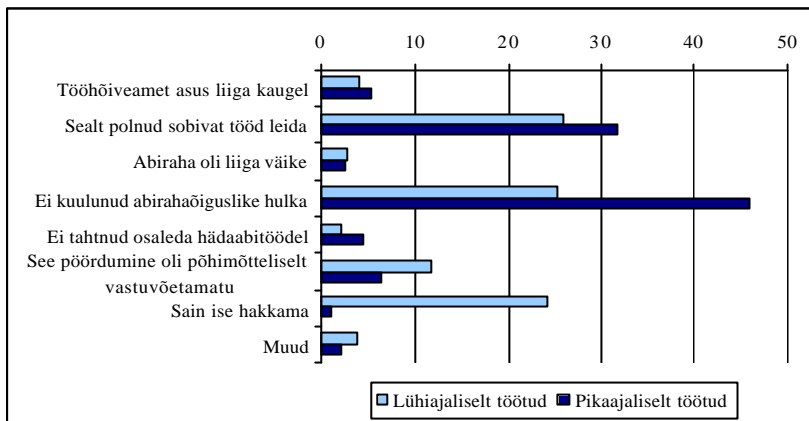
Viimase kümne aasta (1992–2002) jooksul tööta olnutel küsiti, mitu korda nad olid töötud ja millise kestusega. Vastanutest oli 70% olnud töötud ainult ühe perioodi, 20% kaks ning 10% kolm või neli perioodi. Sealjuures ei olnud 56% -l vastanutest mitte ühtegi töötusperioodi kestusega üle ühe aasta, ligi 41% -l oli ainult üks pikem töötusperiood. Kõige pikem töötusperiood kestis kuni kuus kuud ligi 38% -l vastanutest ja neljandikul neist ulatus kõige pikem töötusperiood üle kahe aasta (joonis 1.20).

Joonis 1.20. Kõige pikema töötusperioodi kestus, % vastanutest.

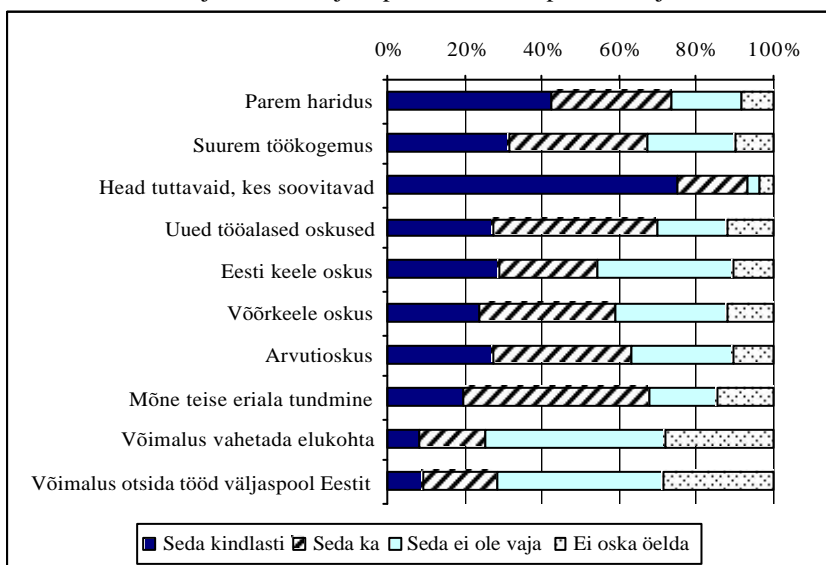
Siinkohal tuleks tähelepanu pöörata pikaajaliselt töötute suhetele riigi tööhõiveametitega. Viimaste poole oli 2002. aastal pöördunud ligi 41% kõigist pikaajaliselt töötutest, samal ajal kui lühiajaliselt töötutest tegi seda 55%. Olgugi, et pikaajaliselt töötutel ei ole õigus saada töötule abiraha, laieneb nendele tööturuteenuste (nt töövahendus, tööturukoolitus, kutsenõustamine) saamise võimalus. Siiski ainult 14% pikaajaliselt töötutele oli 2002. aastal peamiseks töö otsimine tööhõiveametite kaudu. Töö otsimisel jälgisid pikaajaliselt töötud sagedamini tööpakkumiskuulutusi, pöördusid sõprade ja tuttavate või otse tööandja poole. Võrreldes varasemate aastatega on pikaajaliselt töötud hakanud rohkem ise töötusotsimiskuulutusi avaldama ja pöördunud erabörside poole. Tööhõiveametite poole mittepöördumist

põhjendasid pikaajaliselt töötud peamiselt abiraha mittesaamise ja tööpakkumiste vähesusega (joonis 1.21).

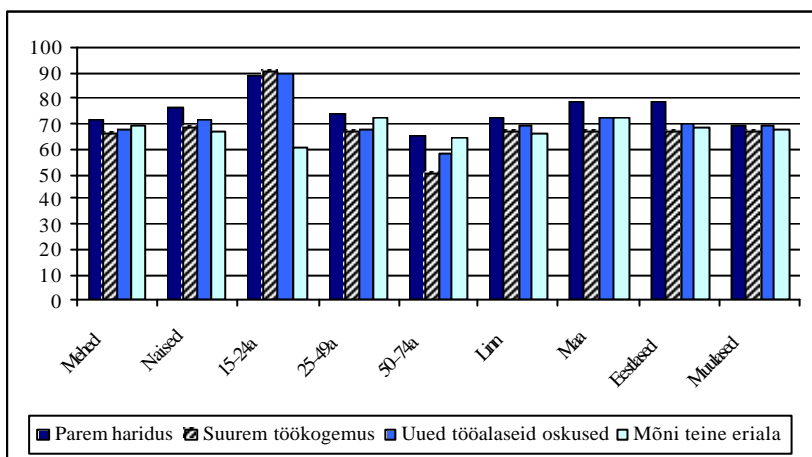
Joonis 1.21. Tööhõiveametite poole mittepöördumise põhjused % vastanutest.

Vastustest küsimusele, milliseid oskusi ja võimalusi oleks vaja sobiva töö leidmiseks, võib järeldada, et töötute suurimad probleemid on haridus ja töölased oskused, samuti arvuti- ja keeleoskus (joonis 1.22). Valdav osa töötutest vastas, et vaja on häid tuttavaid. Niisugune arvamus näitab tugevat konkurentsi tööturul ja iseloomustab selle institutsionaalset keskkonda, mis mõjutab tööandjaid pöörama tähelepanu töötajate valikule.

Joonis 1.22. Sobiva töö leidmist mõjutavad asjaolud, % vastanutest.

Kui vaadelda töötuid soo, vanuse, elukoha ja rahvuse järgi, ilmneb, et kõikides töötute gruppides hinnati paremat haridust sobiva töö leidmisel olulisimaks (vastuste “seda kindlasti” ja “seda ka” alusel). Enam tunnetasid seda noored, maal elavad töötud ja eestlased (joonis 1.23). Üsna ühtlaselt on valitud gruppides (v.a noored ja vanemad) nimetatud vajadust suurema töökogemuse järele. Noored hindasid kõige kõrgemalt hariduse, töökogemuste ja uute tööalaste oskuste tähtsust, millest neil enam vajaka jääb. Vanematel jätkub kogemusi, kuid tihti napib haridust ja muutused tööturul nõuavad neilt uusi tööalaseid oskusi või teist eriala. Uute tööalaste oskuste ja mõne teise eriala omandamise vajadus iseloomustab struktuurset tööpuudust ja seda, et enamik töötutest vajab ümber- ja täiendusõpet selleks, et tööd leida.

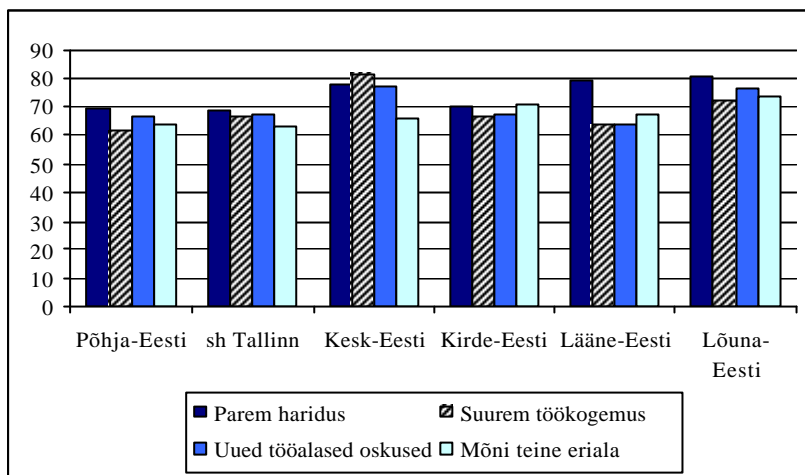
Joonis 1.23. Sobiva töö leidmist mõjutavad asjaolud töötute gruppide kaupa, % grupi vastanutest.

Piirkondade kaupa on töötute vastustest näha, et uute tööoskuste ja eriala omandamise vajadus on suurim Kirde- ja Lõuna-Eestis (joonis 1.24).

Kui hõivatute käest küsiti: “Kas Te peate võimalikuks, et järgmise aasta jooksul kaotate oma praeguse töökoha?”, oli selles peaaegu kindel 10% vastanutest, kesjuures sagedamini olid sellele küsimusele jaatavalt vastanud noored ja muulased (ligi 12%). Kui analüüsida vastuseid piirkondade kaupa, on hõivatud töökoha kaotamise pärast sagedamini mures Tallinnas, Kirde- ja Lõuna-Eestis (11,5% võrreldes 5% -ga Lääne-Eestis).

Ainult 16% hõivatutest oli veendunud, et neil õnnestub praeguse töökoha kaotuse korral leida oma ametioskustele ja kogemustele vastavat tööd, 39% hõivatutest ei olnud kindlad, kuid arvasid, et tõenäoliselt nad leiavad uue töökoha. 7% hõivatutest kartis, et nad uut töökohta ei leia, ja üle 12% arvas, et tõenäoliselt nii juhtub. Vähem tõenäoline tundub uue töökoha leidmine vanemaealistel (50–74-aastased), naistel ja maal elavatel töötutel.

Piirkondade kaupa on Kirde-, Kesk- ja Lääne-Eestis suuremad raskused töökoha leidmisega. Neljandik küsitletutest ei osanud sellele küsimusele vastata, teatud määral viitab see nende ebakindlusele tööturul.

Joonis 1.24. Sobiva töö leidmist mõjutavad asjaolud piirkondade kaupa, % piirkonna vastanutest.

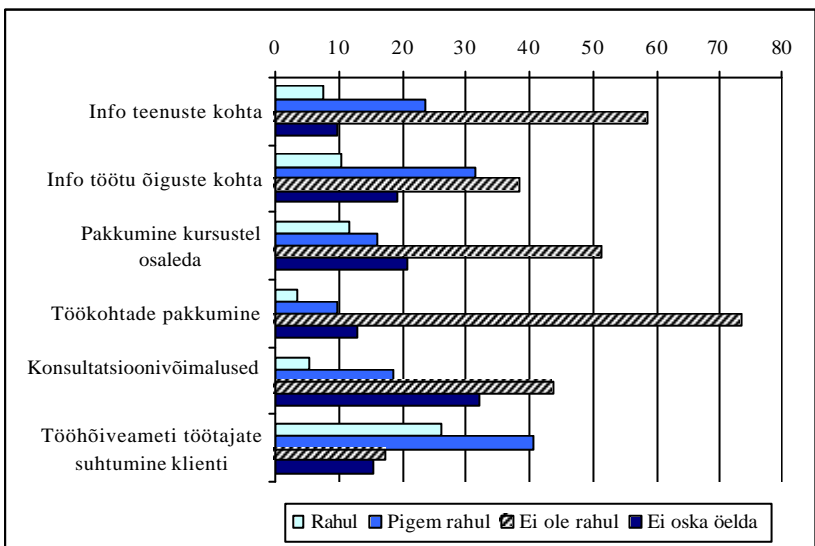
Käesoleva uuringu raames korraldati küsitlus füüsilisest isikust ettevõtjate hulgas, kes olid kasutanud riiklikku stardiraha ettevõtluse arendamiseks. Nendega kõnelemisel tulid esile ettevõtluse alustamisega seotud raskused. Füüsilisest isikust ettevõtjad olid oma olukorra hindamisel murelikumad kui näiteks äriühingute juhid. Väga oluliseks takistuseks nimetasid füüsilisest isikust ettevõtjad finantside ja informatsiooni kättesaadavuse piiratust ning teadmiste ja oskuste puudumist. Kõige märgatavam hinnanguite erinevus äriühingute juhtidega võrreldes oli seotud elanikkonna madala ostujõu ja juhi enda ebapiisavate juhtimisoskustega: need olid füüsilisest isikust ettevõtjatele suurem probleem kui äriühingute juhtidele. Füüsilisest isikust ettevõtjatele on raske ka ettevõtluse rahastamine. Tööhõiveametite pakutatavat ettevõtluse alustamise stardiraha kasutavad sagedamini naised, kelle ettevõtlusalane tegevus on tihti väikese mahuga. Küsitletud hindasid stardiraha suurust (10 000 krooni) ebapiisavaks⁴. Ometi tuleb imetleda ja tunnustada paljude aktiivsete füüsilisest isikust ettevõtjate oskusi selle tagasihoidliku toetuse äärmiselt ratsionaalsel kasutamisel.

Peamise väliskeskonnast tuleneva mõjuna näevad füüsilisest isikust ettevõtjad elanikkonna ostujõu kasvu ja majanduskeskkonna stabiliseerumist, kuid ohtudena tuuakse välja konkurentsi tihenemist ja finantside puudumist või vähesust. Neid arvamusi tuleks arvesse võtta ettevõtluspoliitika kujundamisel, sest nimetatud probleemide lahendamine stimuleerib

⁴ Alates 2002. aasta novembrist on ettevõtte stardiraha suurendatud 20 000 kroonini.

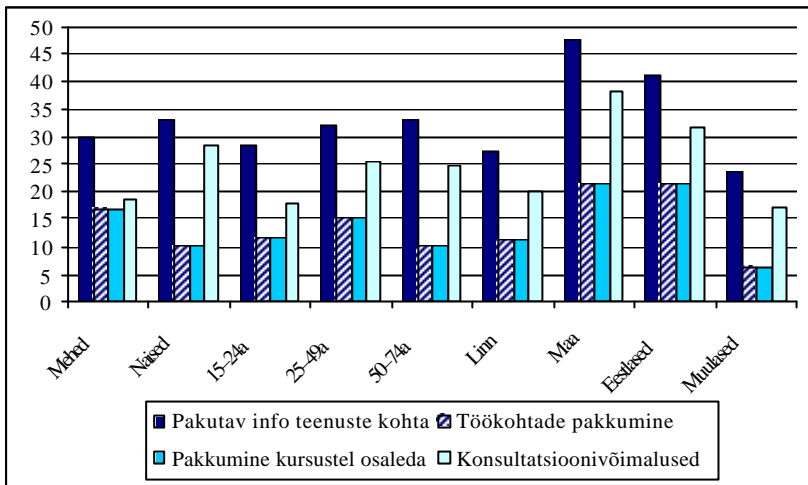
töökohtade arvu kasvu tööturul. Ettevõtetele soodsa ettevõtluskeskkonna loomine tähendab eelkõige seda, et ettevõtjal oleks lihtne alustada oma äritegevust, kiiresti ja odavalt kätte saada vajalikku informatsiooni, nõustamist ja ressursse ning et ettevõtlust reguleerivad õigusnormid oleksid stabiilsed.

Tööhõiveametite töötajate suhtumise ja nende pakutavate teenuste kohta oli töötute hinnang võrdlemisi tagasihoidlik, sest üsna väike osa tööhõiveametis registreeritud töötutest väljendas rahulolu nende suhete kohta (joonis 1.25). Kuigi ametite töötajate suhtumisega töötutesse oli rahul vaid ligi neljandik vastanutest, osutus see siiski kõige suurema rahulolu näitajaks, sest pakutavaid teenuseid hinnati veelgi kriitilisemalt. Kõige vähem oldi rahul töökohtade pakumisega, informatsiooni saamisega teenuste kohta ja pakumisega kursustel osaleda. Üsna suur osa töötutest (ligi 10%) ei osanud neile küsimustele vastata.

Joonis 1.25. Töötute hinnang tööhõiveametite kohta, % vastanutest.

Kui vaadata töötute rahulolu nelja olulisema teenusega töötute gruppide kaupa, siis maal ja eestlaste hulgas ollakse nende teenuste osutamisega kõige enam rahul (joonis 1.26). Väiksemat rahulolu väljendasid muulased, linnas elavad töötud ja noored.

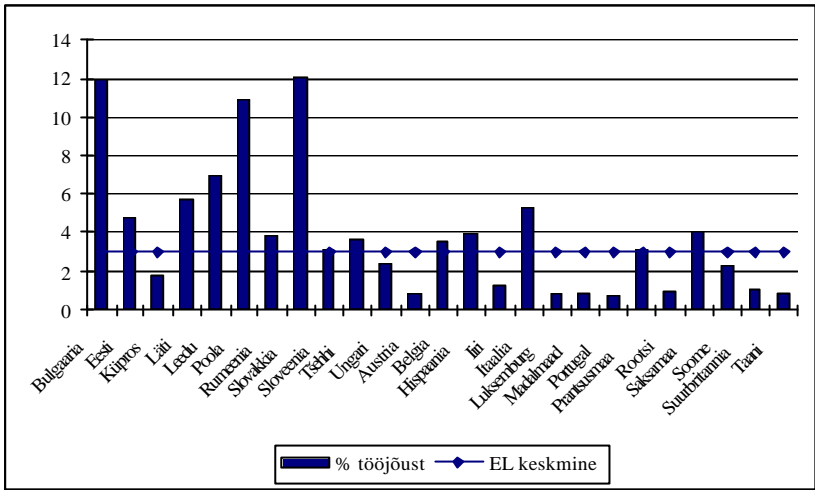
Joonis 1.26. Töötute hinnang tööhõiveametite pakutavate teenuste kohta, % vastava grupi vastanutest.

Kuigi küsitlus sisaldab vaid tööhõiveametites registreeritud töötute arvamusi, toob see selgelt välja vajaduse suurendada nende ametite osa töövahenduses ja töötust vähendavate aktiivsete tööturumeetmete võtmisel. Erilist tähelepanu tuleb osutada pikaajaliselt töötute tööturule tagasitoomisele. See nõuab tööhõiveametite töötajate aktiivsust ja orienteeritust pikaajalise töötuse probleemide lahendamisele ja pikaajalise töötuse ennetamisele.

1.4. Eesti pikaajalise töötuse võrdlus Euroopa Liidu ning Kesk- ja Ida-Euroopa riikide omaga

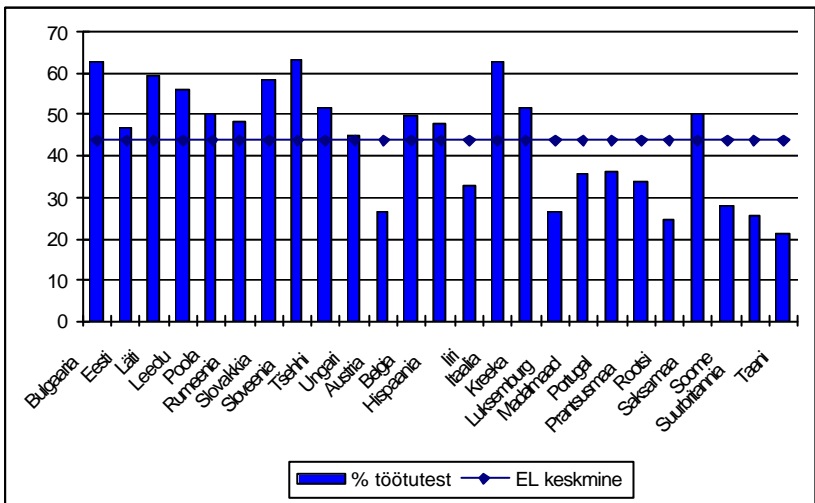
Riikide võrdluses oli pikaajalise töötuse määr 2002. aastal Eestis (5,4% töjõust) ning ka enamikus Kesk- ja Ida-Euroopa riikides kõrgem (keskmiselt 8,1%) kui Euroopa Liidu keskmine (3% töjõust) (joonis 1.27). Viimasest madalam pikaajalise töötuse määr oli Kesk- ja Ida-Euroopa riikides Küprosel (1,8%) ja Ungaris (2,4%). Euroopa Liidu riikides oli kõrge pikaajalise töötuse määr neljas riigis: Itaalias, Hispaanias, Kreekas ja Saksamaal.

Eesti erinevus Euroopa Liidu keskmisest tasemest oli suhteliselt väike, kui vaadata pikaajaliselt töötute osatähtsust töötute üldarvus (joonis 1.28). Euroopa Liidu liikmesriikides on pikaajaliselt töötute osatähtsus vähenenud 50%-lt 1997. aastal (selle kõrgpunktis) 44%-ni 2001. aastal ja võrdsustunud nii naiste kui ka meeste puhul (Employment in Europe, 2001; 2002). Kõikides Kesk- ja Ida-Euroopa riikides oli pikaajaliselt töötute osatähtsus suurem Euroopa Liidu keskmisest.

Allikas: Employment in Europe 2002, Eurostat.

Joonis 1.27. Pikaajalise töötuse määr Euroopa Liidu ning Kesk- ja Ida-Euroopa riikides 2002. aastal.

Allikas: European Union Labour Force Survey. Quarterly Labour Force Data 2001, Eurostat.

Joonis 1.28. Pikaajaliste töötute osatähtsus Euroopa Liidu ning Kesk- ja Ida-Euroopa riikides 2001. aastal, % töötutest

Nii nagu riigi keskmise töötuse korral on ka pikaajalise töötuse puhul erinevalt enamikust Euroopa Liidu maadest Eestis meeste töötuse määr kõrgem kui naistel. Teistsugused on ka töötuse muutumise trendid. Kui alates 1990. aastate teisest poolest hakkasid Euroopa Liidu maade keskmine töötuse määr ja pikaajalise töötuse määr langema, siis Eestis olid need näitajad

kasvutrendis kuni aastani 2000. Sealt edasi pöördus Eesti töötuse määr languse teele. Pikaajalise töötuse määr on Eestis 2002. aastal samuti vähenenud, kuid pikaajaliselt töötute osatähtsus töötute üldarvus on kasvanud.

1.5. Kokkuvõte

Analüüs näitas, et vaatamata töötuse määra vähenemisele viimase kahe aasta jooksul, on pikaajalise töötuse määr kasvanud mõnedes töötute gruppides (nt 50–69-aastaste ja madala haridusega töötute grupis). Pikaajaliselt töötute osatähtsus töötute üldarvus on tõusnud peaaegu kõigis töötute gruppides. Pikaajalise töötuse püsimine on juurde toonud heitunud, eriti maal. Sellest võib järeldada, et suur hulk töö kaotanud inimesi ei ole enam tööturul konkurentsivõimelised. Teiselt poolt soosib seda tööjõu madal nõudlus, mida tingivad ettevõtete raskused finantside leidmisel, ebapiisav ettevõtlust toetav infrastruktuur ja kvalifitseeritud tööjõu puudumine. Nii pika- kui ka lühiajaliselt töötute hulgas on lisandunud inimesi, kelle toimetulek on seotud suurte raskustega.

Pikaajaliselt töötute kaasamine tööhõiveametite töövahendamisse ja neile tööturu võimaluste pakkumine on olnud tagasihoidlik. Töötute arvamuse kohaselt vajavad nad töö leidmiseks paremat haridust ja uusi töölaseid oskusi, samuti arvuti- ja keeleoskust. Seega enamik töötutest vajab ümber- ja täiendusõpet. Tööpoliitika kujundamisel on vajalik pikaajalise töötuse olemuse, mõju ja probleemide põhjalikum selgitamine selleks, et pakkuda tööturuteenuseid, mis oleksid tulemuslikud ja lähtuksid sihtgrupi vajadustest.

2. Kvantitatiivuuring pikaajalist töötust mõjutavate tegurite selgitamiseks ja pikaajaliselt töötuks jäämise riskigrupid

Käesoleva peatüki eesmärk on Eesti tööjõu-uuringute andmete põhjal analüüsida pikaajalist töötust mõjutavaid tegureid ja identifitseerida riskigrupid, kellel on tekkinud raskusi töötusest hõivesse liikumisega. Pikaajalist töötust mõjutavate teguritena vaadeldakse käesolevas töös indiviidi karakteristikuid, s.o omadusi, mis suurendavad tema töenäosust kogeda pikaajalisi töötusperioode. Riskigruppide identifitseerimine võimaldab tööturumeetmed suunata konkreetsetele tööjõugruppidele.

Eesti tööjõu-uuringute andmed pakuvad hea võimaluse analüüsida pikaajalist töötust. Nende puhul on tegemist valimi uuringutega, mida laiendatakse kogu tööealisele elanikkonnale. Peatükis keskendutakse eelkõige 1990. aastate teisel poolel pikaajalist töötusperioodi kogenud inimeste analüüsimisele.

Töös kasutatakse pikaajalise töötuse analüüsimiseks kestvusmudeleid. Kestvusmudelid on suhteliselt uus suund ökonomeetrias. Nende abil analüüsitakse tööjõu liikumist mõjutavaid tegureid ja seetõttu pakuvad nad alternatiivi logit-mudelitele. Eestis on logit-mudeleid tööjõu liikumise empiiriliseks analüüsiks palju rakendatud (Eamets, 1999; 2001; Venesaar jt, 2001a). Kestvusmudeleid on siiani kasutanud vaid Kulikov (1999) analüüsimaks struktuurset tööpuudust perioodil 1989–1995.

Siinses peatükis antakse esmalt Eesti tööjõu-uuringute andmete põhjal ülevaade pikaajalisest töötusest Eestis. Seejärel käsitletakse pikaajaliselt töötuks jäämise riskigruppide uurimiseks kasutatavat meetodit – riskigruppide analüüsi kestvusmudeli abil. Peatüki kolmandas osas kirjeldatakse analüüsiks kasutatavat valimit. Neljandas osas esitatakse mudeli parameetrite hinnangud ja eristatakse riskigrupid. Peatüki viimases osas analüüsitakse saadud tulemusi.

2.1. Pikaajaline töötus Eesti tööjõu-uuringute põhjal

Empiiriliseks analüüsiks kasutatakse järgnevas Eesti tööjõu-uuringute (ETU) mikroandmeid. Eesti tööjõu-uuringuid viiakse läbi alates 1995. aastast ja seda tehakse rahvusvahelise tööorganisatsiooni meetodika põhjal. ETU küsitluste ajal kogutavatel andmetel põhineb kogu Eesti tööturгу puudutav statistika (v.a registreeritud töötuse andmed).

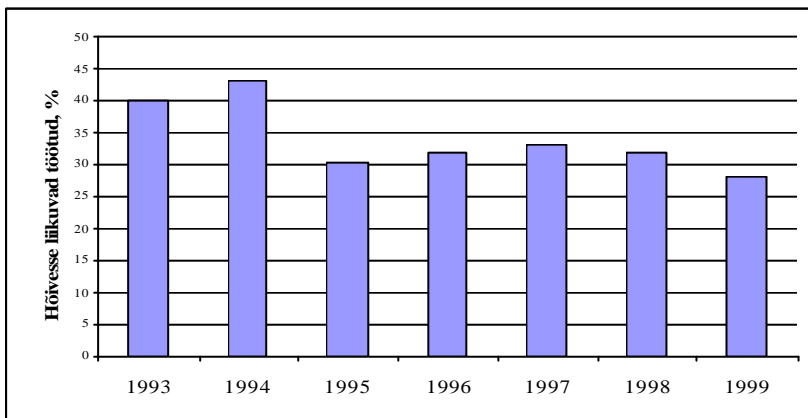
Tänaseks päevaks on uuringute meetodikas tehtud mitmeid muudatusi. 1995. aastal koguti andmeid tagasivaateliselt perioodi 1989–1994 kohta, seetõttu on nimetatud aastate andmed omavahel võrreldavad. 1995.–1996. aasta kohta saadi andmed 1997. aastal läbi viidud küsitlusega, kus küsitlute arv oli väga väike – vaid 5051 inimest (Eesti tööjõu-uuring, 1998). 1997.–1999. aasta andmed pärinevad vastavalt 1998.–2000. aasta teises kvartalis korraldatud küsitlustest. 1998. ja 1999. aasta ETU korral küsitleti vastavalt 13 090 (Eesti tööjõu-uuring, 1998) ja 12 703 inimest (Eesti tööjõu-uuring, 1999). 2000. aastal asuti tegema nn pidevuuringut, kus küsitlusi

viiakse läbi igas kvartalis. ETU sisaldas tagasivaatavat osa kuni 2000. aasta teise kvartalini. 2000. aasta esimeses kvartalis küsitleti 3806 ja teises 3636 15–74-aastasest inimest (Tõhjõud, 2001).

ETU korraldatakse alates 1997. aastast AS Andmevara andmebaasi põhjal, mille alusel koostatakse leibkonnaliikmete küsitluse valim. Uuringute meetodika kohaselt satuvad leibkonnad valimisse juhuslikult. ETU valimit laiendatakse vastavalt arvestuslikule rahvaarvule 1. jaanuari seisuga igal aastal. Laiendustegurid on 1998., 1999. ja 2000. aasta ETU korral leitud vastavalt soole, maakonnale ja 5-aastastele vanuserühmadele.

ETU peamine probleem on valimi väike maht, mis takistab spetsiifiliste tööjõugruppide analüüsi. Siiski on ETU andmete näol tegu Eesti tööturu kvantitatiivseks analüüsiks parimaid võimalusi pakkuva andmebaasiga.

ETU kohaselt on 1990. aastate jooksul vähenenud töötute töö leidmise võimalus. Joonisel 2.1 on esitatud töötusest hõivesse liikuvate töötute osakaal kogu töötute hulgast. Andmete kohaselt leidis aastatel 1993–1994 rohkem kui 40% töötutest endale töö, hiljem langes see protsent 30ni. Nimetatud osakaalu langus annab tunnistust pikaajalise tööpuuduse kasvust.

Allikas: ETU

Joonis 2.1. Töötusest hõivesse liikumine 1993–1999.

ETU põhjal saab analüüsida ka seda, kas töötusperioodi pikenedes väheneb tõenäosus tööd leida. Kui võtta vaatluse alla inimesed, kes 1999. aasta jaanuaris olid töötud ja eristada neid töötusperioodi kestuse järgi, siis selgub, et nende töö leidmise tõenäosus järgneva 5–6 kvartali jooksul sõltub nende töötusperioodi kestusest. Nimelt inimestest, kes jaanuariks olid otsinud tööd vähem kui 6 kuud, leidis järgneva 5–6 kvartali jooksul töö 52%. Nendest, kes jaanuariks olid olnud töötud kauem kui aasta, leidis järgneva 5–6 kvartali jooksul tööd vaid 17% inimestest. Loomulikult tuleb meele pidada, et töötusperioodi pikenedes ei pruugi põhjustada tööd leidmise tõenäosuse vähenemist. Vaid need inimesed, kellel on muude tegurite tõttu väike

töenäosus tööd leida, kogevadki nende samade tegurite mõjul pikki töötusperioode.

Pikaajalist tööpuudust on Eestis seni seostatud struktuurse tööpuudusega ja töö leidmise väikest töenäosust tööjõu vähese regionaalse mobiilsusega ja ümberõppe puudumisega. Eesti tööturгу on peetud suhteliselt paindlikuks ja on arvatud, et majanduslikku motivatsiooni töötutel tööd mitte otsida ei ole. Otseselt palgataset mõjutav tegur, alampalk, on Eestis suhteliselt väike.⁵ Töötu abiraha, mis mõjutab inimeste reservatsioonipalga taset⁶, on Eestis samuti väike⁷, olles protsendina keskmisest palgast madalam nii Euroopa Liidu⁸ kui ka enamiku Kesk- ja Ida-Euroopa riikidega võrreldes. Tegelikuses ei olnud reservatsioonipalka mõjutavaks teguriks Eestis seni mitte töötu abiraha, vaid hoopis toimetulekutoetus. Eestis on praegu paradoksaalne olukord, kus toimetulekutoetus on suurem kui töötu abiraha⁹. Toimetulekutoetuse maksamise kestus on piiramatult, mistõttu töötul säilib minimaalne sissetulek kauem kui töötu abiraha maksamise perioodi kestus. Toimetulekutoetus tagab inimesele pärast eluasemekulude katmist sissetuleku suurusega 500 krooni kuus.¹⁰ Kuddo jt (2002) uurimuse kohaselt on Eestis tööjõugruppe, kelle korral toimetulekutoetus on töö otsimise motivatsiooni vähendavaks teguriks. Siiski ei saa makstavat toimetulekutoetust pidada oluliseks pikaajalist töötust tekitavaks teguriks.

Kui analüüsida töötute toimetulekut ETU andmete põhjal, saab öelda, et nad ei tule majanduslikult hästi toime. Ligikaudu 60% töötutest (nii lühi- kui ka pikaajalist töötusperioodi kogevatest inimestest) väitis 1999. aastal, et tuli toime suurte raskustega (Tööjõud, 2000). Ainult umbes 10% töötutest ütles, et tuli toime, ja 30% arvas, et tuli toime mõningate raskustega.

1999. aasta jaanuaris nimetas üle 50% töötutest oma peamise sissetulekuallikana kas abikaasa või vanemate sissetulekut. Töötuid, kes nimetas peamise sissetulekuallikana sotsiaaltoetust, on vähem kui 10%. Seega ei ole liiga kõrge sotsiaaltoetus olulisim pikaajalist töötust tekitav tegur.

Struktuurse tööpuuduse korral, kus töötutel puudub majanduslik motivatsioon tööd mitte otsida, on tööpuudust võimalik vähendada töötute ümberõppe abil. Ümberõppeks on nii riigil kui ka töötutel vaja

⁵ 1998. aastal oli miinimumpalk 1100 krooni kuus ja keskmine palk 4125 krooni kuus. Miinimumpalk oli 27% keskmisest palgast. 1999. aastal moodustas miinimumpalk (1250 krooni kuus) keskmisest palgast (4440 krooni kuus) 28%. 2000. aastal oli suhe 29% (alampalk vastavalt 1400 ja keskmine palk 4907 krooni kuus) (Sotsiaalministeeriumi haldusala arvudes, 2000).

⁶ Reservatsioonipalgaks nimetatakse minimaalset palgatset, millega inimene on nõus tööle asuma. Ennekõike sõltub reservatsioonipalk inimese alternatiivsest sissetulekust.

⁷ Töötu abiraha oli 1997. aastal 240 krooni kuus, alates 1998. aasta 1. märtsist 300 krooni kuus, alates 1999. aastast 400 krooni kuus, see on umbes 9% keskmisest palgast (Sotsiaalministeeriumi haldusala arvudes, 2000).

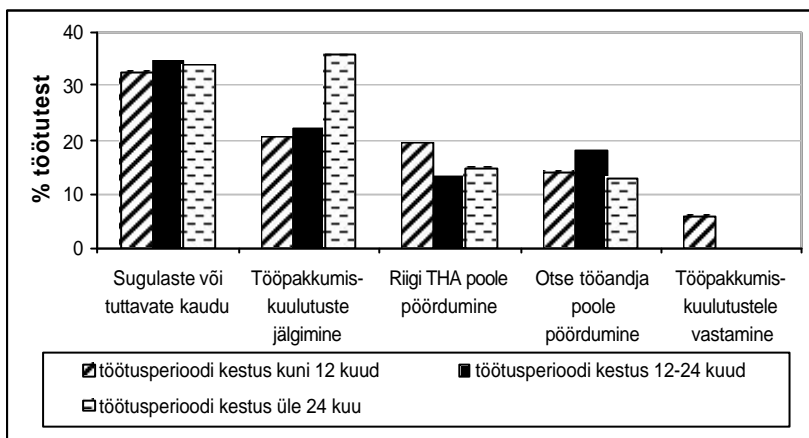
⁸ Euroopa Liidus on töötu abiraha umbes 60% keskmisest palgast (Nickell, 1997).

⁹ 2003. aastast hakati vastavalt töötuskindlustuse seadusele maksma töötushüvitist, mis viis töötu abiraha sõltuvusse töötu endisest palgatasemest.

¹⁰ Toimetulekutoetus on alates 1997. aasta novembrist olnud 500 krooni kuus, 1997. aasta alguses oli see 460 krooni kuus.

informatsiooni tööjõunõudluse kohta. Samuti on vajalik, et töötud oleksid huvitatud nii ümberõppest kui ka tööle asumisest.

ETU andmete kohaselt väheneb töötute töötamise aktiivsus töötamise perioodi kestel oluliselt. 2000. aastal küsiti esimeses ja teises kvartalis töötutelt, mis oli nende peamiseks töötamise meetodiks. 25% küsitletutest nimetas tööpakkumiskuulutuste jälgimist (joonis 2.2). Vaid 5% märkis tööpakkumiskuulutustele vastamist, sugulaste ja tuttavate kaudu otsis tööd üle 30% töötutest.

Arvutusalus: ETU 2000 esimene ja teine kvartal

Joonis 2.2. Töötute peamised töötamise meetodid 2000. aasta esimeses ja teises kvartalis.

Viimati mainitud meetod on ka kõige tulemuslikum. Ligi 50% inimestest, kes olid 1999. aasta jaanuaris töötud ja leidsid järgneva 5-6 kvartali jooksul endale töö, tegid seda sugulaste või tuttavate kaudu. Üle 20% töötutest on leidnud töö, pöördudes otse tööandja poole ja üle 10% tööpakkumiskuulutusele vastamise kaudu. Hoopis vähem on neid töötuid, kes on leidnud töö enda pandud töötamiskuulutuse abil, riigi tööhõivetalituse või eratöötöörõhu vahendusel.

Oluline on rõhutada, et riigi tööhõivetalituse kaudu on töö leidnud vaid väike osa töötutest, kuigi tööta olemise esimese aasta jooksul nimetas 20% töötutest seda oma peamise töötamise meetodina. Ligi 75% 2000. aasta esimeses ja teises kvartalis töötutest oli registreeritud riigi tööhõivetalituses. Üle 80% tööhõiveametis registreerunudest ei olnud sealt saanud ühtegi tööpakkumist. Pakutud tööst keeldumise põhjuseks on töötud toonud nii töökoha kaugust elukohast ja halbu transpordiolusid kui ka madalat palka. Mainiti ka, et pakutud tööd ei saanud, kuna töökoht oli juba täidetud.

ETU andmete esmase analüüsi põhjal saab tõdeda, et pikaajalise töötuse vähendamiseks on vajalik töötute aktiivne tegevus töökoha otsimiseks ning ümberõpe. Praktikas on pikaajaliselt töötute korral suures osas tegu töötamisest loobumisega ja passiivse töötamisega. Madal

tööotsimise aktiivsus annab tunnistust pikaajalist töötusperioodi kogevate inimeste tööjõust elimineerimise ohust.

2.2. Kestvusmodeli spetsifitseerimine

Kestvusmodelid¹¹ on üks võimalus tööjõu liikumise analüüsimiseks ja need on alternatiiviks Eesti tööturu uurimiseks palju rakendatud logit-mudelitele (Eamets, 1999; 2001; Venesaar jt, 2001a). Kestvusmodelis modelleeritakse riski¹² liikuda töötusest hõivesse, s.o tinglikku tõenäosust lahkuda töötusest järgneva lühikese ajaperioodi jooksul tingimusel, et indiviid on sel ajahetkel veel töötu.

Enamlevinud ökonomeetrilise käsitluse kohaselt analüüsitakse logit-mudelites täistõenäosust, sel juhul võetakse vaatluse alla tõenäosus olla töötu täpselt periood, mille kestus on t . Sama sündmust võib aga käsitleda lihtsamalt, nagu kestvusmodelite toetajad väidavad, vaadeldes töötuse seisundist väljumist ajahetkel t kui protsessi, mis koosneb erinevatest sündmustest, s.o töötuks olemisest enne ajahetke t ja töötu seisundist väljumisest ajahetkel t . Mõlemad kirjeldatud vaatenurgad, tinglik tõenäosus ja täistõenäosus, on omavahel seotud. Seega on lähenemisnurga küsimus, kas analüüsida töötuse kestuse jaotust otse või riskifunktsiooni abil, mis vaatab töötusest väljumise jaotust tingimusel, et ollakse töötu kuni selle ajahetkeni. Kestvusanalüüsi peetakse majandusteoreetiliselt ja intuiitiivselt sobivamaks meetodiks kui logit-mudeleid (Lancaster, 1990).

Käesolevas töös kasutatakse kestvusmodelit, kus sõltuvaks muutujaks on töötusest hõivesse liikumise riskimäär. Kestvusmodel spetsifitseeritakse Coxi proportsionaalse riskifunktsiooniga kujul (Cox, 1972). Coxi mudel baseerub eeldusel, et selgitavate muutujate mõju riskimäärale on proportsionaalne.¹³ Riskifunktsioon λ on i -nda indiviidi jaoks spetsifitseeritud kujul:

$$I_i(t) = I_0(t) \cdot \exp(x_i' \beta), \quad (4.1)$$

kus	$I_0(t)$	–	baasriskifunktsioon,
	x_i	–	selgitavate muutujate vektor,
	x_i'	–	selgitavate muutujate transponeeritud vektor,
	β	–	parameetrite vektor.

¹¹ Statistikas on kestvusmodeli (kestvus kui edasikestmine) sünonüümina kasutusel ka nimetus kestusmodel (kestus kui vältus ehk aegpikkus). Ökonomeetrias on kestvusmodeli termin seni rohkem levinud, mistõttu kasutatakse seda ka käesolevas töös.

¹² Riski ja riskifunktsiooni mõiste pärineb kestvusmodelite algupärasest kasutamisest meditsiinis. Hoolimata sellest, et töötusperioodi lõppemise võimalust on kummaline käsitleda riskina, ei ole seniajani loobunud nende väljendite kasutamisest tööturu analüüsimisel. Seetõttu kasutatakse käesolevas töös sõna *risk* indiviidi jaoks positiivse võimaluse tähistamiseks.

¹³ Proportsionaalse riskifunktsiooni all mõistetakse käesoleval juhul riskifunktsiooni, millele parameetrid avaldavad ajas konstantset mõju (Lancaster, 1990).

Proportsionaalse riskifunktsiooni eeldus võimaldab hinnata selgitavate muutujate mõju riskimäärale ilma, et peaks parameetriselt spetsifitseerima baasriskifunktsiooni I_0 kuju. Coxi mudeli selline omadus on siinseks analüüsiks sobiv, kuna baasriskifunktsioon ehk tööturuseisundist väljumise riski sõltuvus ajast ei ole uurimisobjektiks. Pigem on eesmärk analüüsida eri tegurite mõju riskimäärale ja selle kaudu eri karakteristikutega isikute liikumisi tööturul.

Hinnatakse demograafiliste (sugu, rahvus, vanus), indiviidi kvalifikatsiooni kirjeldavate (haridustase, varasem töökogemus) ja tööturu situatsiooni kirjeldavate (regioon) tegurite mõju töötusest hõivesse liikumise riskimäärale. Indiviidi i risk liikuda töötusest hõivesse on mudelis kirjeldatud vastavalt võrrandile 4.1 selgitavate muutujate summaarse mõju abil:

$$I_i = I_0(t) \cdot \exp(D_i' \mathbf{b}_D + K_i' \mathbf{b}_K + TT_i' \mathbf{b}_{TT}), \quad (4.2)$$

kus D – demograafiliste tegurite vektor,
 K – kvalifikatsiooni kirjeldavate tegurite vektor,
 TT – tööturu situatsiooni kirjeldavate tegurite vektor,
 \mathbf{b}_D – demograafiliste tegurite mõju kirjeldavad parameetrid,
 \mathbf{b}_K – kvalifikatsiooni mõju kirjeldavad parameetrid,
 \mathbf{b}_{TT} – tööturu situatsiooni mõju kirjeldavad parameetrid.

Kestvusmudeleid hinnatakse suurima tõepära meetodi abil. Järgnevalt teisendatakse riskifunktsioon, et tuletada Coxi mudeli¹⁴ tõepärafunktsioon. Kui riskifunktsioon on välja kirjutatud võrrandi (4.1) kujul, siis on võimalik riskifunktsioon välja kirjutada viisil, mis lubab tõepärafunktsioonis elimineerida baasriskifunktsiooni, mille kaudu saab hinnata selgitavate muutujate mõju riskile ilma baasriskifunktsiooni spetsifitseerimata. Kui järjestada indiviidid perioodi kestuse järgi, avaldub indiviidi i , kelle vaatlus ei ole tsenseeritud, riskigrupist lahkumise tõenäosus kujul:

$$\frac{I_0(t) \cdot \exp(x_i' \mathbf{b})}{\sum_{j \in R_i} I_0(t) \cdot \exp(x_j' \mathbf{b})}, \quad (4.3)$$

kus R_i – vaatluse i riskihulk, mis sisaldab vaatlusi (nii tsenseeritud kui ka tsenseerimata), mis kestsid vähemalt perioodini t_i .

Logaritmitud tõepärafunktsioon avaldub kujul:

¹⁴ Coxi mudeli pikemat käsitlust vt Lancaster, 1990, 245.

$$\log L = \sum_{i=1}^K \left[x_i' \mathbf{b} - \log \sum_{j \in R_i} \exp(x_j' \mathbf{b}) \right], \quad (4.4)$$

kus K – vaatluste arv, mis on eelnenud vaatlusalusest seisundist lahkumisele.

Coxi proportsionaalse riskifunktsiooniga mudel on kasutatavamaid kestvusmudeleid üldse, kuna see võimaldab hinnata selgitavate muutujate mõju riskimäärale ilma baasriskifunktsiooni parameetriteliselt spetsifitseerimata. Baasriskifunktsiooni parameetrilise spetsifikatsiooni puudumise tõttu nimetatakse Coxi mudelit vahel ka poolparameetriliseks kestvusmudelite hindamismeetodiks.

2.3. Valimi kirjeldus

Pikaajalist tööpuudust analüüsitakse kasutades ETU 1998 ja 1999 andmeid ning ETU 2000 esimese ja teise kvartali andmeid, mis kirjeldavad perioode:

- esimene kvartal 1997 kuni teine kvartal 1998,
- esimene kvartal 1998 kuni teine kvartal 1999,
- esimene kvartal 1999 kuni teine kvartal 2000.

Valimi väikese mahu tõttu ei ole analüüsi kaasatud ETU 1997. ETU 2000 esimese ja teise kvartali uuringud sisaldasid mõlemad tagasivaatavat osa, selle puudumise tõttu ei ole kasutatud hilisemate kvartaliuuringute andmeid.

Tulenevalt ETU ülesehitusest, on kõikide ETUs kajastatud perioodide kohta teada nende algusaeg, kuid mitte lõpp. Töös kasutatakse kahesuguseid vaatlusi: perioodid, mis lõpevad vaatlusaja jooksul, ja perioodid, mille lõppemise aeg ei ole teada, viimaseid nimetatakse paremalt tsenseeritud vaatlusteks. Riskifunktsiooni modelleerimisel võetakse arvesse mõlemat tüüpi vaatlused – nii tsenseeritud kui ka tsenseerimata.

Järgnevas kasutatakse töötusperioodi kestuse analüüsimisel voovalimit ning hetkevalimit. Voovalimisse on ETU 1998, ETU 1999 ja ETU 2000 puhul arvatud töötusperioodid, mis algasid vastavalt pärast 1996., 1997. ja 1998. aastat. Hetkevalimis kasutatakse andmeid indiviidide kohta, kes valimisse sattumise hetkel olid töötud. Hetkevalimit on põhjalikult käsitletud Lancaster (1990). Kestvusmudeli hindamisel töepärafunktsioonis võetakse hetkevalimi korral arvesse tinglik tõenäosus lahkuda töötusest ajahetkel t tingimusel, et töötü ei ole juba lahkunud enne hetke, kui ta tuli esimest korda vaatluse alla. Näiteks ETU 1998 korral modelleeritakse tinglikku tõenäosust, et töötü lahkub ajahetkel t tingimusel, et ta ei ole lahkunud enne 1997. aasta jaanuari. (Hetkevalimi ajahetkeks, kui indiviidid sattusid vaatluse alla, on valitud jaanuar 1997. Tegu on varaseima ajaperioodiga ETU 1998s, kui on informatsiooni kõigi ETU 1998 valimis olevate inimeste tööturuseisundi kohta.) Seega on tegu vasakult lõigatud (*truncated*) ja samas paremalt tsenseeritud andmetega. Lancaster nimetab sellist andmete käsitlust hetkevalimiks koos *follow-up*'iga (Lancaster, 1979).

Joonis 2.3 kirjeldab ETU 1998 näite najal hetke- ja voovalimi ülesehitust. On esitatud neli perioodi, millest esimene ja kolmas algavad enne, kui kõik ETU 1998 uuringuga kaasatud inimesed on sattunud vaatluse alla ehk riskigruppi. Küsitlus toimus 1998. aasta teises kvartalis. On tehtud lihtsustav eeldus, et küsitlus viidi kõigi küsitletavate korral läbi juunis. Joonisel esitatud perioodid 2 ja 4 algasid pärast jaanuari 1997, seega enne küsitlusperioodi, kuid pärast vaatlusperioodi algust. Hetkevalimi korral on valimisse arvatud perioodid 1 ja 3, voovalimi korral aga perioodid 2 ja 4.

<i>1</i>		<i>aeg</i>
	<i>2</i>	
<i>3</i>		
	<i>4</i>	
	<i>jaan 1997</i>	<i>juuni 1998</i>

Joonis 2.3. Hetke- ja voovalimi ülesehitus ETU 1998 korral.

Voo- ja hetkevalimi võrdlemisel iseloomustab viimast pikkade töötusperioodide suur osakaal. Lühikestel töötusperioodidel on hetkevalimisse sattumise tõenäosus oluliselt väiksem. Pikkade perioodide suur osakaal on seotud hetkevalimi ülesehitusega, mis tuleneb eesmärgist kirjeldada inimesi, keda kõige tõenäolisemalt võib leida vaatlusalusest seisundist. Voovalim kirjeldab, missugused inimesed kõige tõenäolisemalt satuvad vaatlusalusesse seisundisse.

Valimite karakteristikud on esitatud tabelis 2.1. Tööturuseisundites olnud perioodide kestust on eristatud demograafiliste karakteristikute alusel (rahvus, sugu ja vanus), kvalifikatsiooni kirjeldavate tegurite abil (haridus, varasem töökogemus) ja regionaalset töøjõunõudlust kirjeldava teguri abil. Rahvuse järgi on eristatud eestlasi ja mitte-eestlasi. Vanuse põhjal on inividid jaotatud kolme gruppi: vanuses 15–24, 25–49 ja 50–69. Hariduse puhul on eristatud: kõrgharidust, keskhariidust ja põhiharidust. Tööturu situatsiooni kirjeldab geograafiline asukoht (tegu on indiviidi elukohaga). Eristatud on linna- ja maaelanikke. Seda on tehtud kõigis maakondades, välja

arvutatud Harju maakonnas ja Ida-Viru maakonnas. Harju maakond koos Tallinnaga paistab silma keskmisest suurema tööjõunõudluse tõttu, samas kui Ida-Viru maakonnas on keskmisest väiksem tööjõunõudlus. Voovalimi korral on varasema töökogemuse järgi eristatud primaarsektorit (põllumajandus, sh metsamajandus ja kalandus) ning sekundaarsektorit (mäetööstus, töötlev tööstus, elektrienergia-, gaasi- ja veevarustus ning ehitus).

Tabel 2.1

Valimite karakteristikud *

Karakteristik	Hetkevalim			Voovalim		
	ETU 1998	ETU 1999	ETU 2000	ETU 1998	ETU 1999	ETU 2000
Naine	0,470	0,461	0,401	0,448	0,433	0,471
Mitte-eestlane	0,455	0,467	0,475	0,407	0,409	0,420
Vanus 15–24	0,175	0,179	0,139	0,273	0,254	0,228
Vanus 50–74	0,150	0,178	0,180	0,140	0,148	0,173
Põhiharidus	0,213	0,213	0,223	0,191	0,193	0,191
Kõrgharidus	0,094	0,073	0,060	0,102	0,095	0,104
Primaarsektor				0,078	0,065	0,056
Sekundaarsektor				0,312	0,365	0,310
Linnaelanikud	0,196	0,170	0,180	0,202	0,196	0,203
Harju mk	0,362	0,379	0,345	0,460	0,420	0,409
Ida-Viru mk	0,191	0,208	0,203	0,139	0,163	0,155
Vaatluste arv	554	502	552	858	976	569
Töö leidnute arv	261	224	197	325	323	175

Arvutusalus: ETU 1998, 1999 ning 2000 esimene ja teine kvartal.

*Tabelis on esitatud karakteristikute väärtuste keskmine.

Modelleerides töötusest hõivesse liikumise riskimäära, hinnatakse, kui palju erineb vaatlusaluse tööjõugrupi risk töötusest hõivesse liikuda valitud baasriskigrupiga võrreldes. Mudelis on baasriskigrupiks valitud töötud keskhariidusega eestlastest mehed vanuses 25–49 aastat, nende elukoht on külas ja alevikus väljaspool Harju ja Ida-Viru maakonda.

2.4. Töötusest hõivesse liikumise modelleerimine ja pikaajaliselt töötuks jäämise riskigrupid

Järgnevas töötusest hõivesse liikumise tingliku tõenäosuse ehk töötute töö leidmise riskimäära modelleerimisel kasutatakse Coxi proportsionaalset mudelit ja hetkevalimi andmeid kolmest ETUst. Hindamistulemused on esitatud tabelis 2.2.

Töötusest hõivesse liikumise risk on suurem kõrghariidusega inimestel, seda välja arvatud ETU 1999 valimi korral. Töötusest hõivesse liikumise risk on ETU 1998 ja ETU 1999 korral suurem linnaelanikel. ETU 2000 korral on Harju maakonna elanikel statistiliselt oluliselt suurem

töötusest hõivesse liikumise risk. Statistiliselt oluliselt suurem töötusest hõivesse liikumise risk on noortel ETU 1998 valimi korral, hilisemat perioodi hõlmavates valimites noori kirjeldatava teguri statistiliselt olulist mõju ei esine.

Töötusest hõivesse liikumise risk on väiksem põhiharidusega inimestel. Ka mitte-estlastel on statistiliselt oluliselt väiksem töötusest hõivesse liikumise risk ETU 1998 ja ETU 2000 korral.

Tabel 2.2

Hindamistulemused töötusest hõivesse liikumise korral voovalimi põhjal
(Sõltuv muutuja: töötusest hõivesse liikumise riskimäär)

Karakteristik	ETU 1998	ETU 1999	ETU 2000
Naine	0,114 (0,140)	-0,214* (0,130)	-0,314* (0,171)
Mitte-estlane	-0,380*** (0,164)	-0,478*** (0,164)	-0,306 (0,205)
Vanus 15–24	0,015 (0,164)	0,008 (0,161)	-0,210 (0,241)
Vanus 50–74	-0,151 (0,209)	0,026 (0,184)	-0,123 (0,245)
Põhiharidus	-0,184 (0,185)	-0,468*** (0,185)	-0,181 (0,237)
Kõrgharidus	0,006 (0,241)	0,180 (0,221)	0,264 (0,299)
Primaarsektor	-0,282 (0,220)	-0,301 (0,283)	-0,771* (0,405)
Sekundaarsektor	-0,037 (0,162)	-0,250* (0,146)	-0,403** (0,196)
Linnaelanikud	0,072 (0,141)	0,426*** (0,149)	0,028 (0,219)
Harju mk	0,421*** (0,163)	0,407** (0,173)	0,491** (0,232)
Ida-Viru mk	-0,169 (0,247)	0,081 (0,236)	-0,080 (0,294)
Log. töepära	-2093,028	-2099,377	-1027,598
Vaatluste arv	858	976	569

Arvutusalus: ETU 1998, 1999 ning 2000 esimene ja teine kvartal.

Sulgudes on esitatud standardhälve.

*** olulisusnivool 0,01 oluline; ** olulisusnivool 0,05 oluline; * olulisusnivool 0,1 oluline.

Voovalimi hinnangute kohaselt on naistel võrreldes meestega madalam töötusest hõivesse liikumise määr. See on seletatav majanduslanguse perioodil töökohtade arvu vähenemisega harudes, kus oli suurem naiste hõive osakaal. Saadud hinnangud on vastuolus üldiste statistiliste trendidega, mis senini on näidanud, et meeste hulgas on kõrgem pikaajaliselt töötute osakaal. Naiste väiksemat pikaajalise töötuse osakaalu on põhjendatud naiste mitteaktiivsusesse suundumisega. Võib järeldada, et

naiste väiksem töötusest väljumise risk võib olla põhjustatud hoopis mitteaktiivsusesse liikumise vähenemisest.

Haridustegur oli statistiliselt oluline töötusest hõivesse liikumise riski mõjutaja vaid ETU 1999 valimi korral, s.o majanduslanguse perioodil kui oluliselt suurenes tööpuudus ja vähenes töökohtade arv primaar- ja sekundaarsektoris. Põhiharidusega inimeste väiksem töötusest hõivesse liikumise risk majanduslanguse ja töøjõunõudluse struktuuri muutumise perioodil on loogiline. Siiski on üllatav, et teistel vaatlusalustel perioodidel on haridustaset kirjeldav tegur statistiliselt ebaoluline. Üheks põhjuseks võib siin olla analüüsiks kasutatava valimi väike maht.

Harju maakonna elanikel on voovalimi hindamis tulemuste kohaselt suurem risk liikuda töötusest hõivesse. See on kooskõlas hetkevalimi hinnangutega. Linnaelanikel on oluliselt suurem risk liikuda töötusest hõivesse vaid ETU 1999 korral.

Nagu hetkevalimi hinnangudki näitasid, on ka voovalimi hinnangute põhjal mitte-eestlastel väiksem töötusest hõivesse liikumise risk. (Statistiliselt olulist negatiivset mõju ei ole ETU 2000 korral, seda seletab ETU 2000 valimi oluliselt väiksem suurus.) Väiksem töötusest hõivesse liikumise risk mitte-eestlastel peegeldab töøjõunõudluse vähenemist tööstussektoris. Arvatavasti mõjutab tootmise vähendamine tööstussektoris ja selle tõttu töøjõunõudluse vähenemine rohkem mitte-eestlasi, kuna tegu oli ettevõtetega, millel olid tihedamad sidemed Venemaa turuga ja siirdeperioodil restruktureeriti neid ettevõtteid suhteliselt vähe.

Hetke- ja voovalimi hinnangud täiendavad üksteist ja annavad ülevaate viimase kümnendi jooksul toimunud töøjõunõudluse muutustest tööturul. Hinnangute kohaselt on 90ndate teisel poolel töökoha leidmise el kadunud noortel eelis teiste vanusegruppide ees. Naistel on tekkinud raskused töökoha leidmisega. Halvenenud on nii sekundaar- kui ka primaarsektori töökogemusega töötute töö leidmise võimalus. Paranenud on töökoha leidmise võimalused Harju maakonna elanikel võrreldes ülejäänud maakondade elanikega.

2.5. Tulemuste analüüs

Hindamistulemused võib kokku võtta järgnevalt.

1. Töötusest hõivesse liikumise määr on madalam ja seetõttu töötusperiood pikem naistel, mitte-eestlastel ning madala haridustasemega inimestel. Vaatlusaluse perioodi jooksul töøjõu nõudluse struktuuris toimunud muutused on halvendanud nii sekundaar- kui ka primaarsektori töökogemusega töötute töö leidmise võimalust.

2. Töötusest hõivesse liikumise määr on suurem kõrgharidusega töötutel. Töötusest hõivesse liikumise määr on oluliselt kõrgem Harju maakonna elanikel ja teiste maakondade (v.a Ida-Viru) linnaelanikel. Vaatlusalusel perioodil on vähenenud noorte eelis teiste vanusegruppide ees: noortel ei ole enam suurem võimalus töötusest hõivesse liikuda.

Kui võrrelda saadud tulemusi Kulikovi (1999) hinnangutega 1990ndate esimese poole kohta, siis hindamistulemused on teatud tegurite suhtes sarnased. Nagu kirjeldatud mudeliski, leiab Kulikov, et kõrgem haridustase, rahvus eestlane ja elukoht pealinnas või selle ümbruses avaldavad positiivset mõju töötuse seisundist lahkumise määrale, negatiivne mõju on eelneval töökogemusel primaarsektoris. Kulikovi järgi ei avalda sugu statistiliselt olulist mõju töötuse seisundist väljumise määrale, see on kooskõlas ETU 1998 valimi põhjal saadud hinnangutega. Erinevused käesoleva tööga avalduvad vanuse puhul. Kulikov näitab, et analüüsides perioodi 1989–1995 tervikuna on töötusest väljumise määr madalam vanuse suurenedes, aastaid 1994–1995 eraldi vaadeldes on nii nooremas kui ka vanemas vanusegrupis probleeme töötuse seisundist lahkumisega. Kulikovi tulemused on osaliselt vastuolus käesoleva töö hinnangutega. Siinses uuringus leiti, et ETU 1999 ja ETU 2000 korral ei olnud noortel enam statistiliselt oluliselt suurem töötusest hõivesse liikumise määr. Erinevused vanuse mõjus on seletatavad üleminekuprotsessi arenguga. Üleminekuperioodi alguses, kui toimus tootmise restruktureerimine, ei olnud vanemate inimeste kvalifikatsioon enam vastavuses tööturul nõutuga. Seetõttu koges vanem töøjõugrupp raskusi töökoha leidmisega ja tihti hoopis lahkuti töøjõu hulgast. Olukord tööturul on muutunud viimase kümnendi jooksul sedavõrd, et töökogemust on hakatud rohkem väärtustama ja nüüd on noortel raskusi tööturule sisenemisega.

Tuleb tõdeda, et Eesti andmete põhjal saadud hinnangud on sarnased teiste Kesk- ja Ida-Euroopa riikide omadega. Erinevusena võib välja tuua jällegi vaid noorte tööpuuduse. Nagu märkis Kulikov (1999) Eesti andmete põhjal perioodi 1989–1995 kohta, nii on ka teistes Kesk- ja Ida-Euroopa riikides selgunud, et vanuse suurenedes töötusest hõivesse liikumise määr langeb. Noorte töötuse määr on kõikjal kõrge, kuid noorte puhul on tavapärastelt tegu lühiajalise töötusega. Eestis võib aga perioodil esimene kvartal 1999 kuni teine kvartal 2000 täheldada noorte raskusi töötuse seisundist lahkumisega. Võimalikke põhjusi võib välja tuua kaks.

1. Noorte tööpuudus on tavapärasest suurem probleem majanduslanguse perioodil. Nõudluse vähenedes pigem langeb uute töötajate tööle võtmiste arv, mitte ei suurene vallandamiste arv, seetõttu on noortel rohkem raskusi tööturule sisenemisel.

2. Eesti kutseharidust on palju kritiseeritud kui mittevastavat tööturu vajadustele ja pigem kahanevatele majandussektoritele orienteeritud. Kui kutsekoolis omandatud kvalifikatsioon ei ole tööturul nõutud, on tulemuseks noorte struktuurne tööpuudus.

Euroopa Liidu riikides ja ka mujal on palju uuritud, kuidas tööturule sisenemisel kogetud tööpuudus mõjutab indiviidi edasist tööturul toimetulekut. On leitud, et noorte tööpuudus võib eriti negatiivselt mõjutada nende töötamisharjumust, vähendada produktiivsust ja kvalifikatsiooni.

Enamikus Kesk- ja Ida-Euroopa riikides on leitud, et haridustase on oluline töötuse kestust mõjutav tegur. Erandiks oli siin vaid Venemaa perioodil 1992–1994 (Foley, 1997), kus kõrgem haridustase ei vähendanud

töötuse kestust. Põhjuseks on endise Nõukogude Liidu haridussüsteem. Endise Nõukogude Liidu liikmesriikides on oluliselt suurem kõrgharidusega inimeste osakaal, võrreldes teiste riikidega. Tööjõunõudluse struktuuri muutumisel ei kirjeldanud haridustase (eriti veel varasemal perioodil omandatud hariduse tase) töötaja tegelikku kvalifikatsiooni.

Võiks arvata, et ka Eesti tööturul ei pruugi varasemal perioodil omandatud haridus kajastada tööjõu tegelikku kvalifikatsiooni. Siiski on töötuse määr haridusgruppide kaupa oluliselt erinev. Samas on arvatavasti tööjõunõudluse struktuuri muutus tinginud pikaajalise töötuse tekke ka näiteks kõrgharidusega inimeste hulgas. Võib siiski arvata, et hariduse tähtsus Eesti tööturul tulevikus suureneb, kui tulutaseme konvergeerudes Euroopa Liidu tasemele kaotab Eesti oma odava tööjõu eelise. Kõrgelt kvalifitseeritud tööjõud peaks siis tagama Eesti konkurentsivõime.

Saadud hinnangute põhjal võib väita, et aktiivsed tööturumeetmed peaksid keskenduma madala haridustasemega ning primaar- või sekundaarsektori kvalifikatsiooniga töötutele, maaelanikele ning naistele. Eriti oluline on tähelepanu pööramine tööpuuduse probleemile noorte hulgas, kui arvestada asjaolu, et noorte tööpuuduse tase on Eesti kogutoodangu taseme võimalik vähendaja tulevikus, seda eriti rahvastiku üldise vananemise taustal.

2.6. Kokkuvõte

Eesti tööjõuturul on võimalik eristada teatud grupe vastavalt nende toimetulekule perioodil esimene kvartal 1997 kuni teine kvartal 2000. Edukamate gruppide hulka, kes kogesid peamiselt vaid lühiajalisi töötusperioode, kuulusid eestlased ja Harju maakonna elanikud. Töökoha leidmisega oli raskusi naistel, madala haridustasemega inimestel, samuti töötutel, kellel oli varasem töökogemus primaar- ja sekundaarsektoris. Alates 1998. aastast puudus noortel töökoha leidmisel eelis teiste vanusegruppide ees.

Lisaks aktiivsetele tööturumeetmetele, eelkõige ümberõppe võimaldamisele nimetatud pikaajaliselt töötuks jäämise riskigruppidele, tuleks pikaajalise töötuse vähendamiseks parandada informatsiooni levikut tööturul, et leevendada nn passiivse töötusprobleemi. Takistamaks töötutel töötusprobleemist loobumist, mis viib pikaajaliselt töötute elimineerimisele tööjõu hulgast, peaks tõhustama tööbörside tegevust.

Euroopa Liiduga liitumisel Eesti muudab oma tööturu institutsionaalset olukorda. Tööturu institutsioonid võivad negatiivselt mõjutada tööturu efektiivset toimimist. Nii võib lisaks struktuursele tööpuudusele hakata pikaajalise töötuse teket soodustama liiga jäik tööturg. Tuleb olla eriti ettevaatlik, et tööturu institutsioonide abil mitte vähendada töö otsimise motivatsiooni ja tõsta palgataset ning selle kaudu avaldada negatiivset mõju tööturule ja kogutoodangu tasemele.

3. Pikaajaliselt töötute elu ilma tööta

“Sotsiaalse tõrjutusega, mille peamisteks põhjusteks on pikaajaline töötus ja sellest tulenev vaesus, seonduvad diskussioonid keskenduvad üldjuhul tõrjutud inimestele ja eeskätt neile ühiskonna poolt omistatud iseloomujoontele: passiivsus, hälbivus, abitus... Suhteliselt vähe pööratakse aga tähelepanu ühiskonnale, mis tõrjutust ja töötust “toodab”. Tõrjutus ei ole kitsalt sotsiaalprobleem, pigem on see kogu ühiskonna probleem, olenemata sellest, kas tõrjutusest on haaratud osa ühiskonnast, mõni regioon, kohaliku omavalitsuse territooriumi elanikkond, kogukond või sotsiaalne grupp. Tõrjutuse (sh töötuse) temaatikat käsitlevate uuringute eesmärgiks peaks olema analüüsida ja välja selgitada valupunkte, mis on eelduseks nn “tõrjutud ühiskonna” kujunemisele.”

Tuula Helne. “Syrjäytymisen yhteiskunta”. Helsinki, 2002.

Selles peatükis esitatud kvalitatiivuuringu tulemused aitavad senisest põhjalikumalt tundma õppida Eesti ühiskonna üht teravat valuprobleemi – pikaajalist töötust. Uurimismaterjal annab vastuseid küsimustele, millistel põhjustel kujuneb välja pikaajaline töötus, milliseid kannatusi valmistab pikaajaline töötus indiviididele ja eri sihtrühmadele, millised on pikaajalise töötuse tagajärjed ning milline on pikaajalise töötuse “sotsiaalne hind” kogu Eesti ühiskonnale.

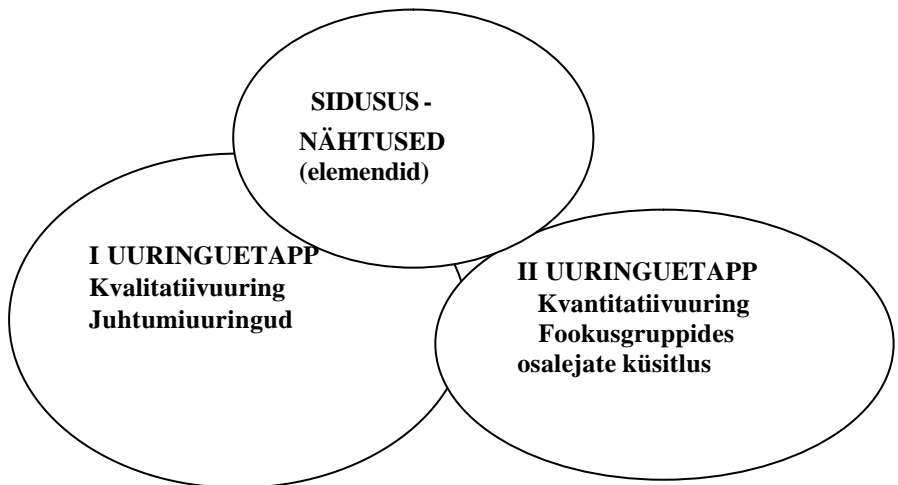
Pikaajaliselt töötute kvalitatiivanalüüsi põhjal on võimalik saada vastuseid paljudele küsimustele: miks jäävad inimesed tööta, kuidas kujuneb välja pikaajaline töötus, kuidas pikaajaliselt töötud oma igapäevaeluga toime tulevad, millist abi nad riigilt ootavad ja millised on nende individuaalsed strateegiad tööturule tagasipöördumiseks. Pikaajaliselt töötute “elu ilma tööta” esitleb uut diskursust tänases Eestis ja selle kaudu avaneb võimalus iseloomustada Eesti ühiskonnas toimuvaid muutusi, mis sunnivad osale ühiskonnaliikmetest peale tööalase mitteaktiivsuse ja välistavad nende tegutsemise täisväärtuslike kodanikena. Eesti väikesearvulise inimressursi taustal peaks iga inimese väärtustamine, samuti töötute eest hoolitsemine ja nende kiire tööellu tagasitoomine muutuma elunormiks reaalsete ja tulemuslike tegevuste kaudu, mis panustavad kõigi ühiskonnaliikmete heaolu kasvu.

3.1. Kvalitatiivuuringu metoodilisi lähtekohti

Käesoleva uuringu metoodika valikul lähtuti sellest, et pikaajaline töötus on Eestis veel vähe uuritud, samas aga keeruline ja mitmetahuline nähtus ning selle analüüsimiseks ainult kvantitatiivuuringutest ei piisa. Euroopas on pikaajalise töötuse uurimisel kogemus olemas ja Eestil on sellest nii mõndagi üle võtta, kuid seejuures tuleb arvestada, et Euroopa pikaajalise töötuse põhjused võivad suuresti erineda nendest, mis kujundavad pikaajalist töötust Eestis. Euroopa heaoluriikides, eriti Skandinaavia heaolumaades, kus

töötusega kaasnevad “tugevad” ja pikaajalised sotsiaalsed garantiid ning kus on hästi väljaarendatud sotsiaalkaitstesüsteemid, võivad just need mängida olulist rolli pikaajalise töötuse kujunemisel ja püsimisel. Euroopa tööturu analüütikud on jõudnud oma uuringutes juba uude etappi, kus vaatluse all on pikaajaliselt töötute töölerakendumise strateegiad ning tööturul püsimise stabiilsus (Koistinen & Sengenberger, 2002).

Uudsete sotsiaalsete protsesside (pikaajalise töötuse kujunemine) ja subjektide (pikaajaliselt töötud) uurimisel kasutatav kombineeritud uuringumetoodika võimaldab välja selgitada sidususnähtusi (sidususelemente), mis osutuvad vajalikuks tõendusmaterjaliks uuringu usaldusväärsuse testimisel. Seetõttu ongi siinses analüüsis kasutatud kombineeritud uurimismetoodikat (joonis 3.1), kusjuures käesolevas peatükis on peatükis asetatud kvalitatiivuuringule, mille kaudu avaneb võimalus jõuda pikaajalise töötuse diskursiivsete põhjuste, olemuse ja tagajärgedeni.

Joonis 3.1. Pikaajaliselt töötute uurimismetoodika.

Kvalitatiivuuringute korraldamisel on mitmeid eeliseid, sest nende puhul saab piirduda väikese arvu intervjuudega. Tihti võib kerkida küsimus, kui palju tuleb probleemistikust ülevaate saamiseks intervjuusid korraldada. Suure uurimiskogemusega teadurid (Alasuutari, 1996) väidavad, et intervjuude arv sõltub sellest, kui palju lisandub intervjuueeritavalt uuringu käigus uut teavet. Kui uurija märkab, et kogutav informatsioon hakkab korduma ja uut teavet enam ei lisandu, võib uuringu lõpetada.

Kvalitatiivuuringute korraldamise kasuks räägib asjaolu, et empiirilisi üldistusi on võimalik teha suhteliselt väikesemahulise küsitlusvalimi põhjal. Samuti see, et kvalitatiivuuringutest ülevaate koostamisel on võimalik kasutada lõike (tsitaate) intervjuude tekstidest. See muudab analüüsi mitmekesiseks ja huvitavaks.

Kvalitatiivuuringud on emotsionaalselt tundlik küsitlusvorm intervjueeritava anonüümsuse ja isikuandmete konfidentsiaalsuse seisukohalt, sest intervjuude eesmärk on teada saada uuringus osalejate avameelseid arvamusi, hoiakuid, väärtushinnanguid jpm.

Kvalitatiivseid meetodeid kasutatakse Eestis veel suhteliselt vähe, enamasti turu-uuringute puhul, kus korraldatakse fookusgrupi uuringuid toodete, tootemarkide ja klientide uurimiseks või reklaami mõjususe testimiseks. Avaliku sektori klientide kvalitatiivuuringud on uudne nähtus, mille tulemused edastavad asjaomastele institutsioonidele vajalikku informatsiooni, mida ametnikel on võimalik rakendada nii oma igapäevatoos – klientide paremal teenindamisel – kui ka valdkonna strateegiate väljatöötamisel.

3.1.1. Juhtumiuuringud

Juhtumiuuringut defineeritakse kui uurimismeetodit, mille abil on võimalik kirjeldada erinevaid ja tihti vastuolulisi, kuid uurimistemaatika kontekstis olulise tähtsusega juhtumeid nende mitmekesisuses ja järjepidevuses. Selle ala teoreetikud (Eisenhardt, 1999; Hamel, 1993; Yin, 1994) rõhutavad, et juhtumiuuringute korraldamine võimaldab uuritavat nähtust sügavuti mõista, sest uurimisel kasutatakse põhiliselt üht kõige tundlikumat kvalitatiivuuringu meetodit – individuaalset süvaintervjuud. Juhtumiuuringute puhul tuuakse esile mitmeid eeliseid. Oluliseks peetakse, et juhtumiuuringute tulemused võimaldavad genereerida uudseid teoreetilisi seisukohti, mille paikapidavust on hõlbus testida kas vastavate statistiliste näitajate toel või käsitletava temaatika varasemate uuringutulemuste põhjal. Samuti on võimalik muuta esialgseid hüpoteese. Hüpoteeside paikapidavust saab juba esimeste intervjuude käigus kontrollida ja loobuda sellest, mis ei ole osutunud õigeks (Eisenhardt, 1999). Kogutud üksikjuhtumid võimaldavad konstrueerida tervikpildi pikaajalisest töötuses t. Eeltoodust tulenevalt valitigi pikaajaliselt töötute kvalitatiivuuringu esimese etapi uurimismeetodiks juhtumiuuringud (valimit on tutvustatud lisas 1), mis pakub töötutele suure vabaduse oma probleeme kirjeldada ja pikaajalise töötusega seotud kannatusi läbi oma subjektiivse arvamuskaala hinnata (juhtumite kirjeldused on esitatud lisas 2). Pikaajalise töötuse probleemide kaardistamine juhtumiuuringute kaudu võimaldas tõstatada mitmeid olulisi küsimusi, mida uurija poleks osanud uuringu järgmise etapi ettevalmistamisel, s.o fookusgrupi uuringu jaoks raamküsimustiku koostamisel, ette näha ja mis oleksid tõenäoliselt fookusgrupi uuringutes vaatluse alt välja jäänud.

Juhtumiuuringute tulemused osutusid oluliseks ka fookusgrupi uuringute valimi koostamisel, sest neist selgusid pikaajaliselt töötute sotsiaaldemograafilised parameetrid (sugu, vanus, rahvus, haridus, töötusperioodi kestus). Niisugune informatsioon osutus äärmiselt vajalikuks fookusgrupi uuringute valimi koostamisel. Süstemaatiline, teatud sammuga juhuvalik

tööhõiveametite pikaajaliselt töötute loendist ei oleks võimaldanud fookusgrupi uuringusse kaasata erinevaid pikaajaliselt töötute sihtrühmade esindajaid oma mitmekesisuses.

3.1.2. Fookusgrupi uuringud ja fookusgruppide valimi iseloomustus

Pikaajaliselt töötute kvalitatiivuuringu teisel etapil – juhtumiuuringute järel – korraldati fookusgrupi uuringud. Kvalitatiivuuringute praktika on näidanud, et juhtumiuuringud on üsna efektiivsed uuritava probleemistiku esialgseks kaardistamiseks. Nende tulemustel põhineva jätku-uuringu meetodina on otstarbekas kasutada fookusgruppide uuringuid, mis võimaldavad haarata rohkem respondente (vastajaid) ja selle kaudu koguda põhjalikumalt nn seinast-seina informatsiooni uuritava temaatika kohta (Greenbaum, 1993).

Fookusgrupp on struktureerimata raamküsimustiku alusel toimuv vestluslik grupiintervjuu, mis on sageli rikastatud mitmesuguste vastamist hõlbustavate tehnikate või testi (ankeetküsitluse) elementidega. Tavaliselt on fookusgrupis osalejate arv 6–10 inimest, ka käesolevas uuringus on sellest nõudest üldjuhul kinni peetud. Fookusgrupis osalejad komplekteeritakse valdavalt neid ühendavate tunnuste alusel. Kui uuritavad sarnanevad oma sotsiaalse staatuse ja kogemuse poolest (käesolevas uuringus on kõik respondendid pikaajaliselt töötud), võivad ühes fookusgrupis osalejate sotsiaal-demograafilised tunnused varieeruda.

Pikaajaliselt töötute probleemide ja hinnangute põhjalikumaks väljaselgitamiseks peeti vajalikuks korraldada kokku 16 fookusgrupi uuringut, sest pikaajalise töötuse kujunemisel tuleb arvestada nii etnilist kui ka regionaalset omapära. Fookusgrupi uuringud toimusid nii kõrge töötustasemega regioonides (Ida-Viru, Jõgeva, Põlva ja Võru maakond) kui ka piirkondades, kus töötuse määr on madalam (Pärnu, Tartu ja Tallinna linn ning Lääne ja Rapla maakond). Et Eestis on eestlaste ja mitte-eestlaste töötusnäitajad erinevad, tuli vestlusgruppide komplekteerimisel lähtuda ka mõlema rahvusrühma esindatuse nõudest (vt valim lisas 1). Eestlasi osales uuringus 58,5% ja mitte-eestlasi 41,5%, kokku koguti vestlusgruppides 142 pikaajaliselt töötute arvamusi ja hinnanguid.

Fookusgruppide valimis osales mehi 41% ja naisi 59%. Intervjueeritud pikaajaliselt töötute hulgas domineerivad üle 40-aastased vastajad, kes moodustavad kogu valimist 65%. See vastab ka tegelikule olukorrale, sest üle 40-aastaste osatähtsus pikaajaliselt töötute seas on nooremate vanuserühmadega võrreldes oluliselt suurem. 44%-l intervjueeritustest oli töötus kestnud 1–2 aastat ja 20% oli neid, kelle töötusperiood oli 3 aastat, iga viies pikaajaliselt töötute oli töötanud üle 5 aasta. Võib arvata, et viimatinimetatud kontingendil on väga keeruline tööd leida, sest põhiliselt on selles rühmas 40–50-aastased töötud.

Lisaks vestlusgruppides osalemisele paluti intervjueeritud pikaajaliselt töötutel täita küsimustik, millest selgusid osalejate sotsiaal-

demograafilised ja muud taustandmed, mida vestluse käigus ei käsitletud. Järgnevas esitatakse lühiülevaade fookusgruppide uuringus osalenud pikaajaliselt töötute haridustasemest, varasemast tööhõivest, tööotsingutest, koolitusvõimalustest ja -vajadusest ning majanduslikust toimetulekust.

Haridus ja erialane väljaõpe.

54% vastajatest on saanud erialase ettevalmistuse koolist, kuid see ei taga neile konkurentsivõimet tööturul, sest üle 40-aastased töötud on eriala omandatud rohkem kui paarkümmend aastat tagasi ja võib eeldada, et tänaseks on need inimesed oma kvalifikatsiooni suures osas kaotanud. Pikaajaliselt töötute seas on kõige enam ehitus-, kaubandus-, metallitöötlemis-, õmblus- ja tervishoiualase ettevalmistusega inimesi. Kõrgharidusega pikaajaliselt töötute hulgas on ökonomiste, pedagooge ja metsamajanduseriala spetsialiste. Ilma erialase ettevalmistuseta (vähem kui põhiharidus, põhiharidus või üldkeskharidus) on ligikaudu pooled intervjueeritud töötutest. Kõrgharidusega pikaajaliselt töötuid on 8%. Kolmandik vastanutest on omandanud eriala kursustel – ka siin domineerivad metallitöötlemise, kaubanduse ja ehituse erialad. Iga kümnes erialaga töötu ei ole kunagi oma erialal töötanud. 63%-le mitte-eestlastest on vähene eesti keele oskus olnud takistuseks töö leidmisel.

Varasem tööhõive.

Teistest enam on pikaajaliselt töötuks jäänud teenindus- ja müügitöötajad, oskus- ja lihttöölised. Kuid pikaajaliselt töötuid leidub ka juhtide, spetsialistide ja ametnike seas. Pikaajaliselt töötuks on mitte-eestlased jäänud eestlastest enam tipp- ja keskastmespetsialistide ametirühmast. Eestlased on mitte-eestlastest rohkem jäänud töötuks oskus- ja lihttöölise ning teenindus- ja müügitöötajate ametirühmast. Selle taga on arvatavasti asjaolu, et oma tagasihoidliku eesti keele oskuse tõttu ei leia mitte-eestlastest spetsialistid enam tööd. Eestlastest müügi- ja teenindustöötajad ning oskus- ja lihttöölised on paljudel juhtudel pikaajaliselt töötuks jäänud töökohtadel pakutavate neile mittesobivate palga- ja töötingimuste tõttu. Viimaselt töökohalt lahkumise põhjusteks on olnud:

– koondamine ja firma likvideerimine (pankrotistumine)	– 48%
– lahkumine omal soovil	– 16%
– tähtajalise töölepingu lõppemine	– 8%
– vallandamine tööandja algatusel	– 7%

Omal soovil lahkumise tingisid madal palk, tervise halvenemine ja vastasseis juhtkonnaga.

Tööotsingud ja võimalikud tööpakkumised.

Ligi pooled pikaajaliselt töötutest on tööd otsinud pidevalt, 23% on neid, kes otsisid tööd töötusperioodi algul sagedamini ja nüüd juba harvemini, iga kümnes pikaajaliselt töötu on tööotsingutest loobunud. Teistest sagedamini on seda teinud vanemaealised ja madala haridusega töötud. 61%-le pikaajaliselt töötutest on tööhõiveametis töökohta pakutud.

Mida noorem ja haritum (sh erialase ettevalmistusega) on töötü, seda suurem on olnud töökoha pakumise tõenäosus. Paraku pole ühelgi fookusgrupis osalenud pikaajaliselt töötul õnnestunud töökoha saada. Peamiste takistustena märgiti:

- kandidaadi vanus
- madal pakutav palk
- tööotsija mittesobivus tööandjale – enamik tööandjaid esitas madalalpalgalisele töötajale kõrgeid nõudmisi (võõrkeele- ja arvutioskus jms)
- kandidaadi saabudes oli töökohat juba täidetud, see viitab tööhõiveametite ebaoperatiivsele tegutsemisele tööandjate pakutud vabade töökohatade täitmisel
- ebasobiv tööaeg ja töötingimused
- töökoha kaugus
- tööpakkumise mittevastavus töötü haridusele ja oskustele

Kolmandik pikaajaliselt töötüid ei osanud enam arvata, kellena nad sooviksid tööle asuda – neil on ükskõik, millise töö nad leiavad. Iga viies naissoost töötü loodab leida müügi- või teenindustööd, mehed seevastu tahavad töötada autojuhtide ja traktoristidena. Iga kümnes töötü on nõus tegema mõnda lihtsamat tööd. Kaks kolmandikku töötütest on töötusperioodi jooksul elatist leidnud erinevate juhutööde tegemisega.

Enesetäiendamise ja tööturukoolitus.

30% töötütest on ennast töötüks olemise ajal täiendanud, neist neljandik on käinud tööhõiveameti korraldatud kursustel. Valdavalt on kursustel käinud linnades elavad, nooremad ja haritumad eestlastest töötü. Kõige enam on osaletud arvuti- ja eesti keele kursustel, erialakursustest raamatupidamiskursustel. Lisaks tööturukoolitusele on üksikud töötü õppinud töötusperioodi jooksul omal käel võõrkeeli, täiendanud oma arvutioskust või käinud sekretäride kursustel. Kuid vaid veerand pikaajaliselt töötütest oskab enda arvates arvutit kasutada.

Huvi enesetäiendamise vastu on pikaajaliselt töötüte hulgas suhteliselt suur – 77% vastanutest sooviks töö leidmise eesmärgil midagi õppida, kuid neist ligikaudu pooled ei oska öelda, mis ala see peaks olema. Kõige rohkem soovitakse omandada arvutioskusi, erialadest on kõige nõutavamad raamatupidajate, teenindajate (kokad, juuksurid), elektrikute ja ehitajate kursused. Need pikaajaliselt töötü, kes õppida ei taha, toovad põhjuseks oma vanuse, hariduse piisavuse ja selle, et koolituse läbimine ei anna garantiid töö leidmiseks.

Töötüte terviseprobleemid ja majanduslik toimetulek.

Pooled pikaajaliselt töötütest märgivad, et nende tervis on töötusperioodil halvenenud. Iga viies töötü põeb mõnda kroonilist haigust või tal on puudegrupp. Pikaajaliselt töötüte majanduslik toimetulek on väga keeruline, kui mitte öelda võimatu. Ligikaudu veerandi pikaajaliselt töötüte perede netosissetulek kuus ulatub vaid 500 kroonini – need on üksikud inimesed, kes elavad ainult toimetulekutoetusest. 18% on neid, kelle pere

sissetulek on 501–1000 krooni ja vaid vähem kui kümnendik on neid, kelle netosissetulek ületab 2500 krooni. Valimi viimatinimetatud peredes leidub kõige enam töötavaid pereliikmeid.

Kirjeldatud valimi sotsiaal-demograafiline iseloomustus ja töötute arvamused on täiendavaks informatsiooniks, mis aitab hinnata kvalitatiiv- ja kvantitatiivuuringu sidusust ning selgitada järgnevalt toodud kvalitatiivuuringu tulemusi.

3.2. Pikaajaliselt töötute kvalitatiivuuringu tulemused

“Mul ei ole raha, mul puuduvad hädapärased vahendid igapäevaseks toimetulekuks, mul ei ole vähimatki lootust. Aga ma olen õnnelik, sest ma olen veel elus...”

Henry Miller. “Elu töötuna – lugu sellest, kuidas leida raha ja tööd”. (Job trapping: The unemployed Life, 2002)¹⁵

1990. aastatest alates on tööturu-uurijad hakanud üha rohkem tähelepanu pöörama töötute tööturule tagasitoomise teemaatikale. Seda on ajendanud pikaajaliselt töötute arvukuse märkimisväärne kasv ja see, et hoolimata Euroopa arenenud riikides töötutele pakutavatest tööpoliitika meetmetest (tööturukoolitus, aktiveerimisprogrammid pikaajaliselt töötutele, subsiidiumid tööandjatele riskirühma esindaja töölevõtmisel), on pikaajaliselt töötute tööleidmise võimalused jäänud tunduvalt tagasihoidlikumaks kui teistel töötururühmadel (Boeri jt, 2000).

Üheks määravaks teguriks töö leidmisel on vaieldamatult tööjõunõudlus ehk teisisõnu vabade töökohtade olemasolu tööturul. Töökohtade vähesuse korral on lootust tööd leida pigem lühiajaliselt töötutel, kellel on mitmeid konkurentsieeliseid (paremad tööalased oskused, äsjane töötamiskogemus) (Machin & Manning, 1999). Pikaajaliselt töötud on üldjuhul kaotanud oma tööoskused ja tööalased võrgustikud (kontaktid endiste tööandjatega) (Machin & Manning, 1999).

Pikaajalise töötuse uurijad märgivad, et takistused töö leidmisel on tingitud ka töötute endi vähesest eneseusaldusest. Pikaajaliselt töötud peavad end tihtilugu vähe edukateks, ebakindlateks ja passiivseteks. Nad on tuleviku suhtes pessimistlikult häälestatud ja nende enesekontroll oma tuleviku puhul on nõrk (Glorieux, 2000). See tähendab, et nad ei saa (ei oska) oma tulevikku enam määrata, sest nad on pikaajaliselt töötutena oma tuleviku seotud lootuse kaotanud.

Pikaajalist töötust käsitlevate uuringute põhieesmärk on välja selgitada, kuidas töötuid võimalikult kiiresti tööturule tagasi tuua. Tulemuslike aktiveerimismeetmete esiletoomiseks vajatakse pikaajaliselt töötute eluolu kohta põhjalikku informatsiooni. Euroopa tööturu-uurijad keskenduvad pikaajaliselt töötute vaatlusel laiale teemaatikale, mis käsitleb töötute tööotsingustrateegiaid, nende majanduslikku toimetulekut ja seda kergendava sotsiaalabi efektiivsust, töötute koolitusvajadust ja

¹⁵ <http://www.jobtrapping.com/Jobtrapping.html>

tööturukoolituse tulemuslikkust, töö leidmise võimalikkust olukorras, kus pikaajaliselt töötute halvenenud tervis ja töötusega kaasnev stress põhjustavad lootusetust töö leidmise suhtes.

Järgnevas esitatud kvalitatiivuuringu tulemused kätkevad endas pikaajaliselt töötute arvamusi ja hinnanguid oma igapäevase elu, majandusliku toimetuleku ja töö leidmise võimaluste kohta. Käsitlemist leiavad ka töötute enesehinnanguga seonduvad aspektid. Olulist tähelepanu väärrib pikaajaliselt töötute suhtumine tööhõiveametite tegevusse.

3.2.1. Pikaajaliselt töötute töösoovid ja võimalused tööd leida

Uuringust selgus, et enamik pikaajaliselt töötutest on valmis kohe tööle asuma, soovitatavalt alalisele (püsivale) töökohale, kus nad ametlikult tööle vormistatakse. Üha enam on hakanud töötute jaoks tähtsustuma see, et tulevasel töökohal oleksid neil sotsiaalsed garantiid: kirjalik tööleping, fikseeritud tööaeg ja palgatingimused ning ravikindlustus. Ometi on pikaajaliselt töötutel tööd leida väga keeruline – tööotsingute edukuse määrab otseselt tööjõunõudlus. Võib suure tõenäosusega öelda, et mõnes Eesti piirkonnas, eriti ääremaal on töö leidmise võimalused peaaegu olematud, sest uusi töökohti tekib väga vähe.

Visalt juurdub pikaajaliselt töötute seas arusaam, et töökohta kogu eluks enam Eesti tööturul ei leia. Kuid jätkuvalt soovitakse alalist kindla palgaga töökohta.

“Töötasin palju aastaid katlaoperaatorina ja mõtlesin, et küll ma ikka pensionini tööd leian. Aga hakkasid tulema automaatkatlamajad ja katlaoperaatoreid jäi üha vähemaks ja vähemaks ning viimasel ajal pole enam üldse võimalik sellist tööd leida. Nüüd loodan leida ainult valvuri kohta, kuigi ka sinna võetakse nüüd nooremaid mehi.”

“Olen heade oskustega traktorist, nüüd järsku traktoristidel tööd üldse ei ole. Vanasti öeldi, et põllumees põline rikas, nüüd öeldakse, põllumees põline vaene.”

Aga õnneks on ka positiivseid näited sellest, kuidas töötud ennast arendavad ja täiendavad, et tööturu uuenenud olukorras toime tulla.

“Kui ma Vene ajal automehaanikuks õppisin, siis mõtlesin, et see on mulle elukutse kogu eluks. Praegusel ajal aga tuleb ennast pidevalt täiendada, ümber õppida, kõigest kinni haarata, mida elu sulle pakub. Kui sa selle tempoga kaasa ei lähe, jääd igaveseks rongist maha. Kunagi ei ole keegi liiga vana, et ei saaks enam midagi õppida. Minu deviis on kogu aeg edasi areneda, ennast täiendada. Ja seetõttu loodan ma ka ikka lõpuks tööd leida.”

“Olin varem agronoom, hakkasin sotsiaaltööd õppima ja olen vormistanud end ühe puudega inimese hooldajaks, et vähemalt haigekassakaardi saaks. Kui kursused edukalt lõpetan, on vallavalitsusel mingid projektid käsil, mis sotsiaaltöötajatele tööd võiksid pakkuda. Nii et mul on lootus ikka tööd saada.”

Pärast töökoha kaotamist arvas enamik vastajaist küll, et tööd on raske saada, kuid tegelikkuses on osutunud töö leidmine veelgi keerulisemaks, paljude jaoks peaaegu võimatuks. Pikaajalised töötotsijad ei oleks mitte kunagi arvanud, et mitmete aastate jooksul ei ole võimalik leida isegi ajutist tööd, rääkimata püsivast töökohast. Mitmed neist on kaotanud lootuse veel tööd leida.

“Hindan oma praegusi töö leidmise võimalusi tunduvalt kehvemaks, kui siis, kui ma töö kaotasin.”

“Praegu ma praktiliselt üldse ei näe võimalust tööd leida, varem ma ei arvanud, et see võib nii hull olla. Mul pole enam lootustki kuhugi tööle saada.”

“Olen tööd otsinud iseseisvalt ja kogu aeg ka tööhõiveamet¹⁶ kaudu. Tööd on järjest raskem leida, töötotsijaid tuleb järjest juurde, firmasid järjest likvideeritakse.”

Mõned töötud on pikaajaliste töötotsingute tõttu jõudnud arusaamisele, et nad lahkusid omal ajal töölt kergetäoliselt ja ei mõelnud sellele, et edaspidi on neil tööd hoopis raskem leida.

“Lahkusin viimaselt töökohalt tervise pärast. Oleksin võinud seal ikka edasi töötada. Nüüd enam tööd kuskilt ei leia.”

Peaaegu lootusetu on tööd leida maapiirkondades. Olemasolevaid töökohti on vähe ja uusi töökohti ei looda, sest väikeettevõtluse arengut pärsib kohalike elanike madal ostujõud, suuremate turgude kaugus ja tunduvalt suurem risk firma pankrotistumiseks. Need, kes ettevõtluse käivitamisega hakkama saaksid, juba kas tegelevad sellega või on lahkunud suurematesse tõmbekeskustesse. Töö leidmine on raskendatud eriti naistel, kuigi paljudel neist on olemas erialane haridus (nt põllumajanduslik kõrgharidus).

“Ma olen ligi kümme aastat olnud töötu, olin majandis osakonnajuhataja, mul on põllumajanduslik kõrgharidus. Siin on võimatu tööd leida. Pärast majandite kaotamist ei ole siin enam

¹⁶ edaspidi kogu teksti läbivalt THA

midagi, ühistud on pankrotistunud. Rahvas on siin lootuse kaotanud ja suurem osa, kel võimalik, on linna läinud.”

Ka Eesti suuremates linnades on väga keeruline tööd leida. Kui Tallinnas on võimalusi rohkem (Tallinna Tööhõiveamet pakub nii spetsialistide kui ka madalapalgalisi lihttöölise töökohti), siis teistes suuremates linnades on pikaajaliselt töötute võimalused tööd leida piiratud. Väljaspool Tallinna, olenemata sellest, et tegu on suuremate linnadega, on palgad väga madalad ja tööttingimused halvad.

“Linnas, kus ma elan, pole üldse tööd. Töökohti ei teki, kogu aeg koondatakse. Palgad on väga madalad. Tööttingimused õmblejana on viletsad ja töötempo on väga intensiivne. Erafirmad teevad, mis tahavad. Ida-Virumaal on kõige madalamad palgad. Ühes õmblusfirmas teenisin ma 11 krooni päevas kombinesoonide õmblemisega. Tulin sealt ära, sest selle rahaga pole võimalik ära elada. Mingit riiklikku kontrolli ei ole.”

Linnades on suuri probleeme töö saamisega eeskätt mitte-eestlastel, kuigi neil on tööturul nõutav eriala. Kui eesti keelt ei oska, on tööle pääsemine peaaegu võimatu. Pole saladus, et eesti rahvusest tööandjad eelistavad tööle võtta eestlasi ja ka venekeelsed tööandjad on hakanud üha rohkem nõudma oma töötajatelt eesti keele oskust.

“Ma ei oska eesti keelt ja ma olen ligi 50-aastane, elukutselt tisler. Firmades öeldakse, et me vajame noori perspektiivseid töötajaid, kes oskavad eesti keelt.”

“Sooviksin saada erialast tööd, olen ehitaja. Minu kodulinnas küll käib ehitustegevus, kuid soovitakse tööle võtta ainult eestlasi. Isegi koristaja kohale on vaja eesti keele oskust. Ja mitte algteadmisi vaid korralikku keeleoskust. Tööandjad on venelased, kuid nõuavad, et töötajad oskaksid eesti keelt.”

“Väga raske on mul tööd leida. Olen juba kolmas kord THA-s arvel. Ma ei oska eesti keelt. Kõik kohad, kus olen töötanud – sealt on mind kas koondatud või on firma läinud pankrotti. Ma olen juba vana (47) ja mul on eesti keelt omandada väga raske. Eesti keele kursused on väga kallid, olen seal käinud, kuid praegu ma ei teeni ja keelekursustele minna ei saa.”

Integratsiooniprotsess on tulemuslik vaid sel juhul, kui on kaasatud mõlemad protsessi osapooled. See eeldab eestlaste ja mitte-eestlaste sidususe suurenemist. Tööturul on üks integreerumisvõimalusi venekeelsete inimeste töölevõtmine eestikeelsetesse töökollektiividesse.

“Töötasin üheksa aastat ühes Tallinna lasteaias. Olen küsinud THA-st lasteaiakasvatava kohta, kuid ma oskan vähesel määral eesti keelt ja igal pool nõutakse eesti keele oskust vähemalt kesk- või kõrgtasemel. Mul on kategooria C ja sellega mind tööle ei võeta. Et venelased omandaksid eesti keelt, peaks neid eesti kollektiividesse tööle võetama, see arendaks tuntuvalt nende keeleoskust.”

Üldjuhul on siiski pikaajaliselt töötute töö leidmise võimalused väga kesised. Töökohti on vähe ja vabanevatele kohtadele võib tööandja valida sobiva töötaja tavaliselt paarikümne kandidaadi hulgast. Miks peaks tööandja võtma tööle pikaajaliselt töötut? Tihtilugu on töötud kaotanud ka oma varasemad tööoskused ja võimalik, et ka tööharjumuse. Sageli ei ole pikaajaliselt töötut head erialaoskused ja kõrgkooli diplom tööandja silmis väärtuslikud. Tööandja võtab tööle pigem madalama haridusega inimese, kelle tausta ta tunneb, kui pikaajaliselt töötut.

3.2.2. Hariduse, erialaoskuste ja tutvuste osa töö leidmisel

Eesti tööjõu-uuringud näitavad, et olukorras, kus töökohti napib, määravad töötöingute tulemuslikkuse eelkõige tutvused ja isiklikud kontaktid (Tööjõud 2002). Uuenenud tööturul on inimeste individuaalsete töötöingute aktiivsus oluliselt tähtsustunud, sest töö ei ole enam riiklikult tagatud. Nõukogudeaegsed strateegiad (õppeasutustest tööle suunamine, pöördumine otse tööandja poole) enam ei toimi ning ei ole lisandunud ametlikke töö leidmise võimalusi. See viitab “suletud” tööturu tekke ohule, sest töökoha leidmine muutub üha keerulisemaks. Uued ametlikud tööhõivekanalid (THA -d, eratöörööröid) toimivad ebaefektiivselt. Seevastu sugulaste-tuttavate kaudu töö leidnute osatähtsus on oluliselt tõusnud. See viitab otseselt nn sotsiaalsete võrgustike tähtsusele (Kazulja, 2002).

Enamik tööandjatest soovib teada töötöötöjate tausta ja seetöötötu eelistatakse tööle võtta inimesi, keda kas tuntakse või kelle kohta on võimalik taustinfot koguda. See kehtib eriti väikelinnades ja maapiirkondades, kuid pole haruldane ka suuremate linnade erafirmade personalivaliku puhul.

“Head tööd saab kindlasti ainult läbi tutvuse. Esimest korda, kui jäin töötötuks, sain tööd tutvuse kaudu – üks sõbranna kutsus mind tööle, aga see kontor kolis kahjuks mujale. Sellest ajast olengi töötötu.”

“Olin turul müüja, sain palka 460 krooni. Pidin töötöötama külmas, 12-tunniste tööpäevadega. Töötöötasin sellel kohal pool aastal. Olen 25-aastane ja soovin hotelliteenindajana tööle minna, aga minu kodulinna on need kohad ainult tutvuste kaudu, minul aga selliseid tutvusi ei ole.”

“Kui sul tutvusi ei ole, siis sa tööd üldse ei saa. Paaris kohas on öeldud, et kuna mul isiklikku autot ei ole, siis ma tööle ei saa. Ma tean, et keegi teine sai nädal pärast mind sinna ka ilma isikliku autota tööle. Ilmselt oli ta töödandja tuttav.”

Et eelistatakse tööle võtta inimesi, kelle tausta tuntakse, mängivad erialaoskused ja haridustase paljudel juhtudel teisejärgulist rolli. Noored, kellel on olemas üsna hea erialane ettevalmistus, on samuti jäänud pikaks ajaks tööta. Üldjuhul on peapõhjuseks see, et kohalikul tööturul on töökohtade arv piiratud ja tööturg on erialaselt väga kitsalt segmenteeritud – vajatakse ainult mõne eriala esindajaid ja neidki vaid vähesel määral.

“Olen õppinud pagariks ja tahaksin ka pagarina töötada, aga ainult kodu lähedal. Muidu kulub kogu raha sõidule. Aga minu kodukohas pole isegi koristajaid vaja.”

“Lõpetasin kutsekooli infotehnoloogia erialal. Lõpetasin veel lisaks ka võrguadministraatori kursused, kuid ikka pole ma oma kodulinna tööd leidnud.”

“Olen keskeriharidusega meditsiinitöötaja. Lõpetasin THA-s kahekuused massööride kursused. Kuid tööd ei ole minu erialal üldse.”

Pikaajaliselt töötuid, kellel on küll kõrgharidus, kuid pole vajalikke tutvusi, et haridusele vastavat tööd leida, ähvardab oht jääda kestvalt töötuks. Haridusele mittevastava töö tegemist ei peeta üldjuhul (eriti eestlastest töötute hulgas) võimalikuks, sest töörahulolu ei ole paljude pikaajaliselt töötute jaoks kaotanud oma atraktiivsust. Kõrgharidusega töötute kõrge enesehinnang ja eneseväärtustamine muudab vastuvõtmatuks kas või mõttegi sellest, et asuda tööle madalapalgalisele lihttöölise kohale. Pigem olla töetu, kui tunda piinlikkust haridusele mittevastava töökoha ja madala palga tõttu.

“Meie linnas on töötajaid valida haritud noorte seast. Olen 15 aastat töötanud ehitusel töödejuhatajana, mul on EPA kõrgharidus metsanduse alal. Aga nüüd ei ole metsandusega mitte midagi peale hakata. Maale ei ole ka mõtet minna, sest seal ei ole kas üldse tööd saada või on palgad väga madalad.”

“Meie linnas on töödandjaid vähe, igaihel neist on palju sugulasi ja sõpru, mina nende hulka ei kuulu. Olen õppinud ettevõtte finantsmajandust, lõpetasin kõrgkooli kaks aastat tagasi ning selle erialaga peaks küll tööd leidma, kuid meie linnas on see võimatu.”

Tänaasel Eesti tööturul võib juhtuda ka nii, et tööandjad haritud inimesi üldse ei vaja, sest tööandjatel endil on madal haridustase. Targema ja paremate oskustega töötaja tööle võtmine võib tööandjale tülikas olla ja ebameeldivust valmistada, sest haritud töövõtjad tunnevad seadusi ja võivad hakata tööandjale põhjendatud märkusi tegema või neid isegi õpetama.

“Mind saadeti THA-st postkontorisse vabale kohale, THA-st öeldi, et seal on vaja arvutioskust ja lisaks veel igasugu erinevaid oskusi. Arvasin, et see on mingi intellektuaalne töö ja mul on kõrgharidus. Aga tegelikult oli see sorteerija-laadija töökoht. Väga halvad töötingimused! Tööandja ütles mulle, et loobuge sellest kohast, sest meil on kõik töötajad keskharidusega ja teie meie kollektiivi ei sobi. Ma ütlesin, et soovin seda töökohta, sest mul pole millestki elada. Tööandja ütles, et kohe ei saa, ma helistan teile tagasi ja muidugi ei helistanud. Kui ma oleksin oma haridust varjanud, siis oleksin ma võib-olla selle töökoha ka saanud. Haridus ei loe tööturul midagi, ainult tutvused loevad. Hea haridus võib ainult kahjaks tulla, kui tööandja on madalama haridusega, siis ta sind kohe kindlasti tööle ei võta.”

“Mul on lootus kadunud, et ma üldse tööle saan. Ainult Tallinnas võib ehk midagi leida. Ma otsin iga võimalust leida kas või lihttööd. Mul on kõrgharidus, aga see tööturul üldse ei loe, tutvusi mul ei ole. Proovisin kaubanduses töötada, aga makstakse ainult miinimumpalka.”

“Inimene võib lõpetada mitu kõrgkooli, aga teda ikka tööle ei võeta, sest tal pole tutvust. Kui korraldatakse avalik konkurss, siis sa pead läbima 3–4 vooru, et seda kohta üldse saada. Ja tavaliselt võetakse taoliste kohtadele ainult üks inimene. Tihti on aga nii, et korraldatakse “varikonkurss” ja tööle võetakse ikka oma tuttav.”

On kahetsusväärne, et Eestis ei väärtustata piisavalt kõrgharidusega ja erialase ettevalmistusega inimesi. Võrreldes haritud töötutega leiavad tutvuste kaudu töökoha hõlpsamini pigem need, kelle positsioon tööturul ei ole kuigi soodne (noored, mitte-eestlased, madala haridustasemega inimesed) (Kazulja, 2002).

3.2.3. Pikaajaliselt töötute tööotsingute strateegiad

Paljud töötud on pöördunud otse tööandjate poole, kuid tihtilugu on vabad kohad juba täidetud. Seda juhtub sageli just THA-st saadud tööpakkumiste puhul. Üldjuhul pikaajaliselt töötud siiski arvavad, et otsekontakt tööandjaga on parem kui teised tööotsimise viisid, sest vahetu suhtlemine võimaldab tööpaika näha ja töö kohta informatsiooni saada ning

oma oskusi tööandjale tutvustada. Kuid tihti on ka niisugusel tööotsingul vähe tulemusi.

”Olen otsinud tööd siit ja sealt. Aga mida ma siit otsin, kui firmajuhid on 25-aastased ja naeravad mulle näkku. Nad tahavad endavanuseid. Mina olen 47-aastane ja minuga rohkem ei räägitagi.”

“Muusikaõpetajana tean kõiki kodulinna koole ja kohti, kust tööd otsida ning olen sinna ka pöördunud. Aga eakamad muusikaõpetajad teevad mitmes koolis osalise koormusega tööd ning seetõttu uusi ja nooremaid sinna üldse tööle ei võeta.”

“Algul tööandjad lubavad, et mulle teatatakse vabast töökohast, aga keegi ei teata. Kui lähed uuesti kohale, öeldakse, et praegu meil kohta ei ole, aga küll me teile teatame, kui koht vabaneb. Kuud mööduvad ja keegi ei võta minuga ühendust.”

Tööotsingud on pikaajaliselt töötutele, kes enam ka töötü abiraha ei saa, väga kulukad. Paljud neist on pidanud telefonist loobuma, sest nad ei suutnud üha kallinevate teenuste eest maksta. Samad probleemid seonduvad tööotsingutega seotud sõidukuludega, mida töötutele ei kompenseerita. Ajalehete tellimine on kallis. Kui töötud raamatukokku jõuavad või tuttavate käest mitu päeva hiljem ajalehe saavad, on soovitud töökohad juba täidetud.

“Tööd on raske ka omal käel otsida – telefon on kallis, kirja saatmine on kallis! Kui sul sissetulekut ei ole, pead jala käima. Ei jõua palju joosta.”

“Ajalehed on nii kallid – ei jõua neid osta, et tööpakkumiskuulutusi saaks lugeda. Iga päev ei jõua ju ka raamatukogus käia, aga vahel ikka käin ja vaatan alati ka lehtedest tööpakkumiskuulutusi.”

“Miks ei ole töötutel linnatranspordi sõidusoodustusi? Kui Toompea-härrad sahkerdavad ja tegutsevad ebaausalt, siis mina võtan omale ka vabaduse “külma kõhuga jänest sõita”. Kui ma sõidan näiteks tööotsingutel neli korda päevas trammi ja bussiga (10 krooni pileti), mis teeb kokku 40 krooni, aga töötuna on mu eelarve limiit vaid 13 krooni päevas ja seda sel juhul, kui ma töötü abiraha saan. Mis “riigisad” selle kohta ütlevad või mis nad sellest üldse teavad? Siin peaks kindlasti midagi muutma – andma võimaluse sooduskaardi ostmiseks vms.”

Ajalehtedes ilmuvaid tööpakkumiskuulutusi ei ole võimalik alati tõsiselt võtta, sest napisõnaliste kuulutuste kaudu on võimatu tööd pakkuvat firmat ja konkreetset tööd identifitseerida.

“Ajalehes on igasugu kuulutusi – sa iial ei tea, ... kuhu sind tööle kutsutakse.”

“Enamus töökuulutusi on ainult telefoninumbriga, tihti mobiilinumbriga. Tööandja aadressi ei ole märgitud. Kui omal telefoni ei ole, on väga raske. Ei saa käia tuttavate juurest mobiilile helistamas. Olen ka THA telefonilt helistanud.”

“Kui telefoni teel küsitakse minu isikuandmeid, siis mina ei ütle, kui vana ma olen, ma tean, et 51-aastane naine ei saa tööd. Ma ütlen, et saame kokku ja räägime, siis te ise näete mind. Sellega polnud nad nõus.”

“Otsin tööd ajalehtedest. Ajalehtedes on üldse väga vähe kuulutusi. Oli üks kuulutus, kus võeti tööle õmblejaid. Helistasin kohe sinna ja sealst öeldi, et väga kena, me helistame teile tagasi. Keegi ei helistanud. Helistasin sinna paari päeva pärast ise. Sealst öeldi, et kõik kohad on juba ammu täidetud, sest oli üle 300 kohataotleja. Ja tegelikult ei vajatud seal õmblejaid, vaid mingeid abitöölisi, kes materjali juurdelõikajatele ja õmblejatele ette kannavad.”

Üldjuhul ei reageeri tööandjad töötajate kohataotlustele. Kui töötud uuesti tööandjate poole pöörduvad, tuuakse esmaseks põhjenduseks, et soovitud töökoht on juba hõivatud.

“CV-dele tööandja üldse ei vasta. Jääb teada saamata, miks mina sellele kohale ei sobinud.”

“Mina olen teinud oma töötuse aja jooksul ka statistikat. Firmad läbi interneti mulle reeglina ei vasta. Kui saadad CV kirja teel, siis viiendik tööandjatest ainult vastab ja seda põhiliselt eitavalt, et see koht kuhu kandideerisin on juba täis. Ja väga suur osa neist vähestest, kes mulle üldse on kahe aasta jooksul vastanud, ütleb, et võtame teiega ühendust, kui mõni töökoht vabaneb. Vestlusele kutsutakse väga harva, mina olen kahe aasta jooksul pääsenud kahele vestlusele, kusjuures olen läbinud täienduskoolituse ja oskan mitut võõrkeelt.”

“Puudub tagasiside. Kui tööandjad vastaksid, saaksin teada, mis minu kandidatuuril puudu jääb, mida peaksin endas arendama, mida peaksin juurde õppima, et nende töökohtadele sobida. Aga nad reeglina mulle midagi ei teata.”

3.2.4. Töökoht kodust kaugel ei ole väljapääs, pigem uus probleemide allikas

Kui kodukohas tööd leida ei suudeta, tulevad ühe väljapääsuvõimalusena kõne alla töötüübid kodust kaugemal. Osa töötuid on nõus minema tööle väljapoole kodukohta (ka välismaale) ja mõned töötud on seda juba proovinud teha.

“Kui oled üksik ja ilma koduloomadeta, saad näiteks laeva (Tallinn-Helsingi, Tallinn-Stockholm) peale tööd. Ma siis küsisin tööandjalt, et mida ma tulen siis sinna tegema? Et võõrkeeli ma ei oska... Õeldi, et pesukööki ja pesuvahetusse ja sinna ma sobin. Ja ma lähen lähemal ajal seda kohta vaatama. Kui mulle ikka väga seal meeldima hakkab, panen koera “magama” ja lähengi laevade peale tööle. Ma ei karda, et laev läheb põhja – kama kõik, kus sa sured.”

“Töötasin välismaal 6 kuud, kuid ma pidin tagasi tulema, sest midugi oleksin ma siin elamisloa kaotanud. Kui mul oleks pass olnud, oleksin ma välismaale tööle jäänudki.”

Meeste pikaajalist töötamist kodukohast eemal (Tallinnas, välismaal) ei ole Eestis põhjalikult uuritud, kuid võib suure tõenäosusega eeldada, et see toob kaasa rohkesti probleeme ja mõningatel juhtudel ka perede lagunemist. Enamikule töötutest on aga mujal töötamine võimatu mitmel põhjusel: kohanemisküsimused, suured kulutused tööle sõiduks, järelevalveta kodune majapidamine, väikesed lapsed, mujalt tööle tulnutele makstav väiksem palk. Suuremates linnades, kus on töövõimalusi rohkem, on korteriüürid kõrged ja käivad vaesematele töötajatele üle jõu.

“Kuhugi kaugemale ei saa nii vana inimene (50) tööle ja elama minna, ei ela sisse. Omal on ka maja hooldada. Ei saa maja maha ka müüa, selle eest ei maksta siin midagi.”

“Võiksin Tartusse tööle minna, kuid kogu palk kuluks sõidule. Lähaksin Tartusse elama, aga üür on kallid, ei suuda praegu ka oma kodukohas üüri maksta. Kui Tartu tööandjad kuulevad, et ma nii kaugelt Tartusse tööle käin, ütlevad, et sõidad palga maha ja hakkad töökohast varastama.”

“Tartusse tööle käia on kallid – mul jääb palgast 780 krooni kätte ja kui ma võrdlen seda raha, mis ma töötuna kätte saan, siis mul ei tasugi tööle käia. Ma elan suurest teest kaugel metsa vahel – ei tasu ära tuisuga suure tee peale rühkida, et igal hommikul Tartusse tööle sõita.”

“Ida-Virumaalt tulnud töötajatele makstakse Tallinnas tunduvalt väiksemat palka kui kohalikele või teistest maakondadest tulnud eestlastele. Töandja sellest varem ei räägi, alles palgapäeval näed, kui vähe sa palka saad.”

“Tahaksin Tallinnasse tööle minna, kuid elada on Tallinnas väga kallis. Korterit üürimine ei tule kõne allagi.”

Seega töötute valmidus töötada väljaspool kodukohta on ülalnimetatud põhjustel vähene. See seab takistusi tööotsijate mobiilsusele. Kuna pikaajaliselt töötud töötaja abiraha ega töötuskindlustushüvitist ei saa (nad võivad taotleda ainult toimetulekutoetust), tuleb neil äraelamiseks otsida muid võimalusi – töötada mitteametlikult, ilma sotsiaalsete garantiideta ja otsida lühiajalisi juhutöid.

3.2.5. Töötamine mitteametlikult, ilma sotsiaalsete garantiideta

Ümbrikupalga saamine ja mitteametlikult töötamine on Eestis jätkuvalt probleemiks, kuid viimastel aastatel on olukord mõnevõrra paranenud. 2002. aastal Soome Tööministeeriumi poolt Balti riikides korraldatud uuring (Working Life Barometer..., 2002) näitas, et Eestis sai ümbrikupalga (kas igakuiselt või mõnikord) kokku 10% kõigist küsitatud töötajatest. 2002. aasta olukord on küll mõnevõrra parem kui 1998. aastal: toona sai ümbrikupalga 19% küsitatud töötajatest. Ümbrikupalga saama nõustub enam mehi (14%) kui naisi (6%). Kui 1998. aastal ei olnud kirjalikku töölepingut 11%-l küsitletuist, siis 2002. aastal oli olukord ka selles osas märgatavalt parem – kirjalikku töölepingut ei olnud ainult 5%-l küsitatud töötajatest.

Kvalitatiivuuringu tulemused näitasid, et pikaajaliselt töötute raske majanduslik olukord soodustab nende mitteametlikult töötamist. Pikaajaline töötus on inimesed viinud seisule, kus nad on nõus vastu võtma ükskõik millise töö. Töandjad kasutavad seda tööseadustiku eiramiseks ja maksudest kõrvalehiilimiseks. Eestis on levinud ilma lepinguta ja sotsiaalsete garantiideta tööjõu kasutamine, miinimumpalgast madalama palga maksmine, töö- ja puhkeaja seaduste eiramine. Nii kaua, kui töötus püsib kõrge ja töandjatel on töötute hulgast võimalik valida neid, kes on nõus töötama “mustalt”, on tööturu legaliseerimisest veel vara rääkida.

“Tööd ei ole või kui on mõni koht, siis keegi ei taha ametlikult tööle vormistada. Firmadel ei ole kohustusi inimese ees, töötute järjekord on ukse taga, neil on võimalus inimestega “mängida”. ”

“Olen viimase kahe aasta jooksul töötanud ajutiselt neljas kohas, aga mingit sotsiaalset garantiid mul ei ole olnud.”

“Ümbrikus ei tea kunagi, kui palju seal on; mustalt töötades võib juhtuda, et palka ei makstagi välja, pöörduda pole kusagile.”

“Mind võeti tööle ilma sotsiaalsete garantiideta. Kaks kuud töötasin üldse ilma rahata – tööandja soovis vaadata, kas ma üldse töötama sobin. Mul oli õmblejana väga raske töö. Kukkusin väsimusest ümber ja silmad ütlesid üles. Nutsin. Aga mõtlesin, et pean kuidagi vastu pidama, sest mujalt ma tööd ei leia. Võtsin ennast kokku ja töötasin edasi. Ma sain lõpuks palga kätte – 227 krooni kuu aja eest. Ma pidin ära minestama. Rääkisin tütrele kolm kuud, et ema saab varsti palka, siis ostame seda, mis sul vaja on. Kusjuures mind kiideti, et olen tubli, ei logele töö juures nagu mõned tüdrukud... Tööandja ütles, et tal pole võimalik maksta, kuna ... lepingupartner pettis teda.”

Tihtiilugu jätavad ka töötud tähelepanuta asjaolu, et illegaalse töötamisega lasevad nad tööandjatel ennast petta (jäädv ilma sotsiaalsetest garantiidest ja õiglasest palgast) ja petavad ka ise riiki (ei maksa makse, taotlevad põhjendamatu toimetulekutoetust). Osa töötuid (põhiliselt naised) on sattunud sedavõrd väljapääsmatusse olukorda, et nad haaraksid kinni ükskõik millisest töötamisvõimalusest, sest pelgalt toimetulekutoetusest on võimatu ära elada.

“Oma olukorras võtaksin ma vastu ükskõik millise töö.”

“Kui ikka kõht on tühi, leiba kodus ei ole ja mulle pakutakse näiteks 100 krooni mingi töö eest – ma tean, et saan selle eest süüa osta – loomulikult võtan ma selle vastu.”

“Palju valikut ei ole, kui lapsed tahavad süüa saada, tuleb juhuslikke otsi teha. Ma ei saa ju lapsele öelda, et meil ei ole täna midagi süüa.”

“Riigi poolt on valesti tehtud, et ei maksta korralikku (elamisväärset) toimetulekutoetust ja me peame otsima “haltuurasid”, et saada sellest kuidagiviisi ära elada.”

Meestel on nii maal kui ka linnas rohkem valikuvõimalusi ja seda eriti juhutööde osas. Mõni ametlikult pikaajaliselt töötu on harjunudki ainult juhutööde tegema ja see on talle hakanud isegi meeldima.

“Rabad näiteks täna mõni tund, oled paar päeva jälle vaba. Minule küll selline töö meeldib. Viimane töö oli puude ladumine, tegin kolme tunniga töö ära, kuigi tööandja arvas, et ma teen seda kaks päeva. Leppisime tasus kokku ja ta maksiski mulle kohe raha ära.”

Kokku võttes on illegaalselt töötavate inimeste kaotused suuremad – neile ei laiene ravi- ega töötuskindlustus, nende vanaduspension ei suurene, mitteametliku töö kaotamisel ei ole neil õigus saada töötü abiraha. Seetõttu ei nõustu üha rohkem pikaajaliselt töötuid töötama ilma sotsiaalsete garantiideta ja ümbrikupalga eest.

“Tööandjad on ebaausad. Tahavad sind mitteametlikult tööle võtta ja ise makse ei maksa. Tööle soovin saada kindlasti ametlikult, siis saab haigekassakaardi. Ilma haigekassakaardita on täiesti võimatu elada.”

“Ükski normaalne inimene ei hakka enam “mustalt” töötama, sest garantiid ei ole. Mul on palju tuttavaid, kes on “mustalt” töötanud ja kellele pole isegi miinimumpalka makstud.”

“Olen keeldunud ümbrikupalgast, sest mulle ei tasu see ära – ma kaotan pensionistatähi, ei saa haigekassakaarti ja nii edasi, ma eelistan töötada ametlikult. Kaebasime teiste töömeestega maksuametisse, aga ei juhtunud midagi, maksuamet tööandjale midagi ei teinud.”

Töötud on arvamusel, et üldjuhul püüavad tööandjad seadusest kõrvale hiilida ja töövõtjaid oma huvides ära kasutada. Seda soosib olukord, kus töötuid on väga palju ja nende seast on alati võimalik valida inimesi, kes on nõus “mustalt” töötama ja ümbrikupalga saama. Tööandjate praktikas on tihti kasutusel töötajate vallandamine katseaja lõppemisel. Töötute arvates ei ole riik senini midagi teinud, et tööandjate seaduserikkumisi piirata.¹⁷ Enamik töötutest soovivad töötada töölepingu alusel, mis tagaks neile tööstatähi, stabiilse töötasu, ravikindlustuse, puhkuse ja vanaduspensioni saamise võimaluse ning normaalse tööaja. Intervjuudest selgus, et mitmed vene keelt kõnelevad noored töötud Ida-Virumaalt ei teagi muust võimalusest kui “mustalt” töötamisest.

3.2.6. Madalalpalgalised töökohad

Enamik pikaajaliselt töötuid tahaksid küll esimesel võimalusel tööle asuda, kuid nad tõid mitmeid põhjusi, miks see pole neil õnnestunud või miks nad pole pakutud töökohta vastu võtnud. Peamiseks takistuseks sobiva töökoha leidmisel on liiga madal palk. Eesti maapiirkondades ja väikelinnades maksavad tööandjad tihtilugu vaid alampalka. Töötute sõnul tuleb aga sageli ette ka selliseid juhtumeid, kus pakutav töötasu ulatub vaid

¹⁷ Käesolev uuring toimus 2001. aastal, kui Maksuamet ja Tööinspeksioon ei olnud veel firmade maksuametite ja tööseadustiku rikkumiste väljaselgitamiseks kontrollreide alustanud.

800–1000 kroonini. Töötsijad on arvamisel, et töö peaks olema sedavõrd tasuv, et saaks perekonda üleval pidada.

“Kuidas saab miinimumpalk olla nii väike – inimene töötab kuu aega kaheksa tundi päevas ja saab sellist palka – 1440 krooni?”¹⁸ Samas saab teine töötaja kuus 30–40 tuhat.”

“Töötaja peaks kaheksatunnise tööpäeva eest saama vähemalt riigi keskmist palka. Miinimumpalgast ei saa pensionifondi midagi maksta – siis ei saa ka tulevikus pensionit.”

“Tööandja eemaldab kandidaatide hulgast kohe need, kes soovivad suuremat palka saada. Alles jäetakse need, kelle palganõudmised on miinimumilähedased. Kasutatakse ära olukorda, et töötud on järjekorras ukse taga.”

“Olen autojuht, mul on kõik vajalikud kategooriad ja mul on ka buldooserijuhi ettevalmistus. THA pakkus mulle ajutist põllutööd. Oleksin pidanud kell 4 hommikul üles tõusma, et maale sõita. Seal maksti ainult miinimumpalk, miinimumpalga eest aga mitme bussiga ei sõida.”

“Õmblusvabriku naised saavad 1000 krooni ja töötavad kella 6-st 18-ni. Ja tihti ka laupäeval-pühapäeval. Ja ülemused ütlevad, et te naised ei oska üldse tööd teha ja me teile rohkem ei maksa, ärge lootkegi. Ametlikult võetakse tööle ainult miinimumpalgaga – saab ainult 1000 krooni kätte. Kui hakkasime ütleva, et miks me nii vähe saame, et me peaks ju 1400 krooni kätte saama, siis brigadir ütles: “Uks on seal!””

Tihtiilugu kaasnevad madalalpalgalisusega halvad töötingimused, pingeline töögraafik ja pikad tööpäevad. Töövõtja peab miinimumpalga eest toime tulema väga paljude ülesannetega ja tegema ületunnitööd, mida tavaliselt ei kompenseerita. Paistab, et töötingimuste ja töotervishoiuga pole väikestes erafirmades veel korda majja saadud.

“Olen 24-aastane kutsekooli lõpetanud rätsep. Teeninduses on Narvas võimatu tööd leida. Inimestel raha ei ole. Töötasin masinõmblejana väga rasketes töötingimustes miinimumpalgaga. Tulin sealt ära, sest palka ei makstud õigeaegselt välja ja ruumid olid kütmata, olin tihti haige.”

“Käisin kokakursustel, aga sellel töö on Pärnus tööpäevad väga pikad, ei jaksu füüsiliselt ja palk on ka väga väike. Kui ikka

¹⁸ Uuringute toimumise ajal oli miinimumpalk 1600 krooni kuus, millelt arvestati maha ka tulumaks.

hommikul 7-st öösel kella 12-ni vahetus kestab, kes seal vastu peab?”

Tööandjad kehtestavad tööle võtmisel mitmeid lisatingimusi. Üldjuhul ei soovita väikeste lastega emasid, sest lapsed võivad haigestuda ja ema selle tõttu töölt puududa.

“Käisin THA-s maamõõtjate kursustel, kuid tööd ma ikkagi ei leidnud. Eelistatakse mehi. Põhjendatakse sellega, et mul on lapsed, maamõõtjal on raske füüsiline töö ja naised ei saa sellega hakkama.”

“Mina olen noor, aga mul on jälle väikesed lapsed, mille tõttu mind tööle ei võeta.”

“Ma just helistasin ja kuulasin mingit töökohta ja sealt öeldi mulle, et meie ei taha neid, kellel ei ole veel lapsed sünnitatud.”

Paljudel juhtudel eelistavad tööandjad tööle võtta pigem pensionäre kui parimas tööeas inimesi. Põhjuseks on see, et pensionärid on nõus ka madalalpalgalise töökohaga.

“Mina leidsin kuulutuse lotopiletite müüja kohale, aga mind ei tahetud seal ametlikult tööle vormistada. Seal tahetakse tööle võtta pensionäre, kes paigal püsiksid ja isegi miinimumpalka ei nõuaks.”

“Kuulsin, et koolis pidi valvuri koht vabaks jääma. Läksin kohe sinna ja mulle öeldi, et tulge septembri alguses tagasi. Läksin siis uuesti ja direktor ütles, et võtsin tööle pensionäri, kes on nõus 500 kroonise kuupalgaga. Pensionärid saavad lisaks pensionile ka töötada. Mina olen 45-aastane ja ma ei saa isegi oma pensionistaaži välja töötada.”

“Mina olin öövalvur. Seda tööd taheti anda ühele vanainimesele enne pensionile minekut. Tööandjad ei taha ametlikult tööle vormistada ja pensionärid on sellega nõus, sest neil on juba pension välja teenitud.”

Oluliseks piiranguks töö leidmisel peavad pikaajaliselt töötud oma vanust, see kehtib eelkõige keskealiste ja vanemate tööotsijate puhul. Tundub, et tööandjate kehtestatud vanusepiirangud on olulisemaid töö leidmist pärssivaid takistusi.

“Ma olin palju aastaid koolis õpetaja. Viimane töökoht oli mul lastekodus hoidja. Sealt mind koondati, sest lapsi jäi vähemaks. 53-aastasena ei saa enam kuhugi tööle.”

“Mina olen eluaegne traktorist, ühistu läks pankrotti. Nüüd läksin tööd küsima, öeldi: “Sa oled vana, sul ei ole kaubanduslikku välimust.” 39 aastat olen töötanud, keegi pole välimuse kohta midagi öelnud, nüüd siis öeldi.”

“Helistasin ajalehekuulutuse peale. Lihtne nõudepesija – mõtlen, et ehk ikka võetakse mind tööle, et ma peaks ikka nõudepesijaks saama! Küsin, et palju sinna ka tahtjaid on – no ütlevad, et 20 tahtjat. Aga meil on vanusepiir 18–35 eluaastat. Mina olen 43-aastane ja oligi jutul lõpp.”

Ka ilma eriala ja töökogemusteta noortel töötutel on keeruline tööd leida.

“Olin tudeng, ülikool jäi pooleli ja nüüd ei võta mind keegi tööle, sest mul pole töökogemusi ega eriala.”

“Olen 23-aastane. Mul pole mingit eriala, aga tööd leida ma sooviksin. Töötasin lihakombinaadis, siis olin müüja ühes poes. Tööd ma ilmselt enam kunagi ei leia.”

Üldjuhul ei ole tänapäeva tööandjad valmis noortele vahetult töökohal erialaseid oskusi õpetama. Ettevõtetes on raske leida vajalike oskustega meistreid (juhendajad), kes oleksid huvitatud ja pädevad noori koolitama. Lisaks kardetakse, et õpipoisid lõhuvad tööriistu ja toodavad praaki ning lõppkokkuvõttes tekitavad sellega firmale rahalist kahju.

Ülevaate madalalpalgalisusest võiks lõpetada ühe pikaajaliselt töötu arvamusega, miks ta keeldub alampalgaga töötamast.

“Mina küll alampalgaga tööle ei lähe. Ma kasutan pigem praegust töötuna oleku aega enda arendamiseks, et tulevikus saada kõrgemalpalgalist tööd. Kui ma ennast 8 tundi päevas alampalga eest kinni panen, siis on see suur rumalus – majanduslikult ma selle palgaga toime ei tule ja ennast arendada ning uut töökohta otsida ei ole ka aega.”

3.2.7. Suur rahapuudus

Pikaajalise töötuse puhul on kõige raskem suur rahapuudus. Seda kajastab ka leibkondade sissetulekute ja kulutuste statistika. Kui 2001. aastal oli Eestis leibkonnaliikme keskmine netosissetulek 2289 krooni kuus, siis töötuga (töötutega) leibkonnas oli leibkonnaliikme keskmine netosissetulek 1008 krooni. Sageli on neis peredes ka alaealisi lapsi. Võrdlusena oli

pensionäri Leibkonna liikme netosissetulek 1714 krooni kuus. Töötuga leibkondade kulutuste struktuuri moodustavad kulutused toidule 46%, eluasemele 21% ning transpordile ja sideteenustele 10%. Niisugune pere saab kulutada rõivastele ja jalanõudele 42 krooni, tervishoiule 21 krooni ja haridusele 12 krooni leibkonnaliikme kohta kuus (Leibkonna elujärg 2001).

Osa pikaajaliselt töötuid on langenud süvavaesusse. Ei aita ka see, et saadakse toimetulekutoetust ja kasutatakse lähedaste abi; sotsiaalne kihistumine ühiskonnas süveneb, moraal langeb, pered lõhenevad. Töötute majanduslik toimetulek on keeruline. Alates 1999. aasta 1. jaanuarist kehtivat toimetulekupiiri (500 krooni esimese leibkonnaliikme ja 400 krooni iga järgmise leibkonnaliikme kohta) hindavad töötud ebapiisavaks. Rõivaid suudetakse osta vaid *second hand*’i kauplustest.

“Kindlasti oleks vaja korralikumalt süüa. Toit on väga ühekiülgne. Kogu raha kulubki söögi peale. Kõik riided on juba kulunud. Esimesel võimalusel peaks lastele riideid muretsema. Lapsed kasvavad riietest kiiresti välja.”

“Ma ei ole rahul toimetulekutoetusega, ma ei saa sellest isegi oma arveid (elektter, gaas, telefon) makstud. Kui ma saaksin rohkem toetust, siis ma saaksin hakkama. Iga naine läheb sügisel kellegi juurde kartuleid või juurvilja üles võtma või kasvatab seda ise ja nii saab toiduga hakkama. Kaks päeva võtan kartulit – saan talvekartulid ja koti porgandit.”

“Suvel ma elan ära, sest korteriüür on väike ja ma olen pidevalt maal. Panen omale juurikad maha. Talvel on korteriüür niivõrd kõrge, et enam ei ole võimalik toime tulla ja kui ma ei ole THA-s arvel, siis sotsiaalamet mind üldse jutule ei võta. Kusjuures viimastel aastatel on elu kallimaks läinud, aga toimetulekutoetust ei ole tõstetud.”

Nooremate töötute põhiprobleem on laste koolitamine. Hoolimata sellest, et enamikule pikaajaliselt töötutest kompenseeritakse elamuasemekulutused, elavad töötute pered (eriti lastega pered, kus mõlemad vanemad on töötud) süvavaesus. Raha ei jätku isegi toidu ostmiseks. Kooliaasta algus on koolis käivate lastega perede jaoks väga masendav.

“Me ei saa endale isegi korralikku toitu muretseda. Mul käib tütar neljandas klassis. Septembris mõitlesin, et teen oma elule lõpu peale. Iga päev oli kooli vaja mingit raha viia. Mul läks septembrikuus juba 850 krooni. Olen selleks pidanud raha laenama. Minu laps õpib ainult viitele, aga kaua ta jõuab nii vastu pidada, kui iga päev pole kodus süüagi.”

“Töötus mõjub esmajärjekorras just meie lastele. Maast madalast hakkab inimeste vahe tegemine. Laps on masenduses, kui koolist tuleb, et homme peab jälle kooli raha viima või mõne kooli jaoks vajaliku asja ostma. Ta ei julge enam seda minu käest küsida, sest ta teab, et meil ei ole raha.”

“Mis lastetoetus (esimese lapse toetus) see on? 150 krooniga ei saa laste koolilõunatki välja osta! Selleks kulub juba 300 krooni, pluss kuukaardid kooli sõiduks. Minul läks laste töövihikute peale sel sügisel meeletu summa – kahe lapse töövihikud maksid kokku 600 krooni. Ainult töövihikud! Muud vihikud ja õppevahendid läksid lisaks veel 800 krooni maksma.”

Noori lastega peresid aitavad nende töötavad vanemad, keskealisi toetavad täiskasvanud lapsed (kui nad töötavad ja korralikku palka saavad) või pensionäridest vanemad, kellel on stabiilne sissetulek. Paljudel töötutel on suured võlad, mida nad kuidagi ära maksta ei suuda.

“Kui kool algab, siis ä tea, mis sind iga päev ootab: “Emme, homme on kooli 30 krooni vaja; emme, homme lähme klassiga teatrisse, on 50 krooni vaja.” Ja nii käibki. Elad ainult päevale. Tuleb vanaema külla, ütled: “Aita – lapsel on kooli raha vaja.” Aga palju need vanavanemadki pensioni saavad.”

“Ma ei ole mingit tööd ega sotsiaalabi riigilt saanud. Mind toetavad pensionäridest vanemad. Pere on mul lõhki läinud. Naine jättis mu maha, kui ma töötuks jäin.”

“Vanemad aitavad, aga nende palgad on väga madalad. Vanavanemad ka vahel aitavad. Vahel aitavad mõned sugulased. Mina elan vanematega koos ja elan nende kulul. Mul on naine väikese lapsega kodus ja teen juhuslikke otsi, et elus püsida.”

“Minu tütar on tragi olnud ja mina siis ujun tema kiiluvees. Ta toetab mind materiaalselt. Aga see ei peaks nii olema.”

Mitmed sotsiaaltoetused (töötü abiraha, toimetulekutoetus, esimese lapse toetus) on püsinud aastaid samal tasemel, kuid kommunaalteenuste hinnad on pidevalt tõusnud. Ja see sunnib pikaajaliselt töötuid küsima:

“Miks meil keeratakse oma inimestel nii “kõri kinni” – elekter, telefoniteenused, vesi, maamaks – kõik tõusevad?”

3.2.8. Pikaajalise töötuse mõju perekonnavalule ja tervisele

Töötus mõjub rängalt pereelule, rahapuudus tekitab konflikte, langeb moraal, süveneb alkoholism ja pered lõhenevad. Paljudes peredes on tülid saanud lausa igapäevaseks kaaslaseks. Naised on läinud agressiivseks ja süüdistavad töötuid mehi nende saamatuses tööd leida ja perele raha teenida. See omakorda pärsib meeste töötamisaktiivsust ja soodustab alkoholi pruukimist. Pikaajaliselt töötu mees võib suure tõenäosusega kaotada pere (elukoha) ja igasuguse lootuse tööd leida.

“Mu naine töötab ja heidab mulle kogu aeg ette, et ma ei käi tööl. Kõik probleemid keerlevad raha ümber. Meil on kodus kogu aeg skandaalid, et raha ei ole. See ei ole enam kodu, kus ma elan. Mul on kaks väikest last ja nad näevad seda kogu aeg pealt.”

“Kui mehed jäävad töötuks, tulevad lahutused, sest mees ei suuda peret üleval pidada ja naised viskavad mehed kodust välja. Noored tüdrukud, kes kooli lõpetavad, lähevad “laiale teele”, sest see on kõige kõrgemini tasustatav töö.”

“Naistel on kergem töötust taluda. Palju hullem on üksikutel töötutel meestel, need vist kõik “seebitavad köit”.”

Kuigi intervjuudest seda otse ei selgunud, võib siiski eeldada, et töötute peredes ei ole harvad ka perevägivalda juhtumid, mille tõttu kannatavad eeskätt naised ja lapsed.

Töötus on rängalt mõjunud ka inimeste tervisele. Enamikul töötutest ei ole ravikindlustust, raha puudumise tõttu on tasuline arstiabi neile kättesaamatu. Raha ei jätku ka kõige odavamate ravimite ostmiseks. Pikaajaliselt töötud on tihti masendunud ja tunnevad, et nad pole kellelegi vajalikud, sõbrad ja tuttavad on nende elust kadunud.

“Olen närviline ja tihti haige. Kogu aeg mõtlen, kust raha saada. Tervis on kogu aeg halvenenud. Tuleb ju laps üles kasvatada. Endale ei jätku millekski.”

“Kui ma varem ei olnud üldse haige, siis korjan ma nüüd endale kõik haigused külge. Tervis on väga palju halvenenud. Mul on selline masendus.”

“Närvid on täitsa läbi. Viimase kahe aastaga olen ma tunduvalt vananenud. Mul on ju lapsed. Kuidas ma suudan neid koolitada, sööta, riietada. Ka nemad võivad jääda töötuks.”

“Ma olen kodus olnud juba neli aastat. Vahel on nii, et olen reedest esmaspäevani öösärgis – see tuleb kõik sellest üksindusest ja

töötusest – ei tõuse sööma, ei taha midagi teha, kuuled, et koer haugub ja mõtled, kas ma andsin talle eile süüa või mitte. Siis tuleb meelde, et ma pole koerale süüa andnud, jooksen öösärgis välja ja viskan koerale midagi ette. Ja heidan jälle voodisse tagasi. See on mandumine ja see on kohutav.”

“Kes tahab, et töötu tuleb külla? Igaüks tahab, et sa viid midagi. Ma olen seda kogenud, kui sul ikka viia midagi ei ole, siis ära parem mine.”

Ainult vähesed töötud sisustavad oma töötuks olemise aega enesetäiendamise või mõne ühiskondliku tegevusega. See aitab aega täita ja viib mõtted igapäevamuredest ajutiselt eemale.

“Töötuses on ka positiivset – olen lugenud filosoofilist kirjandust, mida muidu poleks aega olnud lugeda. Olen mõelnud oma koha üle maailmas, kavandanud oma tulevikku. Kui käid tööl, lased ringi nagu orav rattas ja pole aega millegi üle põhjalikult mõelda.”

“Õpin iseseisvalt eesti keelt, õpetan ja kasvatan oma lapsi.”

“Minu aja võtab ära mittetulundusorganisatsioon, kus me tegeleme lastega. Kirjutame projekte, tõlgime oma tegevuseks vajalikke materjale.”

Elu ilma tööta on üldjuhul kantud lootusetusest. Pikaajaliselt töötud elavad vaid ühele päevale ja pikemaid plaane ei tee. Paljudele neist on elu koormaks.

3.2.9. Pikaajaliselt töötute enesehinnang – oluline eeldus tööturule integreerumisel

Käesolev uurimisprogramm sisaldas muu hulgas ka pikaajaliselt töötute enesehinnangute testimist ja nende võrdlust kontrollgrupi (töötavate inimeste) enesehinnangutega. Töötute enesehinnang erineb küll töötavate inimeste omast, kuid erinevused töötajate ja töötute vahel pole liiga suured. Ka mõned töötavad inimesed märgivad valdavalt madalat enesehinnangut, mis viitab vastavate meetmete (näiteks täienduskoolituse võimaluste suurendamine) rakendamise vajadusele. See tugevdaks nende tööturualast konkurentsivõimet ja vähendaks ebakindlust.

Enesehinnang on positiivne või negatiivne suhtumine endasse, s.o indiviidi subjektiivne väärtushinnang. Enesehinnangu (*self-esteem*) mõtmisskaala autori M. Rosenbergi arvates on enesehinnangu kaitsmine ja tõstmine peamine inimeste mõtete ja käitumiste determinant (Rosenberg, 1979). Kuigi inimeste enesehinnangud on erinevad, jaotuvad

enesehinnangud mõõtmiskaalal suhteliselt ühtlaselt ja on võrreldavatel subjektidel suhteliselt sarnased. Erineva enesehinnanguga inimeste käitumisstrateegiad võivad aga olla sootuks erinevad.

Mida kõrgem on inimese enesehinnang, seda suurem on motiveeritus oma elu paremaks muuta, olla edukas. Ja vastupidi: madala enesehinnanguga inimesed ei ole orienteeritud oma potentsiaalsete võimete kasutamisele, näiteks mingist kriisiolukorrast väljatulemiseks pingutama. Pigem hoiduvad nad kõrvale väljakutsetest, mida elu neile pakub, kartes, et muutused võivad nende olukorda raskendada ja enesehinnangut alandada. Madala enesehinnanguga inimeste “ainus väljapääs” ebaõnnestumistest hoidumiseks on “ohustava” tegevuse vältimine (Millton, 1986).

Ameerika psühholoog S. Epstein on väitnud, et madala enesehinnanguga inimese kartus ebaõnnestuda ja sellest tulenev passiivsus on tingitud nende inimeste arusaamadest, et võimaliku ebaõnnestumisega kaasnev ootamatu ja järsk enesehinnangu langus on enam stressi tekitav kui nende “piiratud eksistentsiga” seonduv püsivalt madal enesehinnang (Epstein, 1973). Madala enesehinnanguga inimesed ei julge edu saavutamiseks tegutseda ja sellega mõnikord kaasnevat ebaõnne kogeda. Samas vähendab tegevusetus nende inimeste enesekindlust ja võib suure tõenäosusega võimendada nende madalat enesehinnangut veelgi.

Enesehinnangut uurinud teadurite (Goodman, 2001) arvates eristub inimeste enesehinnangute erinev tase sotsiaaldemograafiliste tunnuste (vanus, sugu, haridus, rahvus jt) kaudu. Järgnevalt on analüüsitud nelja enesehinnangu kujunemistegurit – vanus, sugu, haridus ja rahvus – käesoleva uurimisprogrammi raames korraldatud enesehinnangute testimise põhjal.

Testi analüüsi tulemused vanuse järgi näitavad, et kõige madalama enesehinnanguga paistavad silma üle 50-aastased töötud, kelle töö leidmise võimalused on kaduvvääikesed, tekitades üha süvenevat stressi. Järgmiseks madala enesehinnanguga grupiks on 25-49-aastased töötavad inimesed, kelle probleemid tulenevad konkurentsi tugevnemisest ja ebakindluse kasvust tööturul, mis järjest enam nõuab töötajatelt enesetäiendamist ja oma töökoha eest võitlemist. Kolmanda grupi moodustavad 25-49-aastased pikaajaliselt töötud, kelle enesehinnangule mõjub negatiivselt see, et nad on kõige paremas tööeas jäänud töötuks.

16–24-aastastel töötutel ja töötajatel on suhteliselt kõrge enesehinnang, sest tegemist on alles tööjõuturule sisenejatega. Töötavad noored ei vaja ka erilist sotsiaalset tuge, kuna nendel on olemas kaasaegsed teadmised ning nende töövõime on kõrge. Noorte töötute puhul on risk, et ebaõnnestumiste korral võivad nad kergemini kalduda ebasoovitavale “teele” (narkomaania, kuritegevus jms), mis võib oluliselt mõjutada nende edaspidist elukäiku.

Soo järgi näitavad analüüsi tulemused, et kõige madalama enesehinnanguga riskigruppi kuuluvad nii töötud kui ka töötavad naised. See näitab, et naistel on tööturul raskem “läbi lüüa” kui meestel.

Hariduse järgi kannavad madalat enesehinnangut ilma erialata kesk- ja põhiharidusega inimesed. On üsna loogiline, et Eesti pingelises

tööturuolukorras ei taga madal haridustase küllaldast edukust töökoha säilimisel ja leidmisel. Seepärast võib selle riskigrupi tööalast aktiveerimist pidada küllaltki keeruliseks ja komplitseerituks. Huvitaval kombel on enesehinnangu pingereas järgmisel madalaimal kohal töötavad kõrgharidusega inimesed. See võib olla tingitud võimaluste puudumisest end tööturul vastavalt haridusele ja vaimsetele võimetele realiseerida ning suutmatusega tööturul välja võidelda juhtpositsiooni.

Rahvuse järgi saab enesehinnanguid analüüsida ainult töötute põhjal, sest vastav töötajate kontrollgrupp puudub. Enesehinnang on madalaim töötutel eestlastel. See võib olla tingitud tõsiasjast, et eestlased esitavad enda suhtes mitte-eestlastega võrreldes kõrgemaid nõudmisi. Seetõttu elavad eestlased raskemini üle ka töötuks jäämist. Kahtlemata mõjutavad töötute enesehinnanguid ka rahvuslikud harjumused ja traditsioonid.

Üldjuhul on töötutel madalam enesehinnang kui töötavatel inimestel. Igal juhul vajavad töötud nn lsatõuet väljastpoolt, et töötuse nõiaringist välja saada. Sellest tulenevalt tõstatub vajadus tööhõiveametite poolt pakutava psühholoogilise nõustamise ja vastavate kursuste korraldamise järele. Kõigile töötutele peaks toimetulekukoolitus muutuma kättesaadavaks. Toimetulekukursustel õpetatakse töötutele töö leidmise erinevaid stsenaariume, CV koostamist, tööintervjuul esinemist, oma tööalase karjääri planeerimist jpm. Ka tööturualase seadustiku ja kohaliku tööturu olukorra tutvustamine on töötutele vajalik.

Pikaajaliselt töötute tööalasel integreerimisel on vajalik rakendada individuaalseid aktiveerimisstrateegiaid: välja selgitada iga pikaajaliselt töötu töösoove ja õpivalmidust, julgustada töötuid osalema tööturukoolituses, tutvustada töötule tema võimalusi tänasel tööturul ja motiveerida pikaajaliselt töötut aktiivselt tööd otsima.

3.2.10. Töötute hinnangud tööhõiveametite tegevusele

“THA-d peaks senisest rohkem lahendama töötuse probleeme indiviidi tasandil, arvestades iga üksiku töötu haridust, kvalifikatsiooni, koolitusvajadust ja töösoove. Senini on meid käsitletud kui ühesugust “halli massi”, nagu mahakantud ja elule alla jäänud seltskonda, kes millekski enam suuteline ei ole. Aga see on ju selge inimkapitali raiskamine!”

(Fookusgrupi uuringus osalenud 43-aastane pikaajaliselt töötu)

Pikaajaline töötus ja sunnitud mitteaktiivsus toovad kaasa rohkesti sotsiaalseid probleeme, süvendavad elanikkonna sotsiaalset stratifikatsiooni ja suurendavad vaesuse ulatust. Pikaajaliselt töötud ja heitunud inimesed jäävad ühiskonnas järjest enam isolatsiooni ja demoraliseeruvad (Beleva, 1997). Seetõttu on vajalik võidelda vähem kaitstud sotsiaalsete gruppide töötuse, vaesuse ja sotsiaalse tõrjutusega. Esmased riiklikud institutsioonid, kuhu töötuks jäänud inimesed pöörduvad, on riigi tööhõiveametid. Kvalitatiivuuringutest selgunud töötute hinnangud THA tegevuse kohta on

valdavalt negatiivsed. Intervjuudest võib leida vaid mõned positiivsed arvamused THA kohta.

“THA-s pakutakse alati, mida neil on. Mida nemadki teha saavad?! Tööandjad ju nii harva pöörduvad nende poole. Aga kui saab THA-st teada mõne tööpakkumise, siis kohale minnes selgub, et üleöö on juba keegi tööandja tuttav sinna tööle võetud.”

“THA ametnikud on sõbralikud, kuid olukorras, kus töökohti ei ole, pole neil ju midagi pakkuda.”

Töövahendus

THA-s on tööpakkumisi vähe ja need on põhiliselt madalalpalgalised lihttööliste kohad, tihti on tööpakkumised aegunud ja pakutavad kohad juba täidetud. Niisuguses olukorras, kus mõnes regioonis ettevõtlus ei arene ja töökohad pigem kaovad kui tekivad, on küll alusetu süüdistada ainuüksi THA-d. Ka ei saa panna THA süüks seda, et tööandjad maksavad miinimumpalka. Kuid kindlasti on nii mõndagi, mida THA saab töövahenduse tulemuslikkuse nimel muuta. Näiteks kontaktide suurendamine tööandjatega ja nende informeerimine THA tegevusest (ka tööandjatele pakutavatest võimalustest).

“THA pakub ainult rasket vähetasustatavat tööd. Töötud, eriti haritud töötud, ei võta seda vastu. THA ei otsi töötute jaoks üldse töökohti. Ja tööandjad omavolitsevad.”

“THA stendil on mõned ajalehtedest võetud töökuulutused, muud ei midagi.”

“Tööandjad peaksid oma vabad töökohad THA-sse üles andma. Seda peaks THA tööandjatelt nõudma.”

Intervjuudest töötutega selgus ka see, et mõnikord jätab soovida klienditeenindus ja ametnike suhtumine töötutesse. Töötute sõnutsi on ette tulnud juhtumeid, kus THA töötajad on hoolimatud ja kohtlevad neid halvasti.

“THA konsultandil peaks olema rohkem kannatust. Nende ülesandeks on meid aidata ja nõustada. Aga ta (konsultant) ainult registreerib su tuleku arvutis ja seejärel saadab sind uksest välja tööpakkumiste stendi vaatama. Üle kümne minuti ta sinu peale reeglina ei kuluta. Aga meiega tuleks rääkida, meile sobivaid variante pakkuda. Midagi sellist siin ei ole. Et meist ainult rutem lahti saaks!”

“THA-s on tõrjuv töötutesse suhtumine. “Võib-olla te enam ei tule,” ütlevad nad, “mis te siin ikka käite, niikuinii te tööd ei leia.”

“Mulle ei pakuta midagi. Ametnike suhtumine ei meeldi mulle. Nad arvavad, et me käime siin naljapärast ja tegelikult üldse töötada ei taha.”

Tööturukoolitus

Töötud hindavad oma informeeritust tööturukoolitusest ja ka teistest tööturuteenustest suhteliselt tagasihoidlikuks. Paljud märgivad, et neile pole koolitust üldse pakutud, kuigi nad on selleks korduvalt soovi avaldanud. Mitmed töötud on pikka aega kursuste järjekorras olnud. Harilikult ei pakuta keskealistele ja vanematele töötutele koolitust. Tihti nõutakse töötult koolitusele saamiseks tööandja garantiikirja töötü töölevõtmise kohta¹⁹, see ei tarvitse töötule veel töökohta tagada. Vaid mõned töötud märkisid, et nad said THA-st head ja vajalikku koolitust.

“Käin ka eesti keele algkursustel peale lapsehoolduspuhkust. Ootasin kaua kursuste järjekorras, lõpuks jõudis järg minuni, head kursused on, kokku 160 tundi. On suur tõenäosus, et saan eesti keele selgeks.”

“Ettevõtlikuskoolitus oli väga hea – iga päev omandasin väga palju uut.”

Ülejäänud on aga valdavalt negatiivsed arvamused nende THA ametnike aadressil, kes kursusi organiseerivad ja õppegrupe komplekteerivad. Töötud märgivad, et nende õppimissoovidega ei arvestata, ametnikud saavad neid kursustele, kus on vabu kohti. Ka kursuste kvaliteet pole alati hea, aga töötud seda THA ametnikele öelda ei julge, sest sellest võib tulla töötutele ebameeldivusi.

“Ma ei teadnudki, et THA-s võib koolitust saada. Siin vestlusringis sain seda esmakordselt teada.”

“Kohapeal (nt Põlvas) enam kursusi ei korraldata, kui töötü midagi konkreetset tahab, saab teda Tartusse kursustele suunata. Kuid vähe rahuldatakse töötute neid soove, millel ei ole sihikindlat eesmärki (s.t tööandja garantiikirja). THA valib ja otsustab, keda on kasulik üldse õppima saata.”

“Meid saadetakse sellele koolitusele, kus kohti on, aga mitte sinna, kuhu me tahaksime minna. Mul pole mingit valikuvabadust.”

¹⁹ Tööandja garantiikirja nõuet ei ole seaduses ette nähtud.

Konsultant lähtub ainult sellest, et keegi oleks ükskõik kuhu saadetud. Ta ei otsigi selliseid kursusi, mis oleksid mulle vajalikud. Ta saadab mind nendele kursustele, mis neil parasjagu on.”

“Kursustele pääsemiseks nõutakse tööandja garantiikirja. Aga milline tööandja hakkab mind mitu kuud ootama, kuni ma õpin ja ükskord kursused lõpetan?”

“Koolitus on Tartu õppekeskuses, bussisõite mulle välja ei maksta, käisin bussijaamast jala, sest mul polnud raha. Sõidurahad on liiga väikesed, välja makstakse ainult maksimaalselt 200 krooni. Tartu töötud said kohe selle raha kätte, Põlva töötud, kes Tartusse koolitusele suunati, said sõiduraha kätte kuu aega hiljem. Kas Tartus on teised seadused kui Põlvas? Mitu päeva jäi kursustele sõitmata, sest lihtsalt polnud sõiduraha, oleme nagu sandid.”

“Ma käin THA korraldatud eesti keele kursustel, mis on nagu tsirkus. Me ei õpi seal midagi. Ma läksin sinna suure entusiasmiga, kuid need on täiesti kasutud, sest koolitus on väga nõrk. Tahaksin sel teemal lausa kaebama minna, aga ei julge, sest hiljem ei saa ma THA-st enam võib-olla midagi.”

Tööturutoetus töötule ettevõtluse alustamiseks

Tööturutoetust töötule hinnati väheseks²⁰, ettevõtlusalase koolitusega jäädi rahule, kuid sooviti, et see oleks põhjalikum. Seejuures ei oska töötud ennustada, milline ettevõtlus võiks kõrge töötusega piirkonnas, kus elanikkonna ostujõud on tagasihoidlik, üldse püsima jääda.

“Ettevõtluse alustamiseks pakutav summa on nii väike, et selle raha eest võiks teha ideekavandi, aga mis edasi saab? Mida on võimalik alustada 10 000 krooniga?”

Töötuid peaks rohkem informeerima kohaliku tööturu olukorrast, siis saaksid nad adekvaatselt hinnata ka oma ettevõtluse alustamise perspektiivikust.

“Ma taotlesin stardiraha, kuid mul ei olnud kogemusi ja mul ei tulnud oma firma loomisest midagi välja, ilmselt ma ei tundnud turgu. Seda keegi THA-s mulle ei õpetanud.”

²⁰ Tööturutoetust töötule tõsteti 2002.aasta novembris 20 000 kroonini; uuringuperioodil oli see 10 000 krooni.

“Väikelinnas ei kujuta ette, mida teha, et äri teha. Õppisin kosmeetikuks, aga siin ei tule küll kõne allagi, et saaks sellega teenida, rahval pole raha, kosmeetikaärid viirelevad. Linnavalitsuse juures on osakond, kus abistatakse äriplaani koostamisel ja äri käimalükkamisel, kuid see on kallid, maksab 10 000 krooni, nii et peab kogu saadud toetuse ära andma.”

Töötute informeeritus oma õigustest ja kohustustest ning pakutavatest tööturuteenustest

Töötute informeeritus oma õigustest ja kohustustest, samuti töö- ja koolitusvõimalustest on ebarahuldav. Töötud väidavad, et nad ei ole teadlikud oma õigustest ja kohustustest. Vastav informatsioon peaks olema küll THA-s saadaval, kuid ilmselt tuleb konsultantidel töötuid sellega tutvuma suunata ja ka vastavat teavet töötutele täpsemalt selgitada. Arvatavasti on THA-de sellealases tegevuses suuri erinevusi. Leidub aga ka neid pikaajaliselt töötuid, kes külastavad THA-d regulaarselt ja on oma õigustega hästi kursis.

“THA-st ikka saab infot teenustest, töötute õigustest, vastav info ripub seinal, vastavad kaustad on komplekteeritud, neid võib uurida ja konsultantide käest saab ka küsida. Kui küsida, siis ikka saab vastuse.”

“Kui ametnikel on aega, siis nad ikka tutvustavad töötute õigusi. Vahel on ka sellealast koolitust tehtud.”

Rohkesti on arvamusi selle kohta, et THA ei informeeri pikaajaliselt töötuid piisavalt. Töötud mõnavad, et ametnikele on nende teadmatus kasulik, sest siis on ametnikel ka väiksem töökoormus. Töötud kurdavad individuaalse suhtlemise, psühholoogilise ja kutsealase nõustamise vähesuse üle.

“THA ei tutvusta meile seadusi ja meie teadmatus on neile kasulik. Muidu hakkame veel midagi nõudma.”

“THA ei anna mingisugust informatsiooni. Ütlevad, et töökohti ei ole ja kõik. Individuaalselt nad üldse meile ei lähene. Neil puudub igasugune vastutus. Nende ükskõiksus solvab töötajaid.”

“Seaduste koha pealt oleks nõuannet vaja, vajaksin ka psühholoogilist abi. Aga meil siin ei ole selliseid spetsialiste.”

“Ma ei ole üldse informeeritud. Ja ametnikel on alati nii kiire, nad ei seleta mulle midagi. Nad võiksid mingeid vastavasisulisi brošüüre välja anda ja neid töötutele levitada.”

Uuringu ajal koguti informatsiooni ka üle 50-aastaste pikaajaliselt töötute arvamustest ennetähtaegse vanaduspensionini kohta. Eeskätt küsiti seda, kas nn eelpensionile jäämine leevendaks nende olukorda. Üldjuhul ei olnud küsitletud eelpensionile jäämisest huvitatud, tuues põhjuseks nende jaoks olulise rahasumma kaotamist ja seda, et nende pension enam indekseerimise toel ei suurene, vaid jääb niisama suureks, kui see oli neil eelpensionile jäädes.

“Olen liiga vana, et töökohta leida. Eelpensionile jääda aga ma ei soovi, sest eelpensionil jääb pension samaks, mis praegu, seda ei hakata mulle enam rohkem ümber arvutama.”

“Mul on pensionini kaks aastat aega, eelpensioniga ma kaotan ligi 300 kooni kuus. See on minu jaoks suur raha.”

“Eelpension jääb elu lõpuni samaks, see on halvasti koostatud seadus. Meil on ju nii palju töötuid, kes kunagi enam tööd ei leia, miks see seadus nii ebaõiglaselt tehtud on?”

“Eelpensioniga kaotab palju, hiljem läheb ju veel hullemaks. Hinnad tõusevad, kuidas siis hakkama saada. Tegelikult on mul 35 aastat tööstaaži, s.o üle kahe korra rohkem, kui pensioni saamiseks nõutakse. Seepärast ei ole ma eelpensionini vormistamist veel ette võtnud, vaja on ikka veel vaadata, ehk leiab mingi töö.”

Vaid üksikud vanemaealised töötud on nõus eelpensionile jääma.

“Eelpensionist ei ole keegi rääkinud, mina olen ise välja uurinud. Mul on kaks ja pool aastat veel vallasant olla, siis saan eelpensile! Ja ma olen õnnelik selle üle. Ma kannatan selle kaks aastat veel ära. Siis on mul kindel sissetulek, las võtavad need mõned kroonid!”

Mida informeeritum ja aktiivsem on pikaajaliselt töötute oma õiguste kaitsmisel (sh tööturuteenuste taotlemisel), seda suurem tõenäosus on tal ka tööd leida. Tööhõiveametnikud, kes on tööga ülekoormatud ja peavad üheaegselt täitma mitmeid funktsioone (tööturuseadustes hästi orienteeruv riigiametnik, töövahendaja, kutsenõustaja, tööandjate kontaktisik, psühholoog, sotsiaaltöötaja jms), ei jõua kõigi pikaajaliselt töötutega individuaalselt tegelda. Lahenduseks oleks tööhõiveametnike koosseisude suurendamine, mis võimaldaks pikaajaliselt töötutele individuaalsete tegevusstrateegiate väljatöötamist ja kiirendaks töötute tööturule tagasitoomist.

3.3. Kokkuvõte

Eestis on pikaajalise töötuse negatiivne mõju ulatuslik ja järjekindlalt suurenev. Uuringus kirjeldatud pikaajalise töötuse kujunemise stsenaariumid, pikaajaliselt töötute probleemid, nende toimetulek ja võitlus töötusega ning ootused seoses riiklike tugistruktuuride tegevusega töötuse leevendamisel pakuvad informatsiooni kavandamiseks meetmeid pikaajaliselt töötute tööturule tagasitoomiseks.

Kvalitatiivuuringu tulemustele toetudes võib väita, et Eesti tööpoliitikas tuleks senisest aktiivsemalt tegelda pikaajaliselt töötute probleemide kompleksse lahendamise, suurendada aktiivsete tööturumeetmete osatähtsust ja kasutada individuaalse lähenemise strateegiat. Samuti tuleks arendada tööturu nõudluse poolt, mille sihiks on töökohtade loomine ja koostööpartnerluse arendamine, mis aitaks kohalikku elu edendada. Paralleelselt peab hoolitsema lühiajaliselt töötute kiire naasmise eest tööturule, et ennetada pikaajalist töötust.

Mitmeid pikaajalist töötust mõjutavaid institutsioonilisi aspekte tuleks uuringust tulenevalt eriti rõhutada. Üheks nendest on tööturu osapoolte (tööandjate ja töövõtjate) võrdsete võimaluste ja nendevaheliste suhete seaduslikkuse tagamine praktikas (nt vähendada töötamist ilma lepinguta). See nõuab riigilt järelevalve tugevdamist. Teiseks tuleks nimetada riikliku tugistruktuuri tegevuse tulemuslikkuse tõstmise vajadust. Uuring kinnitas, et üha suurenevate tööülesannete tõttu on tööhõiveametite personal ülekoormatud. Töötud vajavad rohkem nõustamist, informatsiooni vabade töökohtade ja koolitusvõimaluste kohta. Pikaajaliselt töötute tööalase aktiveerimise eesmärgil senisest suurem individuaalse suhtlemise ning psühholoogilise ja kutsealase nõustamise vajadus eeldab, et tööhõiveametitesse tuleks värvata rohkem selle ala spetsialiste. Tööturuteenuste osutamise muudaks tunduvalt efektiivsemaks tööturu infosüsteemi (info tööpakkumise ja vabade töökohtade kohta) täiustamine.

Koolitus on pikaajaliselt töötute tööturule naasmise võti, seetõttu tuleks tööhõiveametnikel pikaajaliselt töötutele selgitada koolituse vajalikkust ja seda eeskätt kahest aspektist lähtudes: koolitus suurendab konkurentsivõimet tööturule tagasipöördumisel ja koolitus on töötutele vajalik ühistegevus, kus nad omandavad uusi teadmisi ja saavad leida uusi sidemeid (nn sotsiaalseid võrgustikke).

Tööturukoolitusega seondub mitmeid lahendust vajavaid probleeme, näiteks teise linna koolitusele saadetud töötute sõidukulude kompensatsiooni peaks suurendama ja selle avansina välja maksma; koolituse pakkumisel peaks lähtuma töötute individuaalsetest soovidest ja sobivusest; tööturukoolitus peaks olema sidustatud tööandjate vajadustega; tööhõiveametid peaks tööturukoolitust korraldama koostöös kindlate tööandjatega, mis tagaks töötutele pärast kursuste lõpetamist töökoha jne.

Nimetatud meetmete rakendamine suurendaks oluliselt pikaajaliselt töötute võimalusi tööturule integreeruda, tõstaks nende elukvaliteeti ja vähendaks töötust.

4. Pikaajalise töötuse vähendamine: tööpoliitika meetmed

Siinses peatükis antakse ülevaade sellest, milliseid tööpoliitika meetmeid pikaajalise töötuse vähendamiseks võetakse Euroopa Liidu ja OECD maades. Samuti tehakse kokkuvõtte Euroopa Komisjoni ja OECD viimaste aastate uutest suundumustest pikaajalise töötuse vähendamisel ja ennetamisel. Pikaajalist töötust kui tõsist probleemi kajastab ka Euroopa tööhõive strateegia, mille põhisuunised kohustavad kõiki liikmesriike pikaajaliselt töötutega aktiivselt tegelema. Pärast Euroopa Liidu liikmeks saamist peab Eestigi oma tööpoliitika kujundamisel hakkama järgima eelnimetatud suuniseid.

Peatüki lõpuosas iseloomustatakse Eesti tööpoliitikat pikaajalise töötuse vähendamisel ja tehakse kokkuvõtte käesoleva uuringu raames korraldatud tööhõiveametite direktorite fookusgrupi arutelust ning konsultantide küsitluse tulemustest.

4.1. Tööpoliitika meetmete iseloomustus

Pikaajalise töötuse vähendamisele suunatud tööturupoliitilisi meetmeid on analüüsinud mitmed autorid (Employment Outlook, 2002; Machin & Manning, 1999; Meager & Evans, 1998; Rudolph, 2001;) ja andnud hinnanguid nende meetmete tõhususe kohta. Analüüsist võib välja lugeda, et paljudes riikides pikaajalise töötuse vähendamiseks kasutatava tööpoliitika peaprobleemiks on leida meetmeid, mis säilitaksid töötuks jäänute töö- ja konkurentsivõimelisuse, et nad suudaksid kiiresti liikuda töötusest hõivesse ega jääks pikaajaliselt töötuks (Meager & Evans, 1998). Tööpoliitika meetmetest ülevaate teinud N. Meager ja C. Evans (1998) järeldavad, et selliste meetmete leidmisele tuleb kasuks pikaajaliselt töötuks jäämise protsessi hea tundmine, et selgitada välja need tegurid, mis võiksid vähendada töötusest hõivesse liikumise tõenäosust. Tööpoliitika ülesandeks on suurendada tööhõivesse liikumise tõenäosust. Sellele võivad kaasa aidata mõlemad, nii tööjõu nõudlust kui ka tööjõu pakkumist mõjutavad meetmed. Paljudel juhtudel kasutatakse neid meetmeid üldiselt riigi tööpoliitika kujundamiseks ja samal ajal aitavad nad luua raamistikku pikaajalise töötuse vähendamise strateegiale (Meager & Evans, 1998).

Järgnevalt on toodud väljavõtte N. Meageri ja C. Evansi analüüsi tulemustest, millest selgub, et tööjõu nõudlust suurendavad meetmed võivad toimida kas otse pikka aega töötutele töökohtade loomise teel või kaudselt, õhutades tööandjaid tööle võtma pikaajaliselt töötuid. Töökohtade loomisel võib eristada kahte liiki skeeme: traditsioonilised skeemid, mis loovad töötutele töökohti (tavaliselt lühiajalisi) avalikus sektoris, ja kohaliku tähtsusega lühiajalised tööhõive programmid, mille puhul luuakse ajutisi töökohti teatud tööde tegemiseks ning programmidesse kaasatakse kohalikud omavalitsused, mittetulundusühingud ja teised organisatsioonid. Subsidiirumise või muude soodustuste pakkumise kaudu mõjutatakse tööandjate huvi tööle võtta pikaajaliselt töötuid.

Töäjõu pakkumise meetmete eesmärk on täiendada pikaajaliselt töötute tööoskusi, hõlbustada neil töökohta saada ning motiveerida tööotsimist. Aktiivses tööpoliitikas on kõige laiemalt levinud kutsealane koolitus, mis võib toimuda kas klassiruumis või töökohal. Selle ajal peaks pikaajaliselt töötut omandama uuele töökohale vajalikud oskused. Töökohtade parema kättesaadavuse eesmärgil on kasutatud subsiidiumi pakkumist hõivatule, kes on nõus jagama oma tööd pikaajaliselt töötuga. Teine võimalus on töäjõu pakkumise vähendamise nimel subsideerida pikaajalisi töötuid endid ja ekstreemsetel juhtudel rakendada näiteks eelpensionile saatmist.

Viimastel aastatel on tekkinud vajadus õpetada töötutele, kuidas tööd otsida ja kuidas ennast tööandjale tutvustada. Tihti on koolitus vajalik, et suurendada töö otsimise motivatsiooni ja muuta töössesuhtumist. Siia võib arvata ka tööhõiveametite töövahendusteenused ja töökohtade lühiajalise subsideerimise tööandjale. Töötamine aitab töötul aru saada tööandja nõudmistest ja värskendada oma tööelu kogemusi, tööandjal on aga võimalus proovile panna töötut tööoskused. Tööpakkumismeetmetena on kasutatud töötute subsideerimist nii töö otsingutega kui ka töö säilitamisega seotud kulutuste vähendamiseks. Näiteks võib toetust maksta:

- kas madalalpalgalistele või alles töötut staatusest tööle suundunutele, et leevendada "töötuse lõksu", mis tähendab, et töötut seisab valiku ees, kas võtta vastu madalalpalgaline töö või elatuda toetustest, mis on niisama suured;
- töötule katmaks kulusid, mis tekivad tööga seotud õppel või ümberõppel;
- töötut kulude katteks töö leidmisel ja tööle asumisel (nt tööotsimisega kaasnevad kulud, nagu tööintervjuule sõitmise kulud või uue töökohaga seotud ümberasumiskulud);
- töötule ettevõtluse alustamiseks.

Nimetatud meetmete kõrval võidakse kasutada töötute aktiveerimise meetmeid, milles on surveelemente või sanktsioone töötule. Näiteks:

- töötut reservatsioonipalga alandamine, et vähendada soovi keelduda madalalpalgalistest tööddest ja töötut abiraha saamiseks teatud tingimuste või ajalise piirangu seadmine. Selle eesmärk on motiveerida töötut tööle minema selle asemel, et elatuda toetustest;
- töötut sundimine töötama nn hädaabitöödel, see oleks eeltingimuseks töötut abiraha või sotsiaaltoetuste saamisel.

Kui traditsiooniliselt on enamik aktiivse tööpoliitika meetmeid suunatud pikaajaliselt töötute tööturule reintegreerimisele, siis kirjandusest on viimasel ajal leida suurenevat huvi pikaajalist töötust ennetava tegevuse vastu. Peamine erinevus ennetamise ja reintegreerimise vahel seisneb töötuga tegelemise ajastamises. Näiteks kui nõustamist pakutakse töötule tema töötuse esimestel nädalatel, on tegu ennetava strateegiaga, kui aga sama teenust pakkuda pikaajaliselt töötule, on see osa tööturule taasintegreerimise strateegiast. Siin on eristatud kaks ennetava strateegia tüüpi, mis põhinevad kas riskigruppide (inimesed, kellel on oht muutuda pikaajaliselt töötuks) varasel kindlakstegemisel või töötutega tegelemisel nende varases töötuse

staadiumis. Inimese jaoks võib varane sekkumine aidata vältida ebaõnnestunud töötöingute puhul motivatsiooni kadumist ja töötöingutest loobumist.

Ennetamise olulisust on rõhutanud ka Machin ja Manning (1999), kelle sõnul töötö konkurentsivõime langeb esialgu aeglaselt, kuid aja möödudes toimub allakäik väga kiiresti. Seega ei ole õige oodata nii kaua, kuni inimesest on saanud pikaajaliselt töötö, vaid sekkuda tuleb varem, enne kui inimene kaotab oma töötöskused, kui langeb töötö otsimise motivatsioon ning enesehinnang, halveneb tervis ja majanduslik seis langeb allapoole vaesuspiiri (Machin & Manning, 1999).

Eelnevast järeldub, et tööpoliitikas on oluline meetmete õige ajastamine ja suunamine. See võib olla üsna keeruline ülesanne, kui pidada silmas pikaajaliselt töötö heterogeensust (nt isikuomadused, oskused). Kuna paljud töötö leiavad uue töötö koha suhteliselt kiiresti ka ilma kõrvalise abita, võib vale sekkumine olla asjatult kulukas. Teisest küljest võib leida juhtumeid, kus hea perspektiiviga töötö ei leia tihti töötö. Seega on raske määrata, millistel gruppidel on suurem oht pikaajaliselt töötöks jääda ja kes peaksid seetötu saama töötust ennetavaid teenuseid. Kuna riskigruppide varane kindlakstegemine on raskendatud, siis ei soovitata töötöile nende esimesel töötöskuul kulukaid teenuseid pakkuda, vaid teha seda näiteks alates kolmandast töötöskuust (Employment Outlook, 2002). See võimaldab piiratud rahalisi ressursse otstarbekamalt kasutada ja suunata meetmeid neile, kes seda kõige enam vajavad. Piiratud rahaliste vahendite korral tuleb aidata eelkõige neid, kes ilma aktiivsete töötöurimeetmeteta ise töötöle ei saaks. Lõplik otsus, millal ja kellele spetsiaalset abi pakkuda, jäetakse tavaliselt kohaliku töötöhoiveameti teha. (Employment Outlook, 2002).

Erinevatele töötöte gruppidele suunatavate töötöurimeetmete ajastamist peetakse töötötu tugistruktuuri üheks raskeimaks ülesandeks (Employment Outlook, 2002; Meager & Evans, 1998). Seetötu peab ennetav strateegia sisaldama põhjalikku riskide hindamist, võttes arvesse kõik probleemid, millega inimene võib töötöuse perioodil kokku puutuda (Rudolph, 2001). Kõige olulisemad näitajad, mida tavaliselt pikaajalise töötöuse riskide hindamisel arvesse võetakse, on vanus, kvalifikatsioon, sugu, tervislik seisund ja rahvus või etniline päritolu. Teised tunnused on seotud eelneva töötökogemusega, töötöusega, palgaga või leibkonna suurusega (keskmine sissetulek, palgatoojad). Kolmas grupp faktoreid on sellised, mis on seotud töötö hoiakutega ja psühholoogiliste isikuomadustega. Siia kuuluvad näiteks edu töötösingutel, motivatsioon töötöks, valmisolek kohaneda uute töötötingimustega ja enesehinnang. Nimetatud omadusi on raske mõtta, tavaliselt hinnatakse neid intervjuu põhjal. (Rudolph, 2001).

Arvatakse, et ei ole olemas kindlat meetodit, mille abil määrata, kellel on suur risk jääda pikaajaliselt töötötuks ja kellel mitte. Alternatiivse seisukoha pooldajad väidavad, et kuigi töötötu ei ole ühesugused, on neil mõned ühised omadused, mis soodustavad töötötuks jäämist ja töötöuse kestmist (teatud vanusegrupid, rahvusvähemused, füüsilise või vaimse puudega inimesed, üksikemad, vanglast vabanenud, vähese haridusega isikud, koolist

väljalangejad jt). Tegelikuses ei ole aga korrelatsioon täielik, kuna paljud nimetatud omadustega töötud leiavad töö suhteliselt kiiresti. Seetõttu on mitmed uurijad potentsiaalsete pikaajaliselt töötute grupi määratlemise suhtes kaunis skeptilised. Lisaks sellele põhjustab töötus iseenesest töötust, kuna töötuse kestusest saab näitaja, mis tekitab tööandjas eelarvamusi töötute oskuste, tootlikkuse ja motivatsiooni kohta ning vähendab töötute võimalusi tööd leida. (Meager & Evans, 1998).

Oma kogemuste põhjal väidab enamik Euroopa Liidu liikmesriikide tööturuasutuste juhte, et töötute vajaduste varane kindlakstegemine ei tähenda pikaajaliselt töötuks jäämise riski varast selgitamist, kuna seda riski ei saa adekvaatselt ette näha. Samuti tunnetab enamik tööturuasutuste juhte, et see töö nõuab kõrgelt kvalifitseeritud kaadrit, kes suudaks analüüsida kombinatsiooni töötute oskustest ja tööturu hetkevajadustest ning sellest, kui võrd töötute on võimeline tööd otsima. Saadud informatsiooni põhjal tuleb osata koostada töötute individuaalne tegevuskava ning pakkuda välja sobivad tööturuteenused. (Working Papers..., 2001). Oluline on teha õige pakkumine õigele inimesele õigel ajal, et ära hoida töötute muutumine pikaajaliselt töötuks (The Future..., 2003).

H. Rudolphi sõnul ei olene töö leidmine mitte alati inimese isikuomadustest, vaid kõige tähtsam on tööhõive võimaluste olemasolu piirkonnas või kvalifikatsioon, mida tööturul parajasti vajatakse. Näiteks Saksamaal on regionaalne või kohalik töötuse määr vanuse järel kõige tähtsam tunnus, mis seletab suundumist pikaajalisse töötusse (Rudolph, 2001). Samale järeldusele jõuti ka Inglismaal tehtud uurimuses, kus selgus, et elukoha töötuse määral on tähtis osa töötusperioodi pikenemises (Payne jt, 1996).

N. Meageri ja C. Evansi ülevaates on toodud mitmete uuringute tulemused, kus on rõhutatud, et tööpoliitika väljatöötamisel tuleks arvesse võtta tegureid, mis mõjutavad tööandjate otsustust töötajate valikul ja värbamisel. Ettevõtete juhid püüavad riski vähendamise eesmärgil valida tööle inimesi teatud üldiste stereotüüpide järgi. Pikaajaliselt töötud ei kuulu nn soovitatavate tunnustega inimeste gruppi. Seda võivad tööandjad olla kas ise kogenud või on see mingitel põhjustel kujunenud nende eelarvamuseks. Seisukohta põhjendatakse töötute tööoskuste kaotusega, mis kaasneb pikka aega töölt eemalolekuga, samuti võivad muutuda tööharjumused ja distsiplineeritus, pealegi on töötuks jäänud teise tööandja poolt kõrvale lükatud jne. Tööpoliitika meetmed peaksid olema suunatud tööandjate hoiakute muutmisele. Peamine peaks olema võimaluste leidmine kahe osapoole (tööandja ja töötute) kokkuviiamiseks, et positiivne kogemus sellest kontaktist muudaks tööandjate hoiakuid. Näitena võiksid olla mõned tööturupoliitilised programmid, nagu tööandjale pikaajaliselt töötute töölevõtmise subsideerimine, töötute koolitamine vastavalt tööandja vajadustele, töötute koolitamine tööotsimise tehnika ja esitlemisoskuse parandamiseks jne (Meager & Evans, 1998). Tööandja rolli arvestamine tööpoliitikas eeldab vastavat uuringut, mis aitaks paremini mõista tööandjate käitumist, nende hoiakuid ja neid konkreetses tööturu olukorras mõjutavaid tegureid.

4.2. Pikaajalise töötuse vähendamise poliitika viimase aja suundumused

Vaadeldes arenenud riikide viimaste aastate poliitikat pikaajalise töötuse vähendamisel, võib täheldada mitmeid muutusi nii pakkumise kui ka nõudluse poole meetmete võtmisel, samuti ennetava poliitika valdkonnas. Suundumuste lühikirjeldus on järgmine (Meager & Evans 1998):

1. Mitmes riigis täheldatakse pakkumise poole meetmete tähtsuse kasvu tööpoliitikas, ka neis riikides, kus nõudluse poole meetmed on olnud esikohal.

2. Nõudluse poole meetmete puhul on võetud suund meetmete eesmärgistamisele. Enamik riike on loobunud töökohtade massilise loomise skeemidest. Töökohti luuakse kindla suunitlusega ja need on mõeldud teatud gruppidele, samuti kasutatakse rohkem subsiidiumidel ja teistel stiimulitel põhinevaid nn kaudseid töökohtade loomise skeme.

3. Muutused on toimunud pakkumise poole meetmete struktuuris. Kui 1970. ja 1980. aastatel arenes jõudsalt pikaajaliselt töötute kutsealane koolitus, siis viimastel aastatel ei rõhuta enam niivõrd ulatuslikule koolitusele, kuna koolitus on kallid ja sageli ebaefektiivne. Seepärast on hakatud suuremat rõhku panema tööhõiveametite korraldatavale nõustamisele, töötötsingute toetamisele ja muule.

4. Eelistama on hakatud individuaalse lähenemise strateegiat (eriti riskigruppide puhul), mille kasutamisel saab arvesse võtta töötute spetsiifilisi vajadusi ja iseloomuomadusi ning koostada individuaalse tegevuskava. Viimane sisaldab mitmeid meetmeid (nt töötötsingu toetus, kutseõpe, tööpöktika, abi sotsiaalprobleemide lahendamisel), mis olenevad iga töötötsija olukorrast ja vajadustest.

5. Alternatiivina traditsioonilisele tsentraliseeritud lähenemisele (riiklikud skemid) on levinud pikaajaliselt töötöutele suunatud kohaliku tasandi meetmed (sageli rahvusvahelise abi raames või Euroopa Sotsiaalfondi toetusel), mille eesmärk on kohaneda rahvusliku töötöuru vajadustega.

6. Mitmetes riikides, nt anglosaksi maades, pööratakse tähelepanu pikaajaliselt töötöute aktiveerimisele. Siin võib täheldada kahte vormi: toetuste maksmine töötöamise ajal (et töötul ei tekiks soovi elada toetustest, juhul kui pakutav palk on madal) ja toetuste maksmise karmistamine (seotud kohustusliku osalemisega pakutavates aktiivsetes võimalustes).

7. Viimasel ajal on üha enam tunnetatud nn ennetava tegevuse vajadust ehk riskigruppide (potentsiaalsete pikaajaliselt töötöute) õigeaegset väljaselgitamist. See suund tugineb meetmete eesmärgistamisel, nõustamisel ja individualiseerimisel, kuid vajab põhjalikumaid aluseid nii riskigruppide varaseks kindlakstegemiseks kui ka poliitilise sekkumise ajastamiseks.

Igal riigil on tööhõive strateegia rakendamisel oma eripärad. Näiteks Suurbritannia ja Soome analüüsivad töötöuid väga põhjalikult juba vahetult pärast nende registreerumist tööhõiveametis. Hollandis tehakse lõigepealt töötöute üldine analüüs ning põhjalik alles hiljem. Mõned riigid (nt Austria) teevad töötöu analüüsi esimese kolme töötöuskuu jooksul, Saksamaa aga

esimese kuue kuu jooksul. Kuna paljud töötajad leiavad töö suhteliselt kiiresti ka iseseisvalt, siis on jõutud seisukohale, et kallimaid teenuseid ei ole otstarbekas töötule pakkuda enne, kui alles 3-6 kuu möödudes. Vastasel korral saaksid teenuseid ka need, kes leiaksid töö niikuinii. (Working Papers..., 2001).

Euroopa Liidus hakati tööhõive probleemidega tõsisemalt tegelema 1997. aastal. Luxemburgis toimunud Euroopa Nõukogu tööhõivealasel tippkohtumisel kiideti heaks neljal sambal põhinev Euroopa tööhõive strateegia, mille alusel liikmesriigid pidid hakkama kujundama oma tööpoliitikat ja koostama tööhõive tegevuskavasid. Ühtse tööhõive strateegia abil püüeldakse selle poole, et tööturg oleks võrdselt avatud kõigile, olenemata vanusest, soost, puude olemasolust või vähemusrahvuste hulka kuulumisest. (Working Papers..., 2001).

Viie aasta möödudes tekkis vajadus muuta ja lihtsustada seni kehtinud strateegiat ning siduda see rohkem Lissaboni strateegia²¹ eesmärkidega. 22. juulil 2003 ei kinnitanud Euroopa Nõukogu uusi tööhõive strateegia põhisuundi mitte enam üheks, vaid järgnevas kolmeks aastaks. Kui varem koondusid tööhõive suunised nelja samba alla, siis nüüd enam sammastest ei räägita ja ka uute suuniste arv (10) on väiksem. Uutel suunistel on kolm suurt eesmärki: tagada võimalikult täielik tööhõive, tõsta töö kvaliteeti ja tootlikkust ning suurendada sotsiaalset kaasatust (Guidelines..., 2003). Uus strateegia kehtib aastani 2010 ning näeb ette tööhõive määra tõusu 70% -ni (Guidelines..., 2003).

Uutes Euroopa tööhõive strateegia põhisuunistes kajastub ka pikaajalise töötuse vastu võitlemine. On plaanis arendada ja võtta kasutusele aktiivseid ning ennetavaid meetmeid, et vältida töötute muutumist pikaajaliselt töötuteks ja soodustada nende integreerumist tööellu. Näiteks tuleb juba varases töötuse staadiumis kindlaks teha töötute vajadused ja pakkuda selliseid tööturuteenuseid nagu nõustamine, töötöingul abistamine, individuaalsete tegevuskavade koostamine. Igale töötule tuleb tutvustada võimalust osaleda täiendus- või ümberõppes või tööpraktikas, pakkuda talle tööd või mõnda töövõimelisust suurendavat meetet koos töötösimisel abistamisega. Noortele tuleb pakkuda eelnimetatud võimalusi töötuse esimese 6 kuu jooksul, vanematele töötötsijatele aga 12 kuu jooksul. Aastaks 2010 on seatud eesmärk, et 25% pikaajaliselt töötötest peab olema aktiivsete meetmetega hõlmatud. (Guidelines..., 2003). Meetmed nähakse ette riiklikes tööhõive tegevuskavades ja nende rakendamist kontrollib Euroopa Komisjon.

Viimaste aastate OECD kirjutistes rõhutatakse töötuse ennetamise tähtsust tunduvalt enam kui töötuse tagajärgedega võitlemist. Esile on tõstetud eelkõige järgmisi meetmeid ((Early Identification, 1998; Employment Outlook, 2002):

²¹ 2000. aastal Lissabonis Euroopa Nõukogu poolt heaks kiidetud strateegia aastani 2010, mille eesmärgiks on muuta Euroopa Liit kõige konkurentsivõimelisema majandusega riikide ühenduseks maailmas.

1) kvaliteetne töövahendus ja vastavad tööturuteenused koos infotehnoloogia efektiivse kasutamisega, mis annab võimaluse töötul ise endale tööd otsida;

2) tööhõiveametite sekkumine tööotsingusse (intervjuud töötuga, individuaalplaanide koostamine, vakantsete töökohtade ja lühiajaliste tööotsingukursuste pakkumine). See aitab töötul hoida ennast aktiivsena ja korrigeerida oma tööotsingu strateegiat, mis varem ei ole olnud piisavalt efektiivne;

3) tööturu programmid, mis aitavad lahendada selliseid probleeme nagu teadmiste ja oskuste puudujääk, töökogemuste vähesus ja ebapiisav informatsioon tööturu kohta.

Lisaks ennetavale tegevusele ja individuaalsete tegevuskavade koostamisele rõhutatakse Euroopa Komisjoni poliitika dokumentides veel mõningaid pikaajalise töötusega võitlemise sõlmpunkte (Fighting..., 1998):

- olla kursis tänapäeva tööturul vajatavate oskustega ja jälgida ettevõtete spetsiifilisi nõudmisi ning kohaliku majanduse vajadusi;
- edendada kohalikku partnerlust ning töötada välja töökohtade loomise skeeme, mis aitaksid riskigruppe tööturule integreerida;
- ühendada tööpraktika tööturukoolitusega, see suurendab töötute motivatsiooni ja võimaldab tööandjal üle saada eelarvamusest pikaajaliselt töötute töölevõtmisel.

2000. aastal tegid Euroopa Liidu liikmesmaade riiklike tööturuasutuste juhid ühisavalduse, milles rõhutatakse tööhõiveametite positiivset rolli pikaajalise töötuse ennetamisel ja vähendamisel (Joint Statements..., 2001). Selles leiti, et viimastel aastatel asetleidnud tööturusüsteemi moderniseerimine on oluliselt kaasa aidanud pikaajalise töötuse vähendamisele. See on seotud uue teenustemudeli arendamisega, mis põhineb kolmel elemendil:

1) personaalne lähenemine, mis sisaldab tööotsijate individuaalsete vajaduste varast kindlakstegemist, individuaalseid tegevuskavasid ja tööturuteenuste paketti;

2) töötute tööotsingute pidev jälgimine;

3) töövahenduse moderniseerimine (moodne infosüsteem, kvaliteetsed teenused, sh teenused tööandjatele).

Euroopa Liidu tööturuasutuste juhid peavad töö edukaks laabumiseks vajalikuks tulevikus jätkata nimetatud teenustemudeli täiustamist ja ellurakendamist. Kuna uue mudeli rakendamine esitab konsultantidele suurendatud nõudmisi, siis tuleb tagada tööturuasutustes ka piisava hulga kvalifitseeritud kaadri ja rahaliste ressursside olemasolu, et tööturuasutuste süsteem oleks võimeline pakkuma laias valikus tööturumeetmeid töötute tööturule integreerimiseks.

Rõhutatakse vajadust tõhustada koostööd tööandjatega, sest tööandjale kvaliteetsete teenuste pakkumise kaudu saab tööturuasutuste süsteem tagada piisava hulga vakantse. See võimaldab heal tasemel töövahendust maksimaalsele hulgale töötutele, eriti riskigruppidele.

Kuna teenuste mudeli täiustamine nõuab pidevat uurimistööd ja eksperimenteerimist, peab riiklik tööturuasutuste süsteem toimima initsiatiivile ja innovatsioonile avatud keskkonnas. Positiivsena tuuakse esile tihedat koostööd Euroopa Liidu liikmesmaade riiklike tööturuasutuste süsteemide ja Euroopa Komisjoni vahel. Kontaktid annavad võimaluse kogemuste vahetamiseks ja ennetava ning aktiveeriva strateegia rakendamise metodoloogia arendamiseks (Joint Statements..., 2001).

Sageli ei piisa pikaajaliselt töötute töölerakendamiseks ainult tööhõiveametite tööst. Paljudes riikides on poliitika analüütikud rõhutanud nende pikaajaliselt töötutega tegelemise tähtsust, kes on kõige raskemini tööle rakendatavad (nt narkomaanid, alkohoolikud). Siin tuleb kindlasti kaasata ka teisi riiklikke asutusi ja teha koostööd sotsiaaltöötajatega (vt teiste riikide kogemusi lisas 3).

4.3. Pikaajaliselt töötutele suunatud tööpoliitika Eestis

Eesti tööpoliitikat²² saab üldiselt iseloomustada seni töötutele osutatavate tööturuteenuste sisu ja selleks tehtud kulutuste järgi. Seni on enam kasutatud tööjõu pakkumist mõjutavaid meetmeid, mille hulgas võib nimetada teavitamist tööturu olukorrast ja tööturukoolituse võimalustest, töövahendust, tööturukoolitust, kutsenõustamist ja toetusi töötule ettevõtluse alustamiseks. Pilootprojektide raames on proovitud tööpraktikat ja individuaalsete tegevuskavade koostamist. Eesti töötute sotsiaalse kaitse kulud moodustavad vaid 0,2% sisemajanduse kogutoodangust ehk ca 7% Euroopa Liidu keskmisest tasemest. Kuludest kaks kolmandikku on kasutatud passiivsetele ja ainult kolmandik aktiivsetele meetmetele. Tööjõu pakkumist mõjutavad meetmed on nii kulutuste kui ka osalevate töötute arvu poolest esindatud väga erinevates proportsioonides. Valdava osa aktiivsete meetmete kulutustest (ligi 88%) moodustavad kulutused õppele ja õppespendiumidele, kuigi arvuliselt läbis koolituse 2002. aasta jooksul vaid 9% töötutest (osales umbes 10 000 töötut) (Eesti statistika..., 2003). Neist ligi 90% sai erialast koolitust ning 10% kohanemiskoolitust. Kutsenõustamist sai 8130 töötut. Ettevõtlustoetusele kulutati vaid 6,8% aktiivse tööpoliitika summadest (toetati 375 töötut), mille abil loodi 475,5 töökohta ehk umbes 1,3 kohta toetatava töötute kohta.

Nõudluse poole meetmeid on rakendatud vähem, siin võib nimetada vaid ühte – tööturubasise tööturuteenuste toetamist. Selle meetme najal tööle saanute arv on rahaliste ressursside piiratud tõttu suhteliselt tagasihoidlik. Näiteks

²²Aastail 1991–1993 vastutas Eestis tööpoliitika väljatöötamise eest Tööministeerium, alates 1993. aastast teeb seda Sotsiaalministeerium, mis moodustati Tööministeeriumi, Tervishoiu- ja Sotsiaalhoolekandeministeeriumi reorganiseerimisel. Tõsisemalt hakati tööpoliitika tähtsustama pöörama tööpuuduse kõrghetkel 2000. aastal, kui loodi Sotsiaalministeeriumis tööturu osakond. Tööpoliitikat viib ellu Tööturuamet, millele allub 16 regionaalset tööhõiveametit.

2002. aastal sõlmiti toetusega tööle rakendatud töötutega vaid 361 lepingut, neist 108 pikaajaliselt töötutega. Aktiveerivaid meetmeid rakendati töötutele Eestis 1990. aastate alguses, kui töötü abiraha saamiseks pidi töötü osalema hädaabitöödel. Alates 2001. aastast avalikke töid enam riigieelarvest ei rahastata, mistöttü hädaabitöödel osalenute arv (453 töötüt) moodustas vaevalt 0,4% aasta jooksul registreeritud töötutest. Nü väike näitaja on tingitud kohalike omavalitsuste piiratud võimalustest nende tööde rahastamisel.

Tööandjate roll tööpoliitikas on siiani olnud nõrk. Tööandjad eelistavad otsida endale töötütü kas tuttavate või personaliotsingu firmade kaudu, selle asemel et avalikustada oma vakantsid töötütüveametis. Olukorda aitaks parandada töötütüruasutuste koostöötütü tõhustamine töötütüandjatega, töötütüveametite maine muutmine ning maakondlike kolmepoolsete töötütühoivenõukogude töötütü käivitumine. Laiemalt tuleks rakendada töötütüpraktikat, mis aitab tugevdada sidet töötütüandja ja töötütü vahel.

Eelnev ülevaade lubab järeldada, et võrreldes teistes riikides rakendatud tööpoliitika meetmetega, on Eestis seni aktiivsete tööpoliitika meetmete loetelu ühekülgne ja piiratud nü kulutuste kui ka hõlmatute arvu poolest, pikaajaliselt töötütütele tehtud kulutused ja nendest osasaajate arv on veelgi väiksemad. Kahjuks ei ole täpset arvestust pikaajaliselt töötütüte osalemise kohta töötütüru meetmetes.

Eestis hakati pikaajaliselt töötütütega esmakordselt tegelema 1998. aastal, kui Sotsiaalministeerium alustas aktiveerimiskeskuste pilootprojekti, mille raames moodustati kaheksas maakonnas nüisugused keskused integreerimaks pikaajaliselt töötütüid töötütürule. Keskuste klientideks olid pikaajaliselt töötütü, sh töötütüru vähese konkurentsivõimega isikud, nagu noored, väikeste laste emad, pensionieelses vanuses isikud ja kinnipidamiskohtadest vabanenud. Keskuste töötütü eesmärk oli:

- aidata leida töötütü isikutel, kes ilma kõrvalise toeta sellega ise hakkama ei saa;
- tekitada ja/või taastada töötütüharjumus inimestel, kes on pikemat aega ilma töötütü olnud;
- aktiveerida töötütüvõimelisi inimesi, kes taotlevad toimetulekutoetust ja samal ajal pole huvitatud töötütü leidmisest;
- aidata kohalikel ettevötütel luua uusi töötütükohti ja suurendada sellega töötütühoivet.

Pikaajaliselt töötütüte töötütüharjumuse taastamiseks ja nende töötütüerakendamiseks korraldati toimetulekukoolitust, täiendus- ja ümberöpet, juhendati ja motiveeriti töötütüotsinguid ning informeeriti töötütüandjaid riigi abist pikaajaliselt töötütüte töötütüerakendamise korral. Pikaajaliselt töötütütele, kes olid huvitatud töötütürule tagasipöördu misest, võimaldati toetust töötütükoha leidmisel.

Järgmiseks sammuks pikaajalise töötütüte leevendamisel oli 2000. aasta oktoobris jõustunud töötütüru teenuse seadus, millega laiendati töötütüru teenuseid saavate isikute ringi. Sellega avanes ka pikaajaliselt töötütüte võimalus saada töötütüru teenuseid: teavet töötütüru olukorra kohta, töötütürukoolitust, toetust ettevötütluse alustamiseks, kutsenõustamist ja

hädaabitöödel osalemist. Lisaks sellele näeb tööturuteenuse seaduse § 19 ette tööturusiidiumi maksmise tööandjale, kes võtab tööle väiksema konkurentsivõimega töötut. Sellesse kategooriasse kuuluvad ka pikaajaliselt töötud. Väiksema konkurentsivõimega töötut täistööajaga töölerakendamise korral makstakse tööandjale tööturutoetust, mille suurus on:

- 1) esimese kuue kuu jooksul kuupalga alammäär kuus;
- 2) järgmise kuue kuu jooksul 50% kuupalga alammäärast kuus.

Kuna uue seaduse kohaselt hakkasid tööhõiveametid ka pikaajaliselt töötutele teenuseid pakkuma, siis otsustati seni tegutsenud aktiveerimiskeskused liita tööhõiveametitega. Riikliku programmi nimes "Tööhõive suurendamine, pikaajalise töötuse vältimine ja riskigruppidesse kuuluvate isikute tööelust väljatõrjumise ennetamine" (Tööhõive suurendamine, 2002) võeti 2001. aastal tööhõiveametitesse tööle 16 koosseisuväliselt konsultanti ning Tööturuaameti üks spetsialist, kes koordineerib konsultantide tööd kogu riigis. Alates 1. aprillist 2002 muudeti nimetatud töökohad koosseisulisteks ja neid hakati finantseerima riigi eelarvest. Konsultantide ametikohad tööhõiveametites jagati vastavalt registreeritud pikaajaliselt töötute arvule. 2002. aasta 1. aprilli seisuga oli tööhõiveametites arvel 11240 pikaajaliselt töötut²³, s.o 21,3% registreeritud töötute koguarvust (52870).

Pikaajalise töötuse vältimise peamiseks strateegiaks on individuaalne lähenemine töötutele ja neile individuaalsete tegevuskavade koostamine, mis nõuab tihedat koostööd töötut ja tööhõiveameti vahel. See oli ka üks peaülesanne, millega uued töölevõetud pikaajaliselt töötute konsultandid tegelema hakkasid. Lisaks sellele kuulub konsultantide töö hulka infopanga koostamine pikaajaliselt töötute haridustaseme, isikuomaduste, varasema töökogemuse, tööle asumise motivatsiooni ja töökohale esitatavate nõuete kohta, koostöö kutsenõustaja ja koolituskonsultandiga, kohaliku omavalitsuse ja kolmanda sektori kaasamine, kontaktide loomine ja koostöö tööandjatega, pikaajaliselt töötute projektide koostamine ja juhtimine. Phare 2000 projekti raames "Toetus tööturuteenuste tasakaalustatud arengule" korraldati tööhõiveametite konsultantidele individuaalsete tegevuskavade koostamise koolitus ja anti välja vastav käsiraamat.

Paralleelselt konsultantide töölevõtmisega käivitus 2001. aasta augustis veel teinegi Tööturuaameti koordineeritav projekt "Pikaajaliste töötute töölerakendamise toetamine läbi tööturukoolituse ja tööturutoetuse tööandjale". Projekti eesmärk oli pikaajaliselt töötute tagasitoomine tööturule aktiivsete tööturumeetmete abil ja töötusest tulenevate sotsiaalsete probleemide süvenemise vältimine. Kokku rakendus projekti kaudu tööle 354 pikaajaliselt töötut ehk 1% nende üldarvust (Pikaajaliste..., 2002). Igale projektis osalenud töötule koostati individuaalne tegevuskava, mis ühelt poolt sisaldab pikaajaliselt töötut lähteolukorra kirjeldust (vanus, haridus, töökogemus) ning teiselt poolt annab ülevaate sellest, milliseid teenuseid

²³ Tööjõu-uuringu kohaselt oli 2002. aastal kokku 35 500 pikaajaliselt töötut, seega teenuste kasutamise võimalus avanes kolmandikule nendest (31,7%).

sellele pikaajaliselt töötule pakutakse ning millised on oodatavad tulemused. Projekti käigus tehti individuaalset ja grupinõustamist ning suunati töötuid kohanemis- ja tööturukoolitusele. Grupikonsultatsioonide eesmärgiks oli välja selgitada lisanõustamise vajadus, valmistada töötud ette tööotsinguteks, tõsta nende enesehinnangut ja jagada nõuandeid toimetulekuks. Kohanemiskoolitus võimaldas töötutel end kurssi viia tööturu olukorraga ning saada teavet selle kohta, kuidas alustada tööotsinguid. Pikaajaliselt töötut tööturukoolitusele saatmine otsustati põhjaliku konsultatsiooni ja kutsenõustamise tulemusel (Pikaajaliste..., 2002).

Kuna eelnimetatud projekt oli edukas, alustati 2002. aasta oktoobris 11 tööhõiveametis jätkuprojekti pikaajaliselt töötutele. Kõigile projektis osalejatele (592) oli ette nähtud individuaalne nõustamine ning enamikule koostati individuaalne tegevuskava. 28 töötut oli planeeritud suunata kuni aastasele ümberõppele. Tegelikuses osutus uue meetme rakendamine raskeks, kuna aasta kestvaid koolituspakkumisi on vähe. Teisalt koolituse pikk aeg, läbiviimise asukoht ja elamisvõimaluste puudumine kodunt eemal ei võimalda kõiki soovijaid ümberõppele saata. Pealegi on õpestipendium liialt väike, et katta töötut elamis- ja toitlustuskulusid (Pikaajaliste..., 2003).

2002. aastal katsetati seitsmes tööhõiveametis tööpraktika projekti, mis oli mõeldud pikaajaliselt töötutele, kellel puudusid erialased oskused ja töökogemused. Selle toel sooviti kujundada pikaajaliselt töötutes tööharjumust, aidata neil saada töökogemust ja omandada lihtsamaid tööoskusi. Kokku sai tööpraktikat 88 töötut.

2003. aastal alustati neljas tööhõiveametis (Ida-Virumaal, Lääne-Virumaal, Viljandimaal ja Saaremaal) projekti "Aktiivsete meetmete rakendamine pikaajaliselt töötutele nende tagasitoomiseks tööturule" elluviimist. Maakondade väljavalimisel arvestati järgmisi kriteeriume: pikaajaliselt töötute arv, geograafiline asukoht, kogemus projektide läbiviimisel ja projektitaotluse kvaliteet. Eesmärgiks oli pikaajaliselt töötute tööturule tagasipöördumise soodustamine toimetulekukoolituse ja uue elukutse andmise kaudu. Sihtgruppi kuulub 75 pikaajaliselt töötut. Neile kõigile koostatakse individuaalsed tegevuskavad ning nad suunatakse toimetuleku- ja erialakoolitusele. Pärast koolitust rakendatakse nad tööle.

Kokkuvõttes on aastatel 2001–2003 nendes projektides osalenud vaevalt 10% (ligi 1100 töötut) registreeritud ja 3% pikaajaliselt töötute üldarvust. Hindamisraport esimese pikaajaliselt töötute projekti tulemuslikkuse ja projektis osalenud töötute edasise käekäigu kohta valmib 2004. aasta suveks.

Aktiivset tööpoliitikat saab rakendada ainult nendele pikaajaliselt töötutele, kes on ennast tööhõiveametites töötuna registreerinud ja vähemalt 12 kuud töötuna arvel olnud. Seega saab riik aidata ainult ligi veerandit kuni kolmandikku pikaajaliselt töötutest, kuna kõik ei registreeru või mõned loobuvad tööhõiveameti teenustest. Registreeritud pikaajaliselt töötuid on vähem ka seetõttu, et kõik ei registreeru töötusperioodi alguses²⁴, enne

²⁴ Näiteks töötul, kes on otsinud tööd üle 12 kuu, kuid on registreeritud tööhõiveametis ainult 2 kuud, ei ole õigust osaleda pikaajalistele töötutele ettenähtud projektides. Samuti töötut, kes on

registreerimist töötuna oldud aeg aga arvesse ei lähe. Teiseks, kuna töötü abiraha makstakse kuni 9 kuud, siis paljud töötud loobuvad arvelolekust pärast abiraha saamise lõppemist, olles lootuse kaotanud tööhõiveameti kaudu tööd leida. Osa nimetatutest jätkab tööotsinguid iseseisvalt, osa aga muutub mitteaktiivseks ja loobub töö otsimisest üldse. Näiteks 2003. aasta 1. oktoobri seisuga oli tööhõiveametites arvel 7891 pikaajaliselt töötut, mis moodustab 22,1% kõigist registreeritud töötutest. Üle 20 000 on aga selliseid pikaajaliselt töötuid, kes ei ole ennast arvele võtnud ning kellel seetõttu puudub võimalus taotleda osalemist pikaajaliselt töötute projektides. Kui siia lisada veel heitunud isikud, kes samuti sooviksid tööd teha, kuid on tööotsingutest loobunud, siis saab kokku ligikaudu 40 000 inimest, kes on riigi poolt pakutavatest teenustest kõrvale jäänud.

Töötutega tegelemise laiendamist takistab ebapiisav rahastatus, mis ei võimalda kõigile soovijatele teenuseid (nt tööturukoolitust ja subsidiumi tööandjale) pakkuda ega ka töötutega individuaalselt tegelda. Kuigi tööturuteenuse seaduse vastuvõtmisega laiendati teenustest osasaajate ringi, ei eraldanud riik selleks lisaraha. Nagu eespool märgitud, kahe aasta jooksul on pikaajaliselt töötute projektides saanud osaleda ainult pisut üle tuhande töötü. Seega pikaajaliselt töötute tagasitoomiseks tööturule ja pikaajalise töötuse ennetamiseks on vaja suurendada tööpoliitika finantseerimist, tugevdada tööhõiveametite suutlikkust ja teenuste kvaliteeti. Vajalik on üleriigilise infosüsteemi väljatöötamine töötute andmebaasi loomiseks ja vabade töökohtade vahendamiseks.

Tööturuteenustest osasaamist (nt koolitusel osalemist) takistab töötute, eriti just pikaajaliselt töötute raske majanduslik olukord. Sõidukulude kompenseeritav osa (200 krooni kuus) on liiga väike, et võimaldada töötul koolitusel käia. Samuti arvestatakse õppestipendium toimetulekutoetusest maha, kuigi raha kulub peamiselt transpordile. Kindlasti tuleb korrastada registreeritud töötuse statistika, mis praegu ei võimalda anda piisavat infot pikaajaliselt töötute ja nende aktiivsete meetmetega hõlmatuse kohta. Olukorda teadmata ei ole võimalik töötada välja poliitikat ja seada kvantitatiivseid eesmäärke.

Pikaajaliselt töötutele suunatud tööpoliitika on üks osa riigi tööturupoliitilisest tegevusest, mida kajastavad kolm peamist strateegilist dokumenti.

1. Riiklik tööhõive tegevuskava, mida koostatakse alates 2000. aastast igal aastal ja mis on üles ehitatud vastavalt Euroopa tööhõive strateegia põhisuunistele. Niisugust kava tehakse kõigis Euroopa Liidu liikmesriikides ja alates 2004. aastast on see kohustuslik ka Eestile. Tööhõive tegevuskava valmib ministeeriumide ja sotsiaalpartnerite koostöös. Kava sätestab nii pikaajalised eesmärgid kui ka prioriteetsed tegevusvaldkonnad järgneva aastaks. Siiani on valminud kolm tööhõive tegevuskava: aastateks 2001, 2002 ja 2003. Kõigis tegevuskavades rõhutatakse riskigruppide

olnud 12 kuud tööhõiveametis arvel, kuid kes jätab kokkulepitud ajal ametisse ilmutata, langeb registrist välja. Kui ta registreerub uuesti, algab tema tööotsingu staaž nullist.

prioriteetsust ning peamiste riskigruppidega tuuakse välja noored (16–24-aastased), puuetega inimesed ja pikaajaliselt töötud (Tööhõive tegevuskava, 2003). Iga tööhõive tegevuskava finantseerimiseks on koostatud programm “Tööhõive suurendamine, pikaajalise töötuse vältimine ja riskigruppidesse kuuluvate isikute tööelust väljatõrjumise ennetamine”.

2. **Tööhõive prioriteetide ühishinnang** (“Joint Assessment of Employment Priorities in Estonia” (JAP)), mille allkirjastasid Euroopa Komisjoni sotsiaal- ja tööhõivevolinik ning Eesti Vabariigi sotsiaalminister 19. märtsil 2001. JAP annab ülevaate kandidaatriigi valmisolekust viia ellu Euroopa tööhõive strateegiat. Dokumendis on hinnatud tööturu ja majanduse hetkeolukorda ning toodud välja prioriteetsed tegevusvaldkonnad, millele lähiaastatel tuleb erilist tähelepanu pöörata. Seejuures on esile tõstetud aktiivsete tööturumeetmete laiendamise vajadust ja nende suunamist tööturu riskigruppidele (Joint Assessment..., 2003).

3. **Riiklik arengukava – ühtne programmdokument aastateks 2003–2006**, mille eesmärk on valmistada Eesti ette Euroopa Liidu struktuurifondide kasutamiseks. Ühe osana käsitletakse selles ka tööturu valdkonna arendamist. Tööpoliitika prioriteedina on arengukavas inimressursi arendamise valdkonnas nimetatud aktiivsete tööturumeetmete rakendamist ja tööturu riskigruppide puhul (noored, pikaajaliselt töötud, pensionieelses eas töötajad, mitte-estlased, puuetega inimesed) spetsiaalsete tööalast konkurentsivõimet tõstvate meetmete võtmist.

Euroopa Liidu tööhõivestrateegia rakendamine hakkab kaasa aitama Eesti tööpoliitika mitmekesistamisele, kuid eeldab tööturu tugisüsteemi haldussuutlikkuse märgatavat kasvu. Et muuta tööpoliitika efektiivsemaks ja paindlikumaks, alustati 2003. aastal Sotsiaalministeeriumis tööturumeetmete kontseptsiooni väljatöötamist. Plaanis on Eesti tööturusesteemi kaardistamine, mis hõlmab tööturuteenuste sisu ja teenuste pakkumise korralduse analüüsi ning ettepanekuid praeguse süsteemi parandamiseks, k.a õigusaktide muutmiseks. Kontseptsiooni raames viiakse läbi tööhõiveametite klientide rahulolu hindamine ja töötatakse välja tööturuteenuste mudel. Kontseptsioon peaks valmima 2004. aasta kevadel.

Euroopa Liit toetab oma liikmesriike tööhõive strateegia rakendamisel Euroopa Sotsiaalfondi (ESF) kaudu. Pärast liitumist Euroopa Liiduga on ka Eestil võimalus taotleda sellelt fondilt raha tööhõive edendamiseks, sh pikaajaliselt töötute tööturule integreerimiseks ja koolituse korraldamiseks. Juba praegu käivad aktiivsed ettevalmistused ESF-ga koostööks ja vajaliku struktuuri väljaarendamiseks. Liitumise hetkeks peavad vastavad struktuurid olema moodustatud, personal komplekteeritud ja koolitatud. Lisas 3 on toodud näiteid eri riikide kogemustest pikaajalise töötuse vähendamisel. Enamikku kirjeldatud projektidest on rahastatud ESF abiga.

4.4. Tööpoliitika põhiprobleemid ja ettepanekud

Pikaajalise töötuse probleemide nägemiseks ka teenuse pakkuja poole pealt tehti küsitlus ja fookusgrupi arutelu tööhõiveametite direktorite seas. Kuna tööhõiveametite töötajad puutuvad oma töös iga päev kokku töötutega ja nende muredega, on direktorite arvamused ja ettepanekud pikaajalise töötuse vähendamise seisukohalt väga olulised. Arutelul kerkis üles mitmeid probleeme, millest paljude lahendamiseks on vaja teha muudatusi seadustesse. Fookusgrupi ning küsitluse tulemusi kokku võttes ning arvestades ka pikaajaliselt töötute projektide aruannetes tehtud ettepanekuid õigusaktide muutmiseks võib üldjoontes välja tuua järgmised probleemid.

- Suur osa töötutest on tööhõiveametites arvel vaid selleks, et taotleda sotsiaaltoetusi, mitte selleks, et tööd otsida.
- Mitmed kuni 3-aastase lapsega emad võtavad end arvele sotsiaaltoetuste saamiseks, tööpakkumistest aga keelduvad.
- Lastega emad ei saa laste pärast kaugemal tööl käia. Kui kohapeal tööd pole, registreerutakse töötuks.
- Töötutele pakutavad palgad on sageli madalad (miinimumpalk), mistõttu on kasulikum elada toetustest.
- Ühistranspordi puudumine või selle kõrge hind on paljudele takistuseks elukohast kaugemal tööl käimiseks.
- Paljud pikaajaliselt töötud on sunnitud rahalistel põhjustel õppet loobuma, sest töötule, kelle õppimiskoht on lähemal kui 30 km, ei kompenseerita sõidukulusid.
- Nõudlus tööturu subsiidiumide järele on suurem kui valitsuse poolt eraldatud rahaline kate.
- Praegune konsultantide töökoormus ei võimalda tööandjatega vajalikul määral suhelda, selleks puuduvad tihti ka piisavad oskused.
- Tööandjad ei soovi pikaajaliselt töötuid tööle võtta, põhjendades seda töötute madala kvalifikatsiooniga.
- Väike palk on takistuseks, et tööhõiveametitesse tööle võtta ja tööl hoida kõrgharidusega spetsialiste.
- Puudub võimalus erinevate andmebaaside (nt maksuamet) ristkasutuseks, et välja selgitada "mustalt" töötajaid.

Olukorra parandamiseks pakkusid tööhõiveametite direktorid mitmeid lahendusi. Seejuures nii probleemid kui ka lahendused on maakonniti väga sarnased ja sageli kergesti lahendatavad. Järgnevas ongi kokku pandud direktorite ettepanekud, mida tuleks tööpoliitika väljatöötamisel arvesse võtta.

- Muuta sotsiaalabi saamise tingimusi, et toetused läheksid ainult abivajajatele.
- Suurendada tunduvalt aktiivsetele tööturumeetmetele kulutatavaid summasid, sest paljude teenuste puhul ületab nõudlus pakkumise.
- Võimaldada toimetulekukoolitust suuremale hulgatele töötutele.

– Piiritleda täpsemalt mõ istet “mittesobiv töö”. Tööturuteenuse seaduse praegune määratlus on liiga üldine.

– Rakendada sanktsioone nende suhtes, kes on pakutavast tööst korduvalt keeldunud (nt kaheaastane töötuna registreerimise keeld).

– Võimaldada tööturuõppele suunatutele saada avantsi, kuna töötul puudub raha koolitusel osalemiseks.

– Kompenseerida tööturuõppel osaleja sõidukulud ka juhul, kui õppekoht on lähemal kui 30 km ja kui sõiduks kasutatakse (grupi puhul) isiklikku sõiduautot.

– Tihendada koostööd tööandjatega, et saada informatsiooni vakantsete töökohtade kohta ja intensiivistada töövahendust.

– Rahastada hädaabitööd riigi eelarvest.

– Ennetada pikaajalist töötust ja hakata töötutega tõsisemalt tegelema juba pärast 3–6 kuud kestnud tööotsinguid.

– Kuna suund on võetud individuaalsete tegevuskavade koostamisele, mis nõuab rohkem aega ja teadmisi, siis on tööhõiveametitesse juurde vaja lisatõhõudu. Praegused konsultandid on niigi üle koormatud, ühe töötuga tegelemiseks jagub vähe aega. Selles osas on suured erinevused tööhõiveametite vahel.

– Töötutega tegelevate ametnike töötasu peaks olema võrreldav teiste samalaadset tööd tegevate ametnike omaga (nt sotsiaalabi- või pensioniametite töötajad).

– Koolitada tööhõiveametite ametnike järjepidevalt, et nad oleksid kursis muutustega õigusaktides ja tööturul.

– Võtta töötute nõustamiseks tööhõiveametitesse tööle ka psühholoogid.

– Anda välja tööturuteenuste ja töötute õiguste kohta trükiseid, mida saab töötutele koju kaasa anda.

– Õpetada tööhõiveametite töötajatele projektijuhtimist ja projekti taotluste kirjutamist, eriti vajalik on see oskus struktuurifondidest raha taotlemisel.

– Soetada sõiduvahendeid tööhõiveametitele, sest liikumisvõimalused aitaksid paremini teha koostööd tööandjatega ja jälgida stardiraha saanud töötute tegevust ettevõtluse arendamisel.

Tööturuteenuste osutajate ettepanekud on valdavalt suunatud institutsionaalsete muutuste (seaduste, terminoloogia ja tugisüsteemi täiustamine) tegemisele ja juba rakendatud tööpakkumismeetmete kvaliteedi parandamisele. See on igati põhjendatud ja tugineb praktilisel kogemusel. Tööhõiveametite kogemused kinnitavad ka mitmete uute meetmete (nt töötute aktiveerimine sanktsioonide kaudu, ennetav töö töötutega) rakendamise vajadust.

4.5. Kokkuvõte

Tööpoliitika areng on Euroopa Liidu ja OECD maade kogemuste põhjal liikunud pakkumise poole meetmete osatähtsuse kasvu ja mitmekesistamise poole ning massteenuste osutamisel meetmete eesmärgistamise ja individualiseerimise suunas. See tähendab töötute vajaduste ja võimaluste selgitamist, neile individuaalsete tegevuskavade koostamist ja kavade elluviimise abistamist. Viimasel ajal on jõutud pikaajalist töötust ennetava tegevuse vajaduse tunnetamisele. Seejuures peetakse oluliseks võtta meetmed riskigruppide varaseks kindlakstegemiseks või töötutega tegelemiseks nende töötuse varases staadiumis, et seeläbi ennetada nende jäämist pikaajaliselt töötuks. See tegevus vajab põhjalikumaid aluseid nii riskigruppide õigeaegseks kindlakstegemiseks kui ka poliitilise sekkumise ajastamiseks.

Eesti aktiivses tööpoliitikas on ülekaalus tööturu pakkumise pool, kuid meetmete loetelu on ühekülgne ja piiratud nii kulutuste (0,08% SKP-st) kui ka osalejate arvu poolest. Ainult ligi 10% kõigist tööhõiveametites registreeritud töötutest oli hõlmatud aktiivsete tööturumeetmetega. Pikaajaliselt töötutele suunatud projekte on rakendatud paaril viimasel aastal. Projektijuhtide sõnul on need ennast õigustanud ja on põhjust rakendada neid ka edaspidi. Tööhõiveametite konsultantide kogemus individuaalsel tegelemisel pikaajaliselt töötutega on näidanud, et sageli piisab nõustamisest ja toimetulekukoolitusel osalemisest, et töötu hakkaks oma probleemidele teisiti vaatama ja püüaks neile lahendust leida.

Euroopa Liidu tööhõivestrateegia rakendamine toob kahtlemata muudatusi tööpoliitika meetmetesse ja nende struktuuri. Käesolevas töös esitatud analüüs ja ettepanekud annavad informatsiooni muudatuste tegemiseks ja planeeritava tööturumeetmete kontseptsiooni väljatöötamiseks, kusjuures olulised on nii töötute arvamused kui ka tööhõiveametite ettepanekud tugisüsteemi ja selle teenuste täiustamiseks. Pikaajalise töötuse ennetamiseks ja vähendamiseks tuleb tõsta tööhõiveametite haldussuutlikkust ja teenuste kvaliteeti ning arendada infosüsteemi, mis võimaldab otsida nii töökohti kui ka pakutavat tööjõudu üle kogu Eesti. Tööandjate kaasamisele tööpoliitikasse aitaks kaasa vastava uuringu korraldamine, mis võimaldaks paremini tundma õppida tööandjate käitumist ja nende hoiakuid mõjutavaid tegureid konkreetse tööturu olukorras.

5. Järeldused

Uurimistöö tulemused võimaldavad:

- 1) teha järeldusi pikaajalise töötuse olukorra kohta Eestis ja võrrelda seda teiste riikide omaga;
- 2) tuua välja riskigrupid ja iseloomustada nende töötusest hõivesse liikumist;
- 3) selgitada pikaajalise töötuse olemust ja selle mõju töötute käekäigule;
- 4) üldistada teiste riikide pikaajalise töötuse vähendamise poliitika kogemusi;
- 5) hinnata Eesti tööpoliitikat võrreldes teiste riikide omaga ja võtta arvesse ka töötute arvamusi selle kohta.

5.1. Pikaajalise töötuse olukord

Pikaajalise töötuse mõju Eesti ühiskonnas on ulatuslik ja suureneb järjekindlalt. Pikaajalise töötuse määr kasvas Eestis pikka aega pidevalt, kuni jõudis 2000. aastal kõrgeima tasemeni – 6,2% -ni töøjõust. Järgneval kahel aastal vähenesid nii töötuse määr kui ka pikaajalise töötuse määr (vastavalt kuni 10,3%-ni ja 5,4% -ni töøjõust 2002. aastal).

Pikaajaliselt töötute osatähtsus töötute üldarvus on kasvanud 45% -lt 2000. aastal 53% -ni 2002. aastal. Kasv on toimunud peamiselt nende pikaajaliselt töötute arvel, kes ei ole suutnud 24 kuu või pikema aja jooksul endale tööd leida. Seega on pikaajaline töötus muutunud püsivaks.

Kuna pikaajaliselt töötute võimalused tööd leida kahanevad ajas, saadab neid töøjõust irdumise risk, sest nad kaotavad lootuse tööd leida (nt heitunud). Heitunute osatähtsus mitteaktiivses elanikkonnas kasvas pidevalt kuni 2001. aastani (6,8% mitteaktiivsest elanikkonnast), kuid langes 2002. aastal (4,5% -ni) ilmselt nende siirdumise tõttu teistesse mitteaktiivsuse vormidesse. Pikaajaliselt töötuid ja heitunuid oli 2002. aastal kokku 53 200 (sellest 35 500 olid pikaajaliselt töötud ja 17 700 heitunud) ehk 5,1% tööealisest elanikkonnast. Paljud neist on kaotanud oma erialased oskused ja võimaluse tööturule tagasi pöörduda.

Viimase kümne aasta (1992–2002) töötutest ligi 41% -l kestis üks töötusperiood üle ühe aasta. Neljandikul vastanutest ulatus kõige pikem töötusperiood üle kahe aasta.

Riikide võrdluses oli pikaajalise töötuse määr 2002. aastal Eestis (5,4%) kõrgem Euroopa Liidu keskmisest (3,0%), kuid madalam Kesk- ja Ida-Euroopa riikide keskmisest tasemest (8,1%). Pikaajaliselt töötute osatähtsus töötute üldarvus oli Eestis veidi väiksem kui teistes Kesk- ja Ida-Euroopa riikides (suurem vaid Ungarist), kuid suurem Euroopa Liidu keskmisest.

5.2. Pikaajaliselt töötute riskigrupid

Pikaajaliselt töötute hulgas on rohkem primaar- ja sekundaarsektori esindajaid ning ligi 80% sinikraesid. Enamik lühi- ja pikaajaliselt töötutest on olnud palgatöötajad.

Pikaajalise töötuse määr on kasvanud 50–69-aastaste grupis ja madala haridusega töötute grupis ning jäänud püsivaks meeste hulgas (üle kahe aasta töötähtsust arvel). Pikaajaliselt töötute arv on viimastel aastatel hakanud suurenema ka kõrgharidusega maiste hulgas. Pikaajalise töötuse püsimine maal on juurde toonud heitunud.

Nii pika- kui ka lühiajaliselt töötute hulgas on lisandunud inimesi, kelle toimetulek on seotud suurte raskustega.

Hõivatute küsitlus näitas, et märkimisväärne osa neist (10%) pidas võimalikuks töökoha kaotust järgmise aasta jooksul (eriti Tallinnas, Kirde- ja Lõuna-Eestis). Ainult 16% hõivatutest olid kindlad, et neil õnnestub praeguse töökoha kaotuse korral leida oma ametioskustele ja kogemustele vastavat tööd. Vähem tõenäoline on uut töökohta leida vanematel (50–74-aastased), naistel ja maal elavatel töötutel (suuremad raskused on Kirde-, Kesk- ja Lääne-Eestis).

Kvantitatiivanalüüs kestvusmodelite baasil näitas, et Eesti tööjõuturul on võimalik eristada teatud grupe vastavalt nende toimetulekule (perioodil esimene kvartal 1997 kuni teine kvartal 2000):

1) edukamate gruppide hulka, kes kogesid peamiselt vaid lühiajalisi töötusperioode, kuulusid eestlased ja Harju maakonna elanikud;

2) töökoha leidmisega oli raskusi naistel, madala haridustasemega inimestel, samuti töötutel, kellel oli varasem töökogemus primaar- ja sekundaarsektoris;

3) alates 1998. aastast puudus noortel töökoha leidmisel eelis teiste vanusegruppide ees.

5.3. Pikaajalise töötuse olemus ja selle mõju töötute käekäigule

Pikaajaline töötus on raskesti mõjunud töötute psüühilisele seisundile. See väljendub eeskätt keerulistes peresuhetes, kahjulikes harjumustes (alkoholi tarbimine), enesehinnangu languses ja lootusetuses tuleviku suhtes.

Peredes valitseb suur rahapuudus ja elatakse äärmiselt kokkuhoidlikult. Niisuguse olukorraga kaasneb alaväärtuslik toitumine ja tervise halvenemine; pikaajaliselt töötutel puudub ravikindlustus ning arstiabi ja ravimid ei ole neile kättesaadavad.

Raske majanduslik olukord on viinud inimesed seisu, kus neil tuleb tihti vastu võtta ükskõik milline töö, ka ilma sotsiaalsete garantiideta, miinimumpalgast madalama palga või pikkade tööpäevadega.

Pikaajaliselt töötute elu on eriti raske kõrge töötusega piirkondades (nt Ida-Virumaa), kus napib töökohti. Nüüdisaegse ettevalmistusega inimene

ei leia tihti oma kodupiirkonnas haridusele vastavat tööd, kuid elukohast kauge töökoha vastuvõtmist takistavad suured sõidukulud, halb ühistranspordi korraldus, väikesed lapsed ja elukoha muutmiseks ebapiisavad majanduslikud võimalused (suured kolimiskulud).

5.4. Pikaajalise töötuse vähendamise poliitika kogemused teistes riikides

Tööpoliitika areng on Euroopa Liidu ja OECD maade kogemustele toetudes liikunud pakkumismeetmete osatähtsuse kasvu ja mitmekesistamise poole ning massteenuste osutamisel meetmete eesmärgistamise ja individualiseerimise suunas. See tähendab töötute vajaduste ja võimaluste tundmaõppimist, neile individuaalsete tegevuskavade koostamist ja kavade elluviimise abistamist (nn individuaalne lähenemine).

Viimasel ajal on jõutud pikaajalist töötust ennetava tegevuse vajaduse tunnetamisele. Seejuures peetakse tähtsaks võtta kasutusele meetmed riskigruppide varaseks kindlakstegemiseks või töötutega tegelemiseks nende varases töötuse staadiumis, et seeläbi ennetada nende jäämist pikaajaliselt töötuks. See tegevus vajab põhjalikumaid aluseid nii riskigruppide varaseks väljaselgitamiseks kui ka poliitilise sekkumise ajastamiseks.

5.5. Tööpoliitika Eestis

Tööpoliitikale on seni Eestis vähe tähelepanu pööratud. Eesti tööpoliitika kasutada on olnud piiratud rahalised ressursid, mis suures osas on määranud selle tulemuse: kulutused aktiivsetele meetmetele moodustasid vaid 0,08% sisemajanduse kogutoodangust ehk 8% Euroopa Liidu liikmesriikide keskmisest tasemest.

Aktiivsete tööturumeetmete loetelu on ühekülgne, võrreldes töös kirjeldatud teiste riikide omaga. Suurem tähelepanu on pööratud koolitusele. Pikaajaliselt töötutele suunatud projekte on rakendatud paaril viimasel aastal. Kuigi osalejate arv oli väike, ainult veidi üle tuhande töötut, on projektid ennast õigustanud ja põhjendatud on nende jätkamine.

Töötute hinnang tööhoiveametite töötajate suhtumise ja nende pakutavate teenuste kohta oli tagasihoidlik. Kõige vähem ollakse rahul töökohtade pakkumisega, informatsiooni saamisega teenuste kohta ja pakkumisega kursustel osaleda.

Pikaajaliselt töötud on skeptilised koolituse kvaliteedi suhtes, teisalt paljud pikaajaliselt töötud ei ole koolitusest huvitatud.

Euroopa Liidu tööhoivestrateegia rakendamine toob kahtlemata muutusi tööpoliitika meetmetesse ja nende struktuuri, aitab tõsta tööhoiveametite haldussuutlikkust ja teenuste kvaliteeti.

Eelnevast võib teha järelduse, et ühelt poolt ei ole suur hulk töö kaotanud inimesi (eriti riskigrupid) tööturul enam konkurentsivõimelised, teiselt poolt soosib seda tööjõu vähenemine nõudlus. Seesugune olukord on mitmetes piirkondades põhjustanud pikaajalise töötuse muutumise püsivaks ja teinud pikaajaliselt töötutele töö leidmise raskeks. Tööpoliitika tulemused pikaajaliselt töötute tööturule tagasitoomisel on seni olnud kesised.

6. Soovitused pikaajalise töötuse vähendamiseks

Pikaajalise töötuse olukorra analüüs võimaldas välja tuua ettepanekud pikaajalise töötuse vähendamiseks. Tööpoliitika meetmete kavandamisel on kasulik arvesse võtta mõlema osapoolle (töötud, tööandjad) arvamusi, samuti tööturu tugistruktuuri kogemusi eri riskigruppidega. Käesoleva töö puhul saab tugineda pikaajaliselt töötute arvamustele ning tööhõiveametite direktorite ja konsultantide kogemusele, mis võimaldas lähemalt tundma õppida pikaajaliselt töötuks jäämise protsessi peamiselt küll tööjõu pakkumise poolelt vaadatuna. Selle protsessi tööturu nõudluse poole probleeme oli võimalik vaadelda vaid kaudselt töötute ja tööturusesteemi probleemide kaudu. Tööturu nõudluse poole mõjutegurite põhjalikum väljaselgitamine võiks olla järgnevate uuringute eesmärk.

Tööpoliitika meetmete kujundamisel on kolm aspekti:

- 1) töötute töö- ja konkurentsivõime suurendamine;
- 2) tööturu nõudluse poole mõjutamine;
- 3) tööturu tugisüsteemi tugevdamine.

6.1. Töötute töö- ja konkurentsivõime suurendamine

Töötusest hõivesse liikumise tõenäosuse suurendamist mõjutavad tegurid selgusid töötute arvamustest selle kohta, mida on neile vaja sobiva töö leidmiseks. Selleks on tarvis paremat haridust ja tööalaseid oskusi, samuti arvuti- ja keeleoskust või mõne teise eriala omandamist. Enamik töötutest vajab ümber- ja täiendusõpet, et tööd leida. Piirkondade kaupa on uute tööoskuste ja eriala omandamise vajadus suurim Kirde- ja Lõuna-Eestis, kus on ka kõrgem töötuse määr.

Töötute töö- ja konkurentsivõime suurendamiseks on vaja:

- Eesti tööpoliitikas senisest aktiivsemalt tegelda pikaajaliselt töötute probleemide kompleksse lahendamiseega: suurendada aktiivsete tööturumeetmete osatähtsust ja kasutada individuaalse lähenemise strateegiat (sh tööturu pakkumise ja nõudluse poole meetmed), et tuua need inimesed kiiresti tööturule tagasi;
- lähtudes Euroopa Liidu tööhõive strateegiast ja teiste riikide kogemustest, tuleks ka Eestis tunduvalt suurendada aktiivsete tööturumeetmete mitmekesisust (lisada uusi meetmeid) ja kasutada individuaalse lähenemise strateegiat;

– paralleelselt hoolitseda lühiajaliselt töötute (alla aasta töötanud inimeste) kiire naasmise eest tööturule, et ennetada pikaajalist töötust. See eeldab riskigruppide kindlakstegemist töötuse varases staadiumis ja nende tööturuteenuste pakkumist;

– pakkuda aktiivsemalt pikaajaliselt töötutele nõustamist, informatsiooni vabade töökohtade ja koolitusvõimaluste kohta, juhendada töötötsinguid;

– rakendada uusi toetusmeetmeid, mis võimaldaksid pikaajaliselt töötutel osaleda kursustel (transpordi kompenseerimine jm).

6.2. Tööturu nõudluse poole mõjutamine ja tööandjate kaasamine tööpoliitikasse

Tööturu olukorra selgitamisel on oluline otsida selle seoseid ettevõtluse arenguga, mida mõjutavad ettevõtete loomise, nende turule püsijäämise ja tegutsemise tingimused. Suurimateks probleemideks on ettevõtete finantseerimisvõimaluste vähesus, puudulik ettevõtlust toetav infrastruktuur ja kvalifitseeritud tööjõu nappus. Ettevõtluse aeglase arengu tõttu napib mitmetes piirkondades töökohti ja see on teinud töö leidmise raskeks. Töötuse vähendamise huvides tuleb luua paremad tingimused ettevõtluse arenguks ja tööjõu koolitamiseks. Hea ettevõtluskeskkond eeldab tingimusi, kus ettevõtjal on lihtne alustada oma äritegevust, kus vajalik informatsioon on kiiresti ja odavalt kättesaadav ning ettevõtluse õiguslik regulatsioon on stabiilne. Ettevõtluskeskkonda aitab soodsamaks muuta ettevõtluse tugistruktuuri tugevdamine, selle info-, koolitus-, nõustamis- ja konsultatsiooniteenuste kvaliteedi parandamine koos tugistruktuuri personali kvalifikatsiooni tõstmisega.

Ettevõtluse arengut tõhustab:

– ettevõtluse aktiivne propageerimine ja soodustamine kohalikul tasandil eesmärgiga toetada töökohtade loomist, mis kokku võttes tõstab tööhõivet ning mõjutab kaudselt töötuse vähenemist;

– kohalike omavalitsuste ressursi- ja haldussuutlikkuse tõstmine osalemaks aktiivselt regionaalpoliitika elluviimisel ja avaliku ning erasektori vahelise partnerluse arendamisel;

– uue tehnoloogia kasutuselevõtmise ja innovatsiooni toetamine vastava institutsioonilise potentsiaali (innovatsiooni-, teadus-, tehnoloogiapargid) tõstmise kaudu;

– tööturu osapoolte (tööandjate ja töövõtjate) võrdsete võimaluste ja nendevaheliste suhete seaduslikkuse tagamine praktikas (nt vähendada töötamist ilma lepinguta). See nõuab riigilt järelevalve tugevdamist, et tööandjad peaksid kinni tööõiguse ja töötervishoiu nõuetest;

– ettevõtjate kaasamine koostöösse kõrgkoolidega vajaliku tööjõu ettevalmistamisel;

– tööandjate osalemine tööturu koolituses võimaldamaks töötutele koolitust töökohal.

6.3. Tööturu tugisüsteemi tugevdamine

Töötute arvamustest tööhõiveametite töötajate suhtumise ja nende pakutavate teenuste kohta selgub, et on vaja tugevdada riiklikku töövahendussüsteemi. Sel puhul tulevad arvesse järgmised soovitusel:

- tööpoliitikale suunatavate rahaliste ressurside suurendamine, et pikaajaliselt töötute projektides oleks võimalik osaleda suuremal arvul töötutel;

- toimetulekukoolituse ja kutsenõustamise võimaldamine tunduvalt suuremale hulgale pikaajaliselt töötutele;

- mittetulundusühingute kaasamine pikaajaliselt töötute aktiveerimisele;

- kohalike omavalitsuste kaasamine, et luua pikaajaliselt töötutele ajutisi töökohti ja pakkuda hädaabitöödel osalemise võimalust;

- Euroopa Sotsiaalfondi rahavõimaluste kasutamine pikaajaliselt töötute projektide rahastamiseks;

- kohaliku piirkonna tööjõu vajadustest lähtumine pikaajaliselt töötute koolitusel, et mitte õpetada tarbetuid erialasid;

- uute spetsialistide värbamine tööhõiveametitesse, selle tingib senisest suurem individuaalne suhtlemine ning psühholoogiline ja kutsealane nõustamine;

- tööhõiveametite personali pidev koolitus ning ametnike huvi tõstmine töö tulemuste vastu (nt töö tasustamise kaudu);

- orienteerumine pikaajalise töötuse ennetamisele ja sellega seotud probleemide lahendamisele, riskigruppide väljaselgitamine juba varases töötuse staadiumis ja neile individuaalse tegevuskava koostamine;

- töövahenduse intensiivistamine ja selle kvaliteedi parandamine, aktiivne koostöö tööandjaga, et saada informatsiooni vabadest töökohtadest ja võimalusi tööpraktikaks;

- tööturumeetmete efektiivsuse regulaarne hindamine, et välja selgitada pikaajaliselt töötutele kõige sobilikumad meetmed. Oluline on pöörata tähelepanu sellele, kas pikaajaliselt töötutele loodavad töökohad on püsivad või mitte;

- tööandjale subiidiumi maksmine pikaajaliselt töötute tööle võtmiseks. See meede on osutunud paljude riikide kogemuste põhjal küllaltki efektiivseks just pikaajaliselt töötute puhul;

- miinimumpalga eest tööle asuvate pikaajaliselt töötute subsideerimine teatud summa ulatuses. See motiveeriks inimesi tööle minema, mitte elama toetustest. Toetus on eriti mõistlik siis, kui asutakse tööle kodust kaugel ja töökäimisega seotud transpordikulud osutuvad suureks;

- tööturu kohta käiva informatsiooni leviku parandamine, et leevendada nn passiivse tööotsimise probleemi;

- töötute aktiveerimine takistamaks töötutel tööotsimisest loobumist, mis viib pikaajaliselt töötute elimineerimisele tööjõu hulgast;

- nüüdistasemel selveinfosüsteemi arendamine, mida saavad kasutada nii töötud töökohtade kui ka tööandjad töötajate otsimisel. See vähendaks ka tööhõiveametite töökoormust;
- tuleks olla ettevaatlik, et tööturu institutsioonid ei vähendaks töö otsimise motivatsiooni ega avaldaks selle kaudu negatiivset mõju tööturule.
- Uurimistöös esitatud pikaajalise töötuse analüüsi tulemuste arvessevõtmine tööpoliitika kujundamisel ja töös tutvustatud meetmed parandaksid pikaajaliselt töötute väljavaateid tööturule integreerumisel ja aitaksid vähendada pikaajalist töötust.

Kasutatud kirjandus

Alasuutari, P. 1996. *Researching Culture: Qualitative Method and Cultural Studies*. Sage, London.

Andersen, J. G. 2001. *Coping with Long-term Unemployment: Economic Security, Labour Market Integration and Well-being. Results from a Danish Panel Survey, 1944–1999*. Paper prepared for the ESF/EURESCU Conference: Labour Market Change, Unemployment and Citizenship in Europe, Helsinki, 20–25 April, 2001.

Antila, J. & Ylöstalo, P. 2003. *Working Life Barometer in the Baltic Countries*. (Labour Policy Studies No 247.) Ministry of Labor, Helsinki.

Beleva, I. 1997. *Long-term Unemployment as Social Exclusion*. – Human Development Report, UNDP. Toim N. Genov. Sofia, 29–36.

Berde, E., Petro, K., Venesaar, U., Viies, M., Maldre, R. 1999. *Post-Matriculation Prospects on the Labour Market in Estonia and Hungary – Harmonization with the Western Economics: Estonian Developments and Related Conceptual and Methodological Frameworks*. Toim Ü. Ennuste & L. Wilder. Tallinn, 191–226.

Boeri, T., Layard, R., Nickell, S. 2000. *Welfare-to-Work and the Fight against Long-Term Unemployment*. Report to Prime Minister Blair and D’Alema. February, 2000.

Coles, M. & Masters, A. 1999. *Duration Dependent UI Payments and Long-term Unemployment*. University of Essex, UK.

Cox, D. R. 1972. *Regression Models and Life-Tables*. – *Journal of the Royal Statistical Society*, 32, 187–220.

Draft Joint Employment Report 2002. Communication from the Commission to the Council. 13.11.2002.

Eamets, R. 1999. *Gross Flows in Estonian Labour Market and Transition Probabilities Across Labour Market States*. – *Baltic Journal of Labour Economics*, Vol 2, No 2, 141–184.

Eamets, R. 2001. *Reallocation of Labour During Transition Disequilibrium and Policy Issues. The Case of Estonia*. Tartu University Press, Ph Thesis.

- Early Identification** of Jobseekers at Risk of Long-Term Unemployment. The Role of Profiling. OECD Proceedings. 1998.
- Education at a Glance.** 1997. OECD Center for Educational Research and Innovation.
- Eesti statistika** aastaraamat. 2003, Eesti Statistikaamet, Tallinn.
- Eesti tööjõu-uuring** 1998. (Kuukiri Eesti Statistika, nr 9.) Eesti Statistikaamet.
- Eesti tööjõu-uuring** 1999. (Kuukiri Eesti Statistika, nr 9.) Eesti Statistikaamet.
- Eisenhardt, P.** 1999. Case-study analysis. – R. Burgers & A. Bryman Toim. Qualitative Research I–IV –Sage, London.
- Employment in Europe 2001.** Recent Trends and Prospects. Employment and Social Affairs, European Commission, DG for Employment and Social Affairs 2001. <http://europa.eu.int>;
- Employment in Europe 2002.** European Commission 2002.
- Employment Outlook.** OECD, Paris, 2002.
- Epstein, S.** 1973. The Self-concept Revisited. *American Psychologist*, 28, 14-16.
- Estonia Country** Assessment 2002. OECD, Forum for Enterprise Development. Baltic Regional Programme.
- Fighting** Long-term Unemployment. Employment & Social Affairs. 1998. Employment & European Social Fund, Luxembourg; European Commission.
- Foley, M. C.** 1997. Determinants of Unemployment Duration in Russia. – Yale University Economic Growth Center Discussion Paper, No 779.
- Glorieux, I.** 2000. Paid Work: A Crucial Link Between Individuals and Society? – Social Exclusion in Europe Toim. P. Littlewood. Ashgate Publishing Ltd, England.
- Goodman, N.** 2001. Failure of the Dream – Extending Self-Esteem Theory and Research. Toim. J. T. Owens, S. Stryker, G. Norman, pp. 168-169, 170, 172-173.
- Granßmann, H.** 2000. Labour Market Flexibility, Social Protection and Unemployment, European Societies 2(3). Taylor&Francis Ltd.
- Greenbaum, T. L.** 1993. The Handbook for Focus Group Research. NY: Macmillan, Lexington Books.
- Guidelines** for the Employment Policies of the Member States. 2003. European Commission. http://europa.eu.int/eurex/en/dat/2003/1_197/1_19720030805en_00130021.pdf
- Haltiwanger, J. & Vodopivec, M.** 1999. Gross Worker and Job Flows in a Transition Economy: An Analysis of Estonia. (Policy Reserch Working paper, No. 2082.) The World Bank.
- Hamel, J.** 1993. Case Study Methods. Sage, Newbury Park.
- Helne, T.** 2002. Syrjäytymisen yhteiskunta Helsinkin Yliopisto, Helsinki.

Hinnosaar, M. 2003. Eesti tööturu institutsionaalne raamistik rahvusvahelises võrdluses. (Eesti Panga Toimetised, 7.)

Joint Assessment of Employment Priorities in Estonia. Progress Report 2002. Sotsiaalministeerium, Tallinn, 2003.

Joint Statements of the European Public Employment Services (PES) on Their Role in the Labour Market. Employment & Social Affairs. 2001. European Commission.

Kazulja, M. 2002. Kuidas saada hea töö: sidemete olulisus saajandilõpu tööturul. Trepist alla ja üles: edukad ja ebaedukad postsotsialistlikus Eestis. Toim. E. Saar TPÜ RASI, Tallinn.

Koistinen, P. & Sengenberger, W. 2002. Labour Flexibility a Factor of Economic and Social Performance of Finland in the 1990s. Tampere University Press.

Kuddo, A., Leetmaa, R., Leppik, L., Luuk, M., Võrk, A. 2002. Sotsiaaltoetuste efektiivsus ja mõju tööjõupakkumisele. Praxis, Tallinn.

Kulikov, D. 1999. An Analysis of Structural unemployment in Estonia During the Transition Period of 1989–1995. – Estonian Labour Market and Labour Market Policy. Toim. R. Eamets. Ministry of Social Affairs.

Lancaster, T. 1979. Econometric Methods for the Duration of Unemployment. – *Econometrica*, Vol 47.

Lancaster, T. 1990. The Econometric analysis of Transition Data. Cambridge University Press, Cambridge.

Layard, R., Nickell, S., Jackman, J. 1991. Unemployment. Macroeconomic Performance and the Labour Market. Oxford University Press

Leibkonna elujärg, 2001. Statistikaamet.

Machin, S. & Manning, A. 1999. The Causes and Consequences of Long-term Unemployment in Europe. – Handbook of Labour Economics, Volume III. Toim. O. Ashenfelter & D. Card. North Holland.

Meager, N. & Evans, C. 1998. The Evaluation of Active Labour Market Measures for the Long-term Unemployed. (Employment and Training Papers No 16.) ILO, Geneva.

Millton, T. 1986. Schizoid and Avoidant Personality Disorders in DSM-III – *American Journal of Psychiatry*, 143, 1321–1322.

Nickell, S. 1997. Unemployment and Labour Market Rigidities: Europe Versus North America. – *Journal of Economic Perspectives*, Vol 11, No 3, 53–74.

Paas, T. & Philips, K. 2002. Long-term unemployment in Estonia: to support passive adaptation or active development. – Reports-papers of the X scientific and educational conference „Effect of Accession to the European Union on the Economic Policy of Estonia. Tartu–Värskä, 27.–29. June 2002.

Payne, J., Casey, B., Payne, C., Connolly, S. 1996. Long-term Unemployment. Individual Risk Factors and Outcomes. Policy Studies Institute, London.

Pikaajaliste töötute töölerakendamise toetamine läbi tööturukoolituse ja tööturutoetuse tööandjale. 2002. Projekti lõppraport. Tööturuamet, Tallinn.

Pikaajaliste töötute töölerakendamise toetamine läbi tööturukoolituse ja tööturutoetuse tööandjale. 2003. Projekti vahearuanne. Tööturuamet, Tallinn.

Regionaalse tööjõusituatsiooni uuring. 1999. Phare, EV Majandusministeerium, Tallinn.

Rosenberg, M. 1979. *Conceiving the Self*. Basic Books, New York.

Riiklik arengukava Euroopa Liidu Struktuurifondide kasutuselevõtmiseks – ühtne programmdokument.

Rudolph, H. 2001. *Early Identification as a Strategy to Prevent Long-term Unemployment?* Institute for Employment Research of the Federal Employment Services. Paper presented to EALE Conference.

Rõõm, M. 2002. *Unemployment and Labour Mobility in Estonia: Analysis using Duration Models*. <http://www.eestipank.info/pub/>

Sidelmann, P. & Bason, C. C. 2001. *Early Identification of High Risk Unemployed: Findings from an EU-wide Study*. Paper for the EALE Annual Conference 2001, Jyväskylä, Finland, September 13–16.

Sotsiaalministeeriumi haldusala arvudes. 2000. Eesti Vabariigi Sotsiaalministeerium, Tallinn.

Summers, L. H. 1990. *Understanding Unemployment*. The MIT Press, London.

The Future of the European Employment Strategy (EES) “A strategy for full employment and better jobs for all”. 2003. European Commission. Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions.

The Future of Work: Key Challenges for the European Employment Strategy. European Commission, 2003. http://europa.eu.int/comm/employment_social/empl_esf/conf_gr_en.pdf

The Social Situation of the European Union. 2002. In Brief. European Commission.

The State of Small Business in Estonia: Report 1998. PHARE Support to SME Development in Estonia. Tallinn, 1999.

Täiskasvanute koolitus ettevõtetes. 2002. Eesti Statistikaamet, Tallinn.

Tööhõive suurendamine, pikaajalise töötuse vältimine ja riskigruppidesse kuuluvate isikute tööelust väljatõrjumise ennetamine. 2002. Riiklik programm. Sotsiaalministeerium.

Tööhõive tegevuskava 2003. Sotsiaalministeerium, Tallinn, 2002. <http://www.sm.ee>

Tööjõud 2001. Eesti Statistikaamet, Tallinn.

Tööjõud 2002. Eesti Statistikaamet, Tallinn.

Tööturuteenuse seadus. RT I 2000, 57, 370.

Venesaar, U. & Hachey, G. (toim) 1995. Economic and Social Changes in the Baltic States in 1992–1994. Estonian Institute of Economics, Tallinn.

Venesaar, U., Marksoo, Ü., Maldre, R. 2001a. Outflow from Employment and the Resulting Social Exclusion of the Vulnerable Groups in Estonia. – Factors of Convergence: A Collection for Analysis of Estonian Socio-Economic and Institutional Evolution. Toim Ü. Ennuste & L. Wilder. Estonian Institute of Economics at Tallinn Technical University, Tallinn, 153–190.

Venesaar, U. & Smallbone, D. 1997. Eesti tootvate väike- ja keskettevõtete arenguprobleemid. Eesti Majanduse Instituut, Tallinn.

Venesaar, U., Viies, M., Luuk, M., Tang, A., Maldre, R. 2001b. Naisettevõtluse arendamine Harju maakonnas. TTÜ Eesti Majanduse Instituut, EL Phare Programm, Tallinn.

Working Papers on the Contributions of Public Employment Services (PES) to Combating Long-term Unemployment and Local Development. 2001. European Commission.

Working Life Barometer in the Baltic Countries 2002.

Yin, R. K. 1994. Case Study Research: Design and Methods. (2nd ed.) Sage, Thousand Oaks, CA:.

Lisa 1. Juhtumi- ja fookusgruppide uuringu valimite iseloomustus

1. Juhtumiuuringute valim

Pikaajalise töötuse olemuse, põhjuste ja tagajärgede esialgseks kaardistamiseks korraldati 2001.aasta suvel Eestis 15 juhtumiuuringut (tabel 1). Juhtumiuuringud korraldati neljas piirkonnas: Tallinnas, Harjumaal, Ida-Virumaal ja Võrumaal (juhtumite täistekstid on esitatud lisas 2). Juhtumiuuringute korraldamine ainult neljas piirkonnas põhjendab see, et järgmise etapina korraldatavad fookusgruppide uuringud haaravad rohkem piirkondi, milles osalejate hulk on tunduvalt suurem.

Tabel 1. Juhtumiuuringute valimi kirjeldus

Juhtumiuuringus osalejate parameetrid	Juhtumite arv
Kokku	15
Sugu	
Mehed	5
Naised	10
Vanus	
Kuni 30-aastased	2
31–40-aastased	5
41–50-aastased	4
Üle 50-aastased	4
Rahvus	
Eestlased	5
Mitte-eestlased	10
Haridus	
Põhiharidus	2
Keskharidus	3
Kutsekeskharidus	3
Keskeriharidus	6
Kõrgharidus	1
Tööotsingute kestus	
1–2 aastat	4
3–4 aastat	7
5 ja rohkem aastat	4

2. Fookusgruppide valim

2001.aasta septembris-oktoobris korraldati 16 fookusgruppide uuringut kokku kümnes piirkonnas, milles osales 142 pikaajaliselt töötut. Eestlasi osales uuringutes 83 ja mitte-eestlasi 59 (tabel 2). Eraldi eesti- ja venekeelseid grappe oli seitse, kolmel juhul (Pärnu, Jõgeva, Mustvee) oli tegemist kakskeelsete gruppidega.

Tabel 2. Fookusgruppide valim

Uuringu toimumise koht	Gruppide arv	Suhtlemiskeel	Osalejate arv
Tallinn	3	Eesti keel	14
		Vene keel	15
Tartu	2	Eesti keel	11
		Vene keel	11
Jõhvi	2	Vene keel	13
Narva	1	Vene keel	11
Pärnu	1	Eesti / Vene keel	5 / 2
Põlva	2	Eesti keel	15
Võru	1	Eesti keel	10
Rapla	2	Eestikeel	18
Mustvee	1	Eesti / Vene keel	3 / 3
Lihula	1	Eesti keel	11
KOKKU	16		142

Mehi osales fookusgruppides 58 ja naisi 84. Intervjueeritud pikaajaliselt töötute hulgas domineerivad üle 40-aastased vastajad, neist mehi 38 ja naisi 54, kes moodustavad kogu valimist 65%. (tabel 3).

Tabel 3. Respondentide demograafilised näitajad

Vanuserühmad	Mehed	Naised	Kokku
17 – 24-aastased	6	10	16
25 – 29-aastased	6	7	13
30 – 39-aastased	8	13	21
40 – 49-aastased	17	33	50
50-aastased ja vanemad	21	21	42
KOKKU	58	84	142

38% -1 intervjueeritustest oli töötus kestnud kaks aastat ja 20% oli neid, kelle töötusperiood oli 3 aastat (tabel 4). Eeldatavasti Venemaa majanduskriisi järel (pärast 1998. aastat) töötuks jäänud moodustasid 16 % ja iga viies pikaajaliselt töötut oli töötanud juba viis aastat või rohkem.

Tabel 4. Töötuse kestus (% uuringus osalejatest)

Töötusperioodi kestus	Vastajate osatähtsus (%)
1 kuni 2 aastat	6
2 aastat	38
3 aastat	20
4 aastat	16
5 kuni 6 aastat	11
Üle 6 aasta	9

Lisa 2. Pikaajaliselt töötute juhtumid

Järgnevalt esitatud juhtumid (15) põhinevad pikaajaliselt töötutega 2001.aasta juunis -augustis toimunud intervjuudel ja nende kirjeldamiseks on kasutatud intervjuude täistekste. Intervjuude puhul kasutati struktureerimata raamküsimumstikke, mida intervjuueerimise käigus täiendati. Kirjeldatud juhtumid annavad tunnistust sellest, et igal töötul on oma lugu, pikaajaliseks töötuks kujunemise tee ja sellest tulenevalt ka erinevad probleemid (barjäärid) töö taastleidmisel. Seetõttu peab otsima ka erisuguseid lahendusi nende tööellu tagasitoomisel.

Juhtum 1

Mees, 37-aastane, mitte-eestlane Ida-Virumaalt

Kodakondsuseta, halli passi omanik.

Kutsekeskharidus (remondilukksepa eriala) omandatud Kohtla-Järve kutsekeskkoolis

Peres 3 alaealist last, naine töötab

Töötusperiood: 4 aastat

Nõukogude ajal, pärast kutsekeskkooli lõpetamist töötasin autobaasis remondilukksepana. Vahepeal olin hooajalisel tööl ehitustöölisena Venemaal, kus mul oli väga hea teenistus. Eesti taasis esiseisvumine tõi kaasa koondamise autobaasist autojuhi kohalt. Alates 1994. aastast töötasin kaevanduses elektrilukksepana. Seal juhtus minuga tööõnnetus, mille tagajärjel sain seljavigastuse ja olin pikka aega haiglas. Seejärel lahkusin töölt omal soovil. Nüüd, tagantjärele, tundub, et oleksin pidanud taotlema hoopis maapealset tööd ja mitte kaevandusest lahkuma. Pärast lõplikku tervenemist asusin tööle energeetika valdkonda ja töötasin seal kuni koondamiseni 1997. aastal. Seejärel võtsin ennast kohe tööhõiveametis (*edaspidi THA*) töötuna arvele.

Töötuks jäämisest alates olen töötanud ajutiselt mitmel töökohal – kas kuu või paar nädalat. Nendelt ajutistelt töökohtadelt olen lahkunud peamiselt selle tõttu, et mulle ei ole palka välja makstud. Et avalikustasin THA-s oma ajutise töötamise, võeti mind töötü abiraha saajate arvelt maha ja jäin töötsijaks.²⁵ Olen töötuna teinud pidevalt juhuslikke otsi. Käin talvel kalal ja teenin hea kalasaagi puhul kalade müügist ka raha. Viimane THA-st saadud tööpakkumine di maja lammutustööd, töötasu moodustas 30 senti ühe lammutusel terveks jäänud telliskivi eest, kui olin lihtsalt “labidamees”, teenisin 9 krooni tunnis. See on liiga väike tasu sellise raske töö eest. Aga tasuvamat tööd on Ida-Virumaal raske leida. Mul on oma majapidamine maal, seetõttu näiteks Tallinnasse pikaks ajaks tööle minna ei saa, minu

²⁵ Enne 2000. aasta 1. oktoobrit oli selline staatus töötutel, kes ei saanud töötü abiraha; töötsija staatusega töötutel ei olnud võimalust taotleda ka tööturuteenuselid – tööturukoolitust ja toetust ettevõtluse alustamiseks.

äraolekul varastatakse majapidamisest kõik ära. Läheksin Kunda tsemenditehasesse tööle, aga sinna Jõhvist autobuss ei käi, et saaksin iga päev tööle sõita. Mind lubati ka Lohusuu kalakombinaati tööle võtta, aga oma telefoni tööandja ei andnud, ütles, tule ise aeg-ajalt siia vaatama. Aga edasi-tagasi sõitmine on nii kallis, kokku 100 krooni, see variant langes ka ära.

Mul on naine (me ei ole ametlikult registreeritud) ja kolm alaealist last. Naine töötab, kuid on praegu puhkusel ja puhkuseraha ei ole talle veel välja makstud. Firma, kus naine töötab, maksab väga ebaregulaarselt ka palka. Saan toimetulekutoetust. Aga kaks viimast kuud ei ole jõudnud sotsiaalabisse pabereid - töötu kaarti ja tõendit eluasemekulutuste kohta, õigeaegselt viia ja seetõttu ei ole ma toimetulekutoetust saanud. Ühe pereliikme kohta moodustab meie kuusissetulek praegu 250 – 300 krooni. Kuid sealt lähevad maha veel elektri ja gaasi arved, sest neid toimetulekupiiri arvestusse ei võeta. On tekkinud suur võlgnevus ka vee eest seoses veemõõtja paigaldamisega. Ka maamajapidamise maamaks on mul maksmata. Maamaja on minu eaka ema nimel, kui ma selle endale saaks, siis müüksin selle kohe maha. Kuid raha asjaajamise ja notaritasu eest mul maksta pole ja kellelki pole ka raha laenata. Vanem tütar läks Tallinna kutsekooli õppima ja töötab ka õhtuti, see on meie perele suur kergendus. Loodame, et ta saab Tallinnas hakkama.

Oma ettevõtlust 10 000 krooni eest²⁶ alustada on väga raske. Ida-Virumaal on ainult vahendusäri – Venemaalt ostetakse odavamalt kaupa ja müüakse seda siin kallimalt. See pole äri, vaid spekulatsioon, vanasti sai selle eest kohtuliku karistuse. Nüüd tahetakse Sillamäele suurt radioaktiivsete jäätmete hoidlat ehitada. Milleks seda tehakse, niigi on ümbrus saastatud? Kuuldavasti ei hakata Sillamäele kavandatavasse vabatsiooni kohalikke tööle võtma, tuuakse tööjõudu mujalt, et Ida-Virumaa elanikke välja suretada, venelastest lahti saada. Ida-Virumaale tuuakse Tallinnast spetsialiste, kes ei tea põlevkivist ega energeetikast mitte midagi. THA pakkus mulle autobussijuhi kohta Tartusse, helistasin sinna, kuid sealt mulle tagasi ei helistatud. THA ametnikud ei tee tööd piisavalt, nad peaksid rohkem töökohti otsima, firmades käima.

Tunnen ennast väga halvasti – olen siin sündinud ja kasvanud, kuid mul pole Eesti kodakondsust, ma pole mitte keegi. Eesti keele õpetus Kohtla-Järve koolis oli väga nõrk. Kui töötasin ühes Lõuna-Eesti majandis, oskasin juba pisut eesti keelt, aga seal pole praegu ka tööd saada. Välismaal ma tööd ei saa, mul ei ole Eesti kodakondsust. Venemaal makstakse veel vähem kui Eestis ja toit ning elamine on väga kallis. Siin miinimumpalgaga töötada ei ole mõtet. Kasulikum on käia marjul-seenel ja kalal ning sellega teenida, kusjuures olen oma aja peremees. Aga 8 – 10 tundi päevas töötada on mõttetus ja pole kindel, kas üldse palga kätte saad.

Sooviksin tööd leida kaevanduses ja et palk oleks vähemalt 4000–4500 krooni. Või bussijuhina. Ehitustööd mulle ei istu. Ka aiatöö ei istu, aga seda ma pean tegema, et mingit sissetulekut saada. Praegu käin metsas

²⁶ Nii suur oli uuringuperioodil kehtinud tööturutoetus töötule ettevõtluse alustamiseks.

seenel, tunnen siin kõiki metsi. Ma ei müü seeni turul, vaid süüa neid ise. Praegu on selline aeg, et ei saa valida, mida süüa. Tuleb süüa seda, mida on, sest raha üldse ei ole. 250 krooni pereliikme kohta, mis raha see on? Ainult leiba, teed ja õli ostan poest, liha söömise olen täiesti unustanud. Närune elu! Väljapääsuks on investeeringud ja töökohtade loomine Ida-Virumaale. Kogu tootmine on välja suretatud, kõik ülemused on “koore riisunud” ja rikastunud. Suurettevõtte “Kiviter” on välja suretatud. Miks on vaja gaasi osta Venemaalt, kui saaks siin toota? Põlevkiviõli ja bensiini võiks ka siin toota. Siin on ainult “rahapesu” ja väikese ülemustekihi rikastumine. Kohtla-Järve katlamaja direktori palk on 50 000 krooni – see on absurd.

Töötus mõjus mulle väga raskelt. Hea, et mul on maal majapidamine, aga sügis ja talv on õudne aeg, siis pole üldse midagi teha, nälgi ja katsu kuidagi üks päev korraga ära elada. Mõni juhuslik ots on ka olnud. Käisin Tallinnas tööl, olid 12-tunnised tööpäevad, laadisime vaguneid ja konteinereid – väga raske füüsiline töö. Kuid õnneks maksti hästi – seitsme tööpäeva eest sain 3500 krooni. Kuid oli ka 27-tunniseid tööpäevi – orjatöö! Töötus mõjus rängalt ka pereelule. Pidev rahapuudus, pidevad tülid. Selle aasta jaanuaris sain Peipsil kalapüügist üle 300 krooni päevas – see oli aeg, kus iga päev sai korralikult süüa. Kuid see kestis ainult ühe kuu. Kõige hullem on töötuse juures see, et pole üldse raha. Pereliikme kohta peaks olema sissetulek vähemalt 1500 krooni, siis võiks elu normaalseks pidada.

Vaba aega mul praktiliselt pole – majapidamine, aiamaa, metsas ja kalal käimine. Ajalehti ma ei loe, pole mõtet ennast vihastada. Vaatan Venemaa telekanaleid. Haigekassakaarti mul ei ole, kui ma haigeks jään, ei saa arsti juurde minna. Tervis on mul viimasel ajal tunduvalt halvenenud, oleks vaja ka hambaarsti juurde minna, aga pole raha.

Juhuslikke otsi võib Ida-Virumaal leida, kuid selle töö eest makstakse väga vähe ja tööandjad soovivad tööle võtta vaid noori 20–25-aastaseid. Olen 37-aastane, mind ei võeta enam tööle, töökogemused ka ei loe. Ei tea, miks tööandjad nii teevad, ilmselt saab noori rohkem ära kasutada. Ka tööandjad on enamikus noored ja kogemusteta, nõuavad tööohutuseeskirjade rikkumist ja tööle soovijaid on “jalaga segada”. Töötute aktiveerimist on küll vaja, kuid on juba liiga hilja, inimesed on kaotanud lootuse, elavad süvavaesuses, neid tööturule tagasi tuua on juba liiga hilja. Seetõttu ongi metalli ja muu vargused, sest inimestel pole midagi süüa, aga oma peret peab kuidagi toitma.

Sotsiaalsed garantiid ja ametlik töötamine on küll väga hea mõte, kuid mina võtaksin vastu igasuguse töö. Kes võtab ametlikult tööle, maksab ainult miinimumpalka, “mustalt” töötades võib rohkem teenida. Võib arvata, et pooled registreeritud töötutest töötavad “mustalt”, sest toimetulekutoetusest ära ei ela. Kui kas või kaks nädalat “mustalt” töötan, saan ikka paremini toime tulla. Ma ei näe enda jaoks mitte mingisugust tulevikku – mul ei ole mingit lootust püsivat töökohta leida. Kui saan maamaja maha müüa, lähen mõnesse teise regiooni, näiteks Tallinna elama ja tööle. Praegu on nii, et kes oli vaene, jääb veel vaesemaks. 10% on rikkaid,

40% saab kuidagi hakkama ja ülejäänud on vaesed ja surevad lihtsalt välja ja seda eriti Ida-Virumaal.

Juhtum 2

Naine, 42-aastane, mitte-eestlane Ida-Virumaalt

Venemaa kodakondsus

Keskeriharidus (õmblustööstuse tehnoloog) omandatud Tallinna kergetööstustehnikumis

Üksikema, 2 last

Töötusperiood: 4 aastat

Olen nõukogude ajal pikka aega töötanud Ahtme õmblusvabrikus, kuid nüüd on küll uusi õmblusfirmasid avatud, kuid ma ei taha enam õmblejana töötada. Viimati töötasin ühes väikeses õmblusfirmas, kuid normi täitmise korral teenis ainult miinimumpalga või veel vähem, päevas teenisin kõige rohkem 73 krooni. Töötaksin õmblejana vaid normaalse palga ja töötingimustega. Nägemine halvenes, sest tsehhi valgustus oli ebapiisav ja ma lahkusin seal omal soovil. Ja lõpuks läks see firma ka pankrotti. Viimane töökoht, kust mind 1998. aastal koondati, oli “Viru Rand”, kus olin kulinaariatsehhi kalatöötaja. Olin töökohaga rahul – normaalsed töötingimused ja palk. Kohtla-Järvelt Toilasse käis ettevõtte buss. Pärast “Viru Rannast” koondamist alustasin kohe tööotsinguid. Olin nõus vastu võtma igasuguse töö – koristaja, majahoidja jms.. THA pakub ainult üksikuid töökohti kas õmblusesse, kaubandusse või toitlustusse. Erapoed (valdavalt peavad neid armeenlased) lähevad tihti pankrotti, müüja peab maksma puudujääki ja saab väga madalat palka. THA-s pakuti töökohta nõudepesijana, aga seal firmas ei sõlmitud kirjalikku töölepingut. Katsetasin ikkagi seda võimalust, sest millest muidu ära elada. Mul oli 18-tunnine tööpäev ja palka sain selle eest 90 krooni – see on absurd! Palga sain peale töövahetuse lõppu kohe kätte. Ida-Virumaal on töötus kõrge ja tööandjad võivad niiviisi inimesi ekspluateerida. Kuskil mujal Eestis sellist olukorda pole. Kuid leidub ka tööandjaid, kes “mustalt” enam-vähem korralikult maksavad – olen teinud seal juhuslikke otsi (üht-teist müünud ja baaris töötanud). 40-aastaseid naisi enam tööle ei taheta võtta – võid leida ainult nõudepesija, majahoidja või koristaja koha. Igal pool nõutakse 18–24-aastaseid neidusid.

Töötü abiraha olen töötuse alguses saanud ainult neli kuud ja see rahasumma oli nii väike (siis oli see vist 240 või 260 krooni), et ma selle suurus täpselt ei mäletagi enam, sellest pole mõtet isegi mitte rääkida. THA-s erialakursusi mulle ei ole pakutud. Tööturukoolitusega on üldse nii, et kui THA-s määratakse uus vastuvõtuaeg teisel poolel, siis on kõik õppegrupid juba alustanud ja järgmisel kuul algavaid kursusi ametnikud veel ei tea. Pikaajalised töötud peavad olema väga visad ja järjekindlad, et THA-s peaaegu iga päev käia ja vastuvõtujärjekordades seista, et kursustele pääseda. THA-s olen olnud ainult eesti keele kursustel – need ei andnud mulle midagi,

olid kasutatud Ida-Virumaal, kus eesti keele praktikat ei ole. Eesti kollektiivi mind kunagi tööle ei võeta, eestlased ei lase venekeelseid ligi. Ka Tallinnas õppides ja töötades olin venekeelses kollektiivis – töötasin raudteel.

Ida-Virumaa kaubanduses ei tea ial, kuhu tööle võid sattuda – kas tööandja juurde, kes maksab palka, või tööandja juurde, kes süüdistab sind varguses ja nõuab puudujääkide kinnimaksmist. Miinimumpalga eest pole mõtet küll tööl käia, kuid ma olen töötuna nii kaua kodus istunud, et võtaksin vastu igasuguse töö. Sotsiaaltoetused²⁷ ei aita midagi, sest tuleb maksta ka elektri eest ja toitu osta. Mul näiteks ei ole tõendit selle kohta, et ma alimente ei saa, sest mees on kuskil Venemaal ja mulle raha ei saada, kuid ma olen ametlikult abielus ja ametnikud ei usu, et ma mehe käest raha ei saa. Seega on toimetulekutoetuse taotlemine keeruline, kui mitte võimatu, ja ma polegi seda taotlenud, sest niikuinii mulle seda ei maksta. Peab pidevalt tegelema juhutööde otsimisega – olen ainus perekonna toitja, muidu ei tule üldse toime. Suurem osa töötuid teeb seda. Võid ju minna õmblusfirmasse ametlikult tööle sentide eest, kuid siis oled kahe vahetusega 10–12 tundi päevas tööl ja tihti ka nädalavahetustel hõivatud ning see ei ole mingi väljapääs. Pigem otsida juhutööd – täna töötad siin, järgmisel nädalal kolm päeva seal jne. ja lõpuks teenid tunduvalt rohkem kui õmblusfirmas iga päev tööl käies. Lisaks sellele saad uusi tutvusi ja sidemeid ning võib-olla ka uusi töövõimalusi.

Ametnikud suhtuvad meisse normaalselt – käin THA-s ju ainult kord kuus. Töötuid aktiveerida on väga keeruline, psühholoog võib sulle kasu asemel haiget teha. Meie ühiskond pole selleks veel valmis. Võtaksin vastu töö ka miinimumpalgaga, kuid ainult 8-tunnise tööpäevaga. Aga siin nõutakse pikemaid tööpäevi ja ka meestele makstakse miinimumpalka. Suvel veel saab kuidagi hakkama, aga talvisel kütteperioodil oleme täitsa hädas. Tallinnas võetakse Ida-Virumaalt tulnuid tööle kui teise sordi inimesi – makstakse tallinlastega võrreldes madalamat palka. Oleksin nõus kaugemal töötama, kuid palgast peab jätkuma ka sõidukulude katteks. Sõidukulud on Ida-Virumaal oluliselt kallinenud. Varem sai käia kas või Ivangorodis odavaid toiduaineid ostmas, oli vähemalt mingi vaheldus, aga nüüd maksab edasi-tagasi sõidupilet sinna 70 krooni ja see on liiga kallis.

Mul on kaks last. Toimetulek on väga keeruline. Sponsorit mul ei ole. Meil on õnneks majas üks papi, kes kõiki remonditöid oskab teha, saan nii pisiremondiga hakkama. Raha pole tihtilugu kelleltki võimalik laenata, sest paljud ümberkaudsed on samas olukorras. Siis joo me koos vähemalt teedki ja hakkab pisut kergem. Töötute klubisid võib teha välismaal, seal on suured abirahad, toetused ja on ka, millest omavahel rääkida. Meil on kõik viletsad ja vaesed ja ühistegevusest ei tule midagi välja, sest väljapääsu sellest olukorrast ei ole. Paljud töötud naised on ennast põhja joonud. Mina olen vastu pidanud, kogu aeg peab keerlema nagu orav rattas – juhuslikke töötöisi otsima, muidu vastu ei pea. Allakäik võib olla väga kiire. Pärast töötuks jäämist esimesed paar kuud ainult nutsin. Haigekassakaarti mul ei

²⁷ Vastaja peab sotsiaaltoetusena silmas toimetulekutoetust

ole. Arsti koduvisiit on 130 krooni, visiit arsti juurde maksab 50 krooni ja see on talle ainult retsepti kirjutamise vaev. Ravimite kulutusi ei kompenseeri keegi. Pole kellegi asi, kas elame või sureme. Ajalehti loen, kuid Severnoje Poberežije (Põhjarannik) on jamaks muutunud – avaldab põhiliselt reklaami, nagu siin keegi midagi oleks võimeline ostma! Vaatan Venemaa TV-d. Vaba aega sisustan halvatud sõbranna hooldamisega, õmblen oma perele, käin odavat toitu otsimas ja aeg kulub iseenesest. Mõlemad pojad õpivad koolis, olen püüdnud neid selles veenda, et haridus on väga tähtis.

Riik ei tee töötuse leevendamiseks mitte midagi. Kuidas varem nõukogude ajal oli tööd, Eesti NSV-s oli kõik olemas – nüüd pole midagi enam meie oma. Riik ei hoolitse töökohtade loomise eest. Oli õmblusvabrik “Noorus”, oli Jõhvi aiand – nüüd pole enam midagi. Kõik müüakse maha, et ainult rikastuda. Võiks taastada puhkekodusid, sanatooriume Narva-Jõesuus, tuleksid puhkajad Venemaalt, see tooks juurde töökohti naistele – aga meil pole ju puhkajaid Venemaalt vaja! Ilma tööta pole sa üldse inimene. Et ainult kõiki kaevandusi ei sulgetaks – see toob kaasa kuritegevuse massilise laine, inimeste mandumise, kodutuse. Meil on linnaosad, nagu Sompja ja Ahtme (varem olid need ilusad linnaosad), nüüd on suurem osa majadest tühjad, rüüstatud ja seal elab lumpen – sinna ei julge üldse minnagi. Kõik, mis oli nõukogude ajal loodud, on tänaseks hävitatud. Venemaa jõuab meist kindlasti ette, Pihkva ja Leningradi oblastis on vaja väga palju tööjõudu, küll madala palga eest, aga tööjõudu on pidevalt vaja, kõik areneb. Olen kaalunud Venemaale elama ja tööle minna.

Juhtum 3

Naine, 53-aastane, mitte-eestlane Ida-Virumaalt

Kodakondsuseta, halli passi omanik

Keskeriharidus (tehnik-tehnoloog) omandatud Kohtla-Järve Mäekeemiatehnikumis

Omab autojuhi ja traktoristi luba

Üksik, täiskasvanud tütar elab eraldi

Töötusperiood: 2 aastat

Minu esimene suunamine pärast kooli lõpetamist oli Oru turbakombinaati, töötasin seal 8 aastat. Seejärel töötasin Jõhvis 2 aastat ehitusorganisatsioonis. Alates 1975. aastast töötasin Eesti Põlevkivi varustusosakonnas, varustasin kogu hiigelkaevandust tehnikaga. Töötasin seal 25 aastat. 1999. aastal “visati mind ukse taha”. Kaotasin töökoha selle tõttu, et tuli uus direktor, kes tegi kiirelt “puhastuse”. Seda tehti siis, kui olin direktori nõusolekul kaks nädalat Toila sanatooriumis, mul oli viie aasta puhkus saamata. Kui sanatooriumist tulin, öeldi, et te ei tööta häs ti ja me teie teeneid enam ei vaja. Kirjutasin lahkumisavalduse omal soovil, sest mind sunniti selleks. Nüüd tagantjärele tundub, et oleksin pidanud koondamist nõudma ja enda eest võitlema, kuid mul poleks enam niikuinii olnud võimalik selles töökohas edasi töötada. Peaaegu kogu kollektiiv vallandati.

Töökohast ilmajäämine mõjus mulle rängalt, võtsin kaalus üle 10 kilo alla. Ma armastasin oma tööd väga. Mul oli huvitav töö, korralik palk. Sain tihti preemiat. Käisin komanderingutes üle kogu Nõukogude Liidu. Võib-olla leiaksin ka koristaja koha, kuid mul on korralik haridus, töösus, miks ma peaksin koristajaks hakkama, kui ma tulen toime kvalifitseeritud tööga. Kolm kuud pärast töökohta kaotust olin pidevas sügavas depressioonis. Ma olin nagu laip, ainult nutsin, ei tundnud enam millegi vastu huvi, olin kaotanud kõik! Mind hinnati 25 aastat ja nüüd “visati mind ukse taha”, ma ei saanud seesugusest käitumisest üldse aru. Ma mõtlesin, et lähen hulluks. Ma ei saanud enam üldse magada. Mul tõusis palavik üle 40 kraadi. Sellest depressioonist aitasid mul üle saada tütar ja eriti lapselaps. Tütar elab õnneks minuga ühes majas.

Ma tahaksin väga töötada. Kõik tuttavad ütlevad, oota, võib-olla tuleb ka sinu aeg. Olen kõiki töötamisvõimalusi proovinud. Tööandjad ütlevad, et oled vana, eesti keelt ei oska. Müüjaks ma minna ei soovi, sinna võetakse ainult neidusid ja palka saab heal juhul vaid 1000 krooni. Ma ei sobi müügitööks, mul on paremad teadmised ja oskused. Olen leivakombinaadis ja limonaaditehases kirjas, et kui töökohti tekib, võetakse mind võib-olla tööle. Lähaksin tööle ka miinimumpalgaga, kuid ka neid töökohti pole. Samas tahan korralikult töötada ja selle eest 1000 krooni saada on väga väärtus. Tuleks luua töötute nõustamispunktid, kus töötavad psühholoogid. Mul läks elust pool aastat kaduma, ma ei suutnud üldse jalgu alla saada, ei vaadanud telerit ega lugenud ajalehti. See periood kestis ligikaudu aasta. Aga ka praegu on väga raske. Mul on õnneks lapselaps ja väike aiamaa. Kuid kui lähen aiamaale, tahan kohe koju tulla ja ka kodus on halb olla, kuskil ei ole asu. Ma ei ole võimeline enam midagi mõtestatult tegema. Olen suhtlemisaldis, ei ole konfliktne. Saaksin igal pool hakkama, olen kohusetundlik, nõudlik enda suhtes ja tahan korralikult töötada. Nähes, kuidas ametnikud siin, THA-s, töötavad, saaksin ka ametnikutööga neist paremini hakkama. Ametnikud, eriti Kodakondsus- ja Migratsiooniametis, ei tööta hästi, jooksutavad inimesi, näiteks kaotasid nad minu välismaalase passi taotlemise dokumendid ära.

THA-sse läksin juba esimesel töötuse kuul. Kuid siin on nii palju minusuguseid. Käisin arvutikursustel – kõik viis etappi. Olid head kursused. Nüüd oskan arvutil töötada. Kahjuks pole kodus arvutit. Kursustel tutvusin omasugustega, kellel oli veel hullem olukord kui minul. Käisin ka eesti keele kursustel. Need olid viletsad, suhtluskeelt ei antud, ainult grammatika ja lugemine. Lugeda ma oskasin niigi. Kuid aja veetmise seisukohalt oli see hea. Alguses sain töötü abiraha ja ka õppetipendiumi. Töötü abiraha suurus on naeruväärne. THA pakkus mulle juuksuri, baaridaami, õmbleja töökohti. Mulle need ei sobi. Mul on tehniline taip. Õmblemine mulle ei sobi. Lähaksin ka teise linna tööle, kuid mul on siin väga hea korter. On tehtud korralik remont. Kahju oleks ära kolida, oleksin ma 40-aastane, siis kindlasti. Valgevenes, kust ma pärit olen, on elu veel raskem, sinna ka sõita ei saa. Olen väga ökonoomne, saan väikese rahaga hakkama. Oskan kokkuhoidlikult elada. THA-s on väga toredad ametnikud, kaastundlikud ja hoolivad, aga minu jaoks töökohti lihtsalt ei ole ja ükski tööandja minuvanust tööle ei

tahaks. Oma ettevõtlusele pole ma mõelnud, olen “täitja”, mitte juht. Ja siin pole ka mingit ettevõtlust võimalik alustada, olen liiga aus, sooviksin seadusi järgida ja oma töötajatele korralikku palka maksta. Ma ei sobi moodsaks ettevõtjaks, mul on liiga arenenud vastutustunne, mul on inimestest kahju. Hädaabitöödel ei ole ma osalenud, seda pole mulle pakutud. Aktiveerimiskeskusi meil ei ole.

Materiaalne olukord on raske, tütreaga koos majandame, keedame üks kord mina, teine kord tütar. Tütar töötab juuksurina, teenib ja aitab mind. Riided saan *second-hand*’ist. Aiamaa aitab, saab toidule lisa. Saan toimetulekutoetust 500 krooni kuus. Juhuslikke otsi ei ole ma üldse teinud. Hoian kahe ja poole aastast tütrepoega. Tütar ei pea siis lasteaiamaksu maksma. Sotsiaalabi ametnikud ei ole midagi täiendavalt selgitanud. Mulle ei meeldi mööda ametnike joosta, sooviksin ise hakkama saada. Kord kuus ainult käin sotsiaalabis. Loen tütre tellitud ajalehest regulaarselt tööpakkumiskuulutusi. Ei ole sealt midagi leidnud – mulle müügi- ja reklaamitöö ei sobi. Aga muud kuulutusi seal pole. “Mustalt” ma töötada ei sooviks, mul on teine kasvatus, tahaksin ausalt töötada. Eelpensionile ma ei ole veel mõelnud. Seda saab võib-olla pooleteise aasta pärast. Tahaksin ikka veel tööle minna. Loodan, et ikka mingi töökoha veel leian, et tuleb mu ellu selline õnn. Tervis on mul normaalne, võib elada. Mul on olnud palju stressiolukordi: esimene laps suri, läksin mehest lahku, jäin töötuks. Käin regulaarselt saunas, meil on väga hea leilisaun. Hambaarsti juurde oleks vaja minna, naistearsti juurde oleks vaja minna, kuid kõik on mulle tasuline. Olen jätnud minemata.

Riigil tuleks luua töökohti, ostame palju toiduaineid sisse, miks me ei võiks neid Eestis ise toota. Minu soov on, et mul oleks töökoht, ma tahan töötada, nagu oli varem. Tahan hommikul kell 7 tööle minna, ärkan kell 5.55 üles ja pole kuhugi minna, kauem ma magada ei saa. Tahan tööle minna!

Juhtum 4

Mees, 26-aastane, mitte-eestlane Ida-Virumaalt

Eesti kodanik

Kutsekeskharidus (mehhanisaator) omandatud Kohtla-Järve kutsekeskkoolis

Peres 2 väikest last, naine on ka töötu

Töötusperiood: 3 aastat

Pärast kutsekooli lõpetamist läksin mitte-erialasele tööle – “Kiviteri” lukksepaks. Töö juures sain ka lukksepa ja keevitaja kutsetunnistuse. Aastatel 1994 - 1995 olin kaitseväes. Siis kuus kuud jälle “Kiviteris”. 1997. aastal läksin üle “Kiviteri” transporditsehhi mehhanisaatoriks, töötasin seal kaks aastat, siis mind koondati (1998. aastal), palju tsehhe suleti. Töö meeldis, olin rahul palgaga ja töötingimustega. “Kiviterist” poleks ma mitte mingil juhul lahkunud. Sidemed on siiaamaani, kui taastavad tootmise, saaksin sinna jälle tööle.

Olen tööd otsinud kolm aastat. Kuid ositi olen paari kuu kaupa vahepeal "Kiviteris" tööl käinud. Seal on mulle pakutud ajutist tööd tähtajalise töölepinguga. Olen otse tööandjate poole pöördunud, suurem osa on lubanud tagasi helistada, kuid pole helistanud. Oleksin nõus igasuguse tööga – kas või labidameheks või majahoidjaks. Olen põllumajandusühistutest otsinud, kuid palgad on 50 krooni päevas ja kasulikum on olla sotsiaalabi kontingent. Probleem on selles, et kui sa töötad ühistus 12 tundi päevas 1000 krooni eest kuus, ei ole sul ka aega tööd otsida ja selline töötamine ei tasu ennast üldse ära. Kui saad toimetulekutoetust, oled vaba ja on võimalus ka tööd aktiivselt otsida. On firmasid, kus on tegelikult inimesi vaja, kuid kes võtavad ainult oma sugulasi või tuttavaid tööle. Olen otsinud ka teistest Ida-Virumaa linnadest, kuid palgast ei ole võimalik transpordikulutusi katta.

Olen kogu aeg teinud juhuslikke otsi. Olen ka Loksalt tööd otsinud – palgad on 1000 krooni ümber. See, et teen juhuslikke otsi, pole enam THA asi, sest ma sealt töötu abiraha ei saa. Saan toimetulekutoetust. Kasulikum on mitteametlikult töötada – saad toetust, tuled paremini toime. Mu naine on ka töötu. Aga ta ei saanud isegi töötu abiraha, sest oli müüjana tööl ainult kaks kuud – aserite kaupluses, kes kaupluse pankrotti lasid. Praegu saame perega 1700 krooni toimetulekutoetust kuus. Mulle ei ole THA-s kursusi pakutud, mul on hea kvalifikatsioon olemas. THA-s pole erilist töökohavalikut, mõtlesin juba Venemaale tööle minna. Aga see perest eemablek on raske, kuigi mul on tubli naine. Tallinna kolida ei saa, seal on väga kallid korterid – kogu raha läheks eluaseme kuludeks. Äsja leidsin THA-st töökoha Raasikule traktoristiks. Kolin sinna aastase lepinguga koos perega. Pakutakse ka eluaset. Mul on kaks väikest last. Raasikul on töökoht elukoha juures, lapsed saavad lasteaeda, mõlemad naisega saame tööd, õpin eesti keelt ja see on juba üks samm Tallinnale lähemale. Ida-Virumaal pole midagi teha ja mitte vähimatki lootust tööd leida. Kõik firmad pannakse kinni. Siin ei juhtu enam midagi. Ka metsatöö on lõppenud. Mida valitsus üldse mõtleb, ei saa aru. Miks varem olid töökohad, nüüd mitte? Miks ma ei saa oma kvalifikatsiooniga tööd, olen noor ja mitu eriala omandanud?

Aktiviseerimisekeskusi pole enam mõtet luua, inimesed on tagedad, keegi sinna niikuinii ei läheks. See aeg on juba mööda lastud, nüüd läheb kõik ainult allamäge. Talvel võiks olla küll mõni koht, kus koos käia – töötuna on sügistalv väga raske üle elada. Siis suletakse paljud firmad ja töötus suureneb. THA ei tööta resultatiivselt, nad kulutavad ühe kliendi peale maksimaalselt viis minutit ja tööpakkumisi üldse ei ole, tööpakkumisi nad ise ei otsi, töötu peab ise omale töö leidma. Sotsiaalabis on parem teenindus, sulle antakse järgmiseks kuuks vastuvõtuaeg – saad oma paberid kõik korraga korda ajada. Hädaabitööle saadetakse ainult töötu abiraha saajaid, mulle ei ole seda võimalust antud, kuna ma töötu abiraha ei saa. Aga see oleks mulle kasulik, sest hädaabitööde eest makstakse ka tasu.

Materiaalne olukord on väga vilets. Kui saaksin suurema summa raha, siis ostaksin külmkapi, see on meil katki, ostaksin ka lastele riideid. Käime ainult second-hand'is. Sain sealt omale 35-kroonise särki, olin väga

õnnelik. Me pole kelleltki raha laenanud. Mu naine on väga kokkuhoidlik, tänu temale me üldse elus püsime. Tuttavad imestavad: “Kuidas te üldse toime tulete?” Laenamise kohta võib öelda nii, et võtad võõra raha ajutiseks, aga kaotad hiljem oma raha alatiseks. Kaks korda oleme sotsiaalabist saanud USA humanitaarabi – mänguasju ja maiustusi. Lasteaias lapsed ei käi, ei ole raha lasteaiamaksu maksta. Kahe lapse peale kokku peaksime maksma kuus 700 krooni.

Ida-Virumaal pole imeks panna, et noor perekond on töötu – töötamine on üldse ime, töötus on täiesti normaalne seisund. Enamikus on just mehed kaotanud töö ja naised peavad perekonda üleval. Perekonnaelu on rööpast väljas – kogu aeg tuleb sente lugeda, see on psühholoogiliselt väga koormav ja tulevikulootust üldse ei ole. Haigekassakaarti meil kellelgi ei ole. Arstivisiit on 50 krooni. Kiirabi pöörab tagasi ja abi ei anna, kui sa oled töötu ja sul raha maksta ei ole. Töötuna peab terve olema! Loen ajalehti, aga kõik see loba – katteta lubadused on ära tüüdanud. Kui veel Euroopa Liitu astume, oleme kõik kähuli – hinnad tõusevad katastroofiliselt. Ka Venemaal oli korralagedus, aga Putin teeb seal kõva tööd, töökohad tekivad, inimesed saavad tööd.

Ettevõtluse alustamisele olen mõelnud, kuid mul pole stardikapitali, 10 000 krooni, mida THA maksab, on liiga väike summa. Avaksin lastekaupluse või lastekeskuse, kus oleksid vastuvõetavad hinnad, saaks lastele ka vaba aja veetmise võimalusi pakkuda. Kuid see nõuab raha, kuid vastavaid sponsoreid siin ei ole. Ka mittetulundusühingut ei saa luua, sest siin pole eraettevõtjatest sponsoreid. Kellel siin raha oli, sõitsid välismaale tööle – siin pole midagi teha. Riik peaks mõtlema inimestele, mitte oma taskute täistoppimisele. Meie president²⁸ ei ole kordagi Ida-Virumaal käinud, talle ei paku see koht üldse huvi. Ida-Virumaa tahetakse välja suretada.

Juhtum 5

Naine, 35-aastane, mitte-eestlane Tallinnast

Eesti kodanik

Keskharidus, eriala ei ole

Üksikema, 6-aastane laps

Töötusperiood: 3 aastat

Töötasin Merelaevanduse tehnilises baasis elektrimootorite mähkijana 13 aastat, rohkem töökohti ei ole mul olnud. Mind koondati 1998. aastal, tegelikult likvideeriti tootmisüksus, kuid koondamise põhjuseks toodi 3-aastane laps, kes oli tihti haige. Oleksin pidanud oma õiguste eest võitlema, kuid ma ei osanud ega suutnud seda teha.

Pöördusin kohe pärast töökohta kaotamist THA-sse. Seal ei pakuta reeglina mingit tööd. Pakuti vaid eesti ja inglise keele kursusi, sinna ma ei läinud, sest laps on tihti haige ja olen ka tihti koos lapsega haiglas viibinud.

²⁸ Uuringuperioodil oli presidendiks Lennart Meri.

Arvutikursust ei ole pakutud, aga just seda oskust oleks hädasti vaja. Ametnikud suhtuvad minusse hästi, kuid midagi erilist ei paku ega soovita ega tutvusta. Mustamäe lastekodusse ei soovitud mind tööle võtta, ilmselt oli tegemist oma suletud ringkonnaga, kuhu võõraid ligi ei lasta. “Marlekoris” (endine vineeri- ja mööblikombinaat) oli töökohti, kuid sinna võetakse ainult tutvuse kaudu. “Leiburisse” tööle kedagi juurde ei võeta, sest pidevalt toimuvad koondamised. Tuttavate kaudu pöördusin Miiduranna kalatööstusesse, kuid seal on vahetustega töö ja väike laps ei võimaldanud mul sinna tööle minna. Kuna ma elan Mustamäel, on sinna ka kauge sõita. Otsin aktiivselt tööd omal käel. Saan naabritelt ajalehte Privatinfo, kuid seal on ainult müügi- ja reklaamitöö pakkumised. Kuna mul omal kodus telefoni pole, on väga raske tööd saada. Aga telefoniarveid niikuinii maksta ei jõuaks. Turumüüjaks, armeenlaste juurde puuvilju müüma minna ma ei taha. Miks riik lubab “mustalt” töötada? Miks riik seda ei kontrolli? Kõik ettevõtted on maha müüdnud, erafirmad lähevad pankrotti, kust leida tööd? Tahaksin midagi toota, midagi konkreetselt teha.

Töötus mõjus mulle väga raskelt. Ehmatasin väga, kui töötuks jäin, olin 13 aastat ühes kohas töötanud. Olen kolme aasta jooksul pidevalt töötu abiraha saanud, saan ka toimetulekutoetust. Aga uue seaduse alusel abiraha saamine augustis lõpeb (*Märkus*: 2000. aasta 1. oktoobril jõustunud uuendatud töötu sotsiaalse kaitse seadusega kehtestati töötu abiraha maksmise kestuseks maksimaalselt 9 kuud). Laps läheb kooli, loodan sotsiaalabist selleks lisatoetust saada. Abielus ma ei ole olnud, mul käib küll üks meestuttav külas, kuid tema meid materiaalselt ei toeta. Vabal ajal õmblen, viimasel ajal harvem. Käin koos lapsega vanaema juures suvilas, aitan marju korjata ja müüa. Pensionärist vanaema, kes elab eraldi, toetab meid materiaalselt. Olen tuttavatelt raha laenanud, kuid mitte üle 200 krooni korraga, muidu ei jõua tagasi maksta. Trollis sõidan “jänest”. Olen depressioonis juba pikemat aega. Loodan Miiduranna kalatööstuses sügisel tööd leida. Tagatist aga selleks pole, see on vaid lootus.

Riik peaks tootmist, tööstust arendama. Eestis ei toodeta enam mitte midagi, ainult vahendatakse ja kaubeldakse. Tuleks luua töökohti. Tuleks kehtestada rohkem soodustusi lastega emadele. Tööandjad küsivad: “Kas teil on väikesi lapsi ja kas nad on tihti haiged?” Kui ausalt vastad, siis kohe kindlasti tööd ei leia. Selle diskrimineerimise peaks lõpetama. Tuleks luua aktiveerimiskeskusi ja töötute klubisid, et töötud saaks suhelda.

Juhtum 6

Naine, 47-aastane, mitte-eestlane Tallinnast

Keskeriharidus (automaatikaseadmed) omandatud Tallinna Polütehnikumis

On aastaid hooldanud I grupi invaliididest vanemaid

Abielus, mees ja täiskasvanud poeg on ka ajutiselt töötud olnud

Töötusperiood: üle 5 aasta

Olen töötanud Eesti NSV komsomolikomitees masinakirjutajana, ühingus “Teadus” masinakirjutajana aastatel 1975–1991, seejärel ETA-s masinakirjutajana. Seal likvideeriti venekeelne väljaanne ja mind koondati. Seejärel töötasin ajalehe “Estonija” reklaamiosakonnas kuni ajalehe pankrotistumiseni 1996. aastal. Sellest ajast ei ole ma töötanud, kuid siia maani on mulle pankrotijärgsed kompensatsioonid välja maksmata. Hooldasin vanemaid viis viimast aastat ja ei teadnud, et puudega inimeste hooldamise aeg ei lähe tööstaaži hulka. Ja seepärast pöördusin alles 2000. aastal THA-sse. Soovin leida osajatööd. Ei ole ise aktiivselt tööd otsinud, ei saakski täisajaga tööle minna, kuna isa vajab pidevat hooldust. Kuid sooviksin leida mingit kodutööd arvutiga. Olen teinud juhuslikke töid – 10–20 päeva, jõulumüügid, muu müügitöö. Ka mees ja poeg on olnud ajutiselt töötud. See oli väga raske aeg. Sooviksin kindlasti leida stabiilset tööd. Invaliidide hooldamine on väga raske tegevus. 2002. aasta 1. jaanuarist hakatakse maksta hooldajatoetust 400 krooni kuus ja tööstaaž hakkab uuesti “jooksuma”. Minu isa on sõjaväepensionär, pension on küllaltki suur ja ta on pidevalt meie peret toetanud.

Minu paljud sõbrannad on töötud, nad ei oska eesti keelt, on üle 40-aastased. Mina saan eesti keelest aru. Räägin halvasti, olen Tallinnas sündinud, aga koolis oli väga nõrk eesti keele õpetaja ja sellepärast ma ei räägigi eesti keelt. Isa on mul eestlane ja oskab eesti keelt, ema oli venelane. Ma ei läheks Tallinnas miinimumalgaga tööle. Ma ei läheks tööle ka ilma sotsiaalsete garantiideta. See on petmine, firmad jätavad riigile maksud maksmata. THA ametnikud ei tööta tulemuslikult, neil ei ole vabade töökohtade andmebaasi, on stendidel ainult üksikud tööpakkumised. Kui palusin ennast saata autojuhikursustele, et haiget isa autoga vedada, öeldi algul küll, et need on elitaarkursused, kuid siis ikka tuldi mulle vastu ja nüüd augustis saan autojuhikursustel osaleda. Sotsiaalabi ametnikud on olnud väga vastutulelikud. Kuid toimetulekutoetust meie pere ei saa, sest mees ja poeg töötavad ja meie sissetulek on suurem kui toimetulekupiir. Aastaid sunnitud kodusolek on väga raske ja masendav. Mingit harrastust mul ei ole, istun lihtsalt niisama, ei taha kedagi kuulda ega näha. Selline suletud ring on tekkinud! Meil on suvila Randveres, vahel harva käime seal, kuid mingeid köögivilju ei kasvata. Mul on haigekassakaart olemas, sest olen invaliidi hooldaja.

Tallinna ettevõtlus põhineb kolmel “?”-l – ?????, ?????????????? ? ?????? (pangad, bensiniijaamad ja bordellid). Ülejäänud on turg. Tootmist

enam ei ole, naistele on jäänud ainult õmblustööstus ja turg. Vene naised ei saa mujale kui turgudele tööd. Seal müüvad endised insenerid, medõed ja teised spetsialistid. See on kadunud põlvkond. Noored ei saa enam õppida, vanematel ei ole raha, süveneb kuritegevus, narkomaania, alkoholism. Prügikastiinimestest on kahju, mõni otsib ka sealt raamatuid, võib-olla oli varem haritud inimene!

Juhtum 7

Mees, 33-aastane, mitte-eestlane Tallinnast

Venemaa kodanik

Põhiharidus, autojuhiks õppis armeeteenistuses, mehhanisaatoriks õppis töökohal

Peres 8-aastane laps, naine on ka töötu

Töötusperiood: 3 aastat

Töötasin Kopli kaubajaamas, siis algasid koondamised, mul soovitati omal soovil lahkuda. Tallinna sadamas omandasin mehhanisaatori eriala, sealt mind jälle koondati. Sellest ajast olen töötu. Sooviksin töötada autojuhina või mehhanisaatorina, kuid mul ei ole Eesti kodakondsust ja eesti keele oskust. Ka venekeelsed firmad nõuavad eesti keele oskust, kõik sõidudokumendid tuleb eesti keeles täita. Teen juhuslikke otsi ehitustel. Venemaale ma tööle ei läheks, mul ei ole kvalifikatsiooni ja ma saaksin väga madalat palka.

Olen pidevalt tööd otsinud, tavaliselt pöördun ise otse tööandjate poole. Olen saanud lühiajaliselt tööd 2–4 kuuks laadijana, puidutöökojas, ehitusel jm.. THA-sse pöördusin kohe pärast koondamist. Alguses sain ka töötü abiraha. Soovisin minna kursustele, tõsta oma autojuhikvalifikatsiooni, kuid minult nõuti tulevase tööandja garantiikirja. Kust ma selle võtan? Ma üldse kahtlen THA erialakursustes – millist eriala võib õpetada 2–3 kuuga? THA-s pakutakse töökohti, mis on töömahukad ja väga madala palgaga. Tavaliselt on nii, et lähed tööandja juurde, aga need kuulutused on vanad ja teine inimene on juba tööle võetud. Muidu töötavad THA ametnikud hästi. Olen pöördunud eratööstbüroode poole, seal pakutakse samasuguseid töökohti, mis THA-s, kuid raha eest ja peab veel esimesest palgast osa neile maksma. See pole tõsine tegevus, see on petmine.

Töötü abiraha on äärmiselt väike. Minu pere saab toimetulekutoetust. Naine on ka töötü. Meie majanduslik olukord on õudne. Laps on 8-aastane, käib koolis. Meid aitavad pensionäridest vanemad, kes elavad eraldi. Tallinnas on palgad nii madalad, et pigem olen sotsiaaltoetuste saaja. Me ei tule lihtsalt miinimumpalgaga välja. Töötus on rängalt mõjunud perele. Meil on pidevalt tülid. Naine on ka töötü, kaheksa aastat lapsega kodus istunud. Tal on Eesti kodakondsus, oskab eesti keelt, kuid on oma kvalifikatsiooni kaotanud. Ta peaks minema mingitele kursustele, aga siis pole teda kodus ja pakutavad palgad on ka väga madalad. Ma ei taha, et teda kodus ei ole ja et ta käib väikese palga eest tööl. Haigekassakaarti mul ei ole.

Kui hambad hakkasid valutama, palusin ema käest arsti juurde minekuks raha.

Minu hobiks on joonistamine, mitte müügiks, vaid sõpradele kinkimiseks. Töötute aktiveerimiskeskuses või klubis osalemiseks vajadust ei ole, mul on oma sõpruskond, kõik on autojuhid. Mõni neist on ka töötu nagu minagi. Ettevõtluse alustamist kaalusime naisega, aga naine oli kategooriliselt selle vastu, ta ei julge riskida ja kelleltki laenu võtta. Mina ise otsustaksin oma äri alustada, aga mul puudub vastav äripartner. Kogu tootmine on hävitatud, tuleks luua uusi töökohti. Varem teenindas raudteed terve autobaaas, nüüd ei ole nii palju veoseid. Kes varem töötasid tehastes, müüvad nüüd turgudel, ma ei saa sellest aru. Juhuslikke otsi teha on väga raske, ehitustöö on ajutine. Ma ei tea, mida edasi teha.

Juhtum 8

Naine, 38-aastane, mitte-eestlane Tallinnast

Kodakondsuseta

Kõrghariduse (kehakultuur) omandatud Habarovski kehakultuuri instituudis

Üksikema, 8-aastane tütar

Töötusperiood: 8 aastat

Viimati töötasin Nõukogude Liidu sõjaväevalves, valvasin laskemoona ladusid. Nüüd olen kaheksa aastat kodune olnud. Algul ma ei teadnud, et võiksin saada toimetulekutoetust. Nüüd saan. Otsin aktiivselt tööd. THA ei ole mingit töökohta mulle pakkunud. Küsin tuttavalt, loen ajalehekuulutusi. Koolidesse pole ennast pakkunud. Kui midagi ei leia, pakun ennast kooli õpetajaks. Mulle on pakutud reklaamitööd – veefiltrite müük (9000–22000 krooni tükk). Kes neid ostab sellise raha eest! Siis peab tundma luksusvillade elanikke, aga need on põhiliselt eestlased. Ma oskan õmmelda, varem õmblesin kodus tuttavatele. Nüüd enam mitte, sest kõik tuttavad ostavad second-hand'idest, kellelgi pole enam raha. Õmblejaks ma minna ei taha, seal ei maksta korralikult palka, raske ja vähetasuv töö.

1998. aastal käisin THA-s eesti keele kursustel. Mul on C-kategooria. Saan eesti keelega hakkama. Oleksin tahtnud massööri kursustele minna. Aga need kursused on kallid, soovijaid on sinna palju ja THA nõuab tööandjalt garantiikirja. Mul ju veel mingit tööandjat ei ole. Massööri amet sobiks mulle. Materiaalne olukord on raske. Elutingimused on rasked – elan sõjaväeosa territooriumil endises ühiselamus. Seda on mitu korda edasi müüdnud ja uued omanikud nõuavad kõrget üüri, mul ei ole isegi sooja vett. Talvel maksan selle eest üle 700 krooni kuus. Ja mind võib iga hetk välja tõsta, sest ma ei ostanud korterit välja – 1300 krooni ruutmeetri eest. Mul on täiesti lootusetu olukord, kuigi olen kokkuhoidlik ega kuluta kohe toimetulekutoetust ära.

Otsin oma olukorrast väljapääsu. Tutvusin rootslasega, käisin Rootsis, ma ei taha enam siin elada. Kui ma teeniksin siin kas või 3000

krooni, ma ikkagi ei läheks tööle. Üksik naine ei suuda siin midagi ära teha. Mul on soov siit ära sõita, välismaalasega abielluda. Kuid lapsega koos on seda raske teha. Viimane tuttav oli mul belglane, kuid ta oli 1 m 70 cm pikk (minu pikkus on 1 m 86 cm), ma ei riskinud Belgiasse sõita. Välismaale minek on minu jaoks ainus võimalus. Kuid Venemaale ma minna ei tahaks, seal on veel hullem kui Eestis. Pean pidevalt positiivselt mõtlema. Kujutlen, et mul on miljonid ja ma võin kõike osta. See teeb tuju paremaks. Tuleks luua töötute nõustamiskeskusi, kust saaks toetust ja abi, kõik töötud on nagu peata, on ennast kaotamas. Tütar küsib, miks ma ei tööta. Seletan talle ausalt, et ei suuda tööd leida. Algul kui ta oli väike, ma ei tahtnudki tööle minna. Tütar sündis puusavigastusega, temaga on pidanud aastaid ravivõimlemisel ja basseinis käima, ma ei oleks saanud töökohta pidada. Sotsiaalabi ametnikud on kenad inimesed, mind teatakse seal juba kaua aega. Tütar suunati sotsiaalabi toetusel nädalaks ajaks laagrisse

Juhtum 9

Naine, 55-aastane, mitte-eestlane Paldiskist
Kodakondsuseta
Keskharidus, erialast ettevalmistust ei ole
Töötusperiood: 5 aastat

Töötasin Paldiski sõjaväeosas valvurina erinevatel objektidel, olin tööl Keila elevaatoris. Siis juhtus mehega õnnetus, ta jäi voodihaigeks, teda tuli pesta ja sööta, võtsin end töölt lahti, et teda hooldada. Siis leidsin tööd lasteaias hoidjana, seejärel määrati mind majandusjuhatajaks, sellel kohal töötasin kümme aastat. 1996. aastal mind koondati ja võeti eestlane selle koha peale, sest dokumendid ja menüüid tuleb eesti keeles koostada.

Olen palju tööd otsinud, käisin ka Keilas tööd otsimas, aga õeldi, et olen liiga vana. Tahtsin vabrikusse viljakottide õmblejaks. Nägemine on ka halvemaks jäänud, käed ei liigu enam nii hästi, ega mulle polekski see õmblustöö olnud sobiv. Nad istuvad teinekord nädalate kaupa kodus ilma palgata, kui töö tuleb, siis jälle õmblevad. Nüüd on siin saeveski, sinna võetakse ainult noori. Sotsiaalosakonnast pakuti vanuri hooldust 200 krooni eest kuus, oleks tulnud kaks korda nädalas koristamas käia ja poes. Seda ma ei soovi, jumal teab, milline õudne vanamutt satub hooldada. Selle raha eest ei tasu ära. Paari kuu kaupa olen majahoidja olnud. See on füüsiliselt väga raske töö. Nüüd ma ei otsigi enam tööd, pole lootust saada. Kuigi sooviksin töötada. Hea oleks, kui saaks valvuriks, füüsiliselt ei jaksakski enam pingelist tööd teha. Paaril korral olen "mustalt" talupõldudel rohimas ja saaki korjamas käinud, aga süda ei pea vastu. Tugevamad on isegi 90–100 krooni päevas teeninud, mina olen 70 krooni saanud.

Töötu abiraha sain alguses umbes pool aastat, see on väga väike raha. Ema on mind oma pensioniga siiani hädast välja aidanud. Pole siin mingit tööd leida. Müüjaks võetakse ainult noori tüdrukuid, nemadki vahetuvad pidevalt, väga vähe makstakse. Ametnikud suhtuvad viisakalt, mis

nemadki teha saavad, kui pole töökohti. Hädaabitöödel olen käinud, kui võimalik, siis läheksin jälle. Eesti keele kursusi pakuti, aga nii vanalt on raske õppida; oli veel seadusi ja töötü üigusi tutvustav loeng. Mis sellest kasu on, kui tööd nagunii ei ole. Meestel on lihtsam, saavad metsatöödki ajutiselt teha. Kui saaks 1600 kroonigi kuus, oleksin rahul, sellega elaks ära. Tallinnas pole mõtet tööl käia – mida teenid, selle ka maha sõidad. Kaugemale kui Keilasse ei saa haige ema tõttu tööle minna.

Toimetulek on väga raske, ema saab isa sõjaväepensioni ja annab mulle mõnikord raha. Tütar käib Keilas tööl, hoian lapselapsi. Korteri eest maksmiseks saan toetust sotsiaalosalokonnast, vesi ja elekter tuleb endal maksta, elamiseks ei jäägi. Olen saanud ka ühekordset toetust 200 krooni, kui sotsiaalosalokonnal on olnud anda. Kirikust on umbes kolm korda toodud toidupakke, kui mees veel elas ja oli invaliid. Seeni, marju oma tarbeks olen korjanud. Kõige rohkem tahaksin ikka mingit tööd leida. Räägiti midagi võimalusest saada eelpensioni, aga selleks tuleb Tallinna sõita ja sealt seda uurida, lisaks on mul veel elamislubade probleem. Selleks tuleb ka nüüd Tallinna sõita. Mees oli 1965. aastal kaks aastat nõukogude sõjaväeteenistuses ja tänu sellele sain passi ja elamisloa ainult kaheks aastaks, nüüd tuleb iga kahe aasta järel uuesti pabereid vormistada ja selle eest maksta. Mees suri aasta tagasi, hooldasin teda 15 aastat, viimasel ajal oli ta ainult voodis. Nüüd hooldan oma 78-aastast ema. Tütar on 33-aastane kahe lapsega: 15- ja 7-aastane, mees sai tal aasta tagasi surma. Aitan tüdart, tegelen lapselastega. Raamatukogus käin, loen palju ilukirjandust, vaatan televiisorit, põhiliselt vene kanaleid. Raadiot ma ei kuula, lehti pole kunagi lugenud, ajakirju loen, võtan raamatukogust. Põhiliselt olen Eesti eluga kursis. Poliitika mind ei huvita. Kõige rohkem sooviksin tööd leida. Minusuguseid lihtsalt tööle ei võeta. Kõige hullem töötuse juures on, et raha üldse ei ole.

Mind ei huvita kellegagi suhelda peale tütre ja ema. Pole mulle kedagi vaja, olen omaette kodus. Käin turul. Varem õmblesin enda tarbeks, praegu on mul riided olemas. Tervis on kehv, süda annab tunda, vererõhk on kõrge, pea käib ringi. Olukord on selline, et mõjub närvidele. Sotsiaalosalokonnast organiseeriti ühel korral tervisekontroll. Üldiselt arsti juures ei ole kunagi eriti käinud. Oma kroonilise kõhaga ostan lihtsalt apteegist tablette. Haigekassakaart mul on, aga see vist ei kehti enam.

Juhtum 10

Mees, 43-aastane, eestlane Tallinnast

Keskeriharidus omandatud Tallinna ehitus- ja mehaanikatehnikumis

Üksikisa, 11-aastane tütar

Töötusperiood: 3 aastat

Töötasin Geoloogia Instituudis varustajana ja autojuhina paar aastat, pärast seda töölisena ja töödejuhatajana ehitusel. Et paremini teenida, läksin taksojuhiks taksoparki, kus töötasin kümme aastat. Pärast seda läksin jälle

ehitusele tööle. Eesti Vabariigi algusaegadel üritasin ise ettevõtlust arendada. Partnerid “hüppasid alt ära”, ei julgenud riskida. Seejärel töötasin füüsilisest isikust ettevõtjana. Ehitajana tööd leida on raske, eriti talveperioodil, seega jäi ehitajaamet jälle tagaplaanile. Viimati ostsin talunikelt puu- ja juurvilja kokku ja vedasin kauplustesse ning turgudele. Töökohad olen leidnud tuttavate kaudu, olen ka ise lehte kuulutuse pannud. Lapse tõttu ei saa otsida tööd kaugemalt, kuigi Venemaale pakuti. Tööle ei võeta kogemustega inimesi, vaid eelistatakse värskest kooli lõpetanud. Töö leidmise võimalus on väike, kuna töökohti lihtsalt ei ole ja enesetäiendamisevõimalusi napib samuti. Inimeste töölevõtmine käib arusaamatute põhimõtete järgi. Äraütlemist ei põhjendata, kui üldse vaevutakse töötajale vastama. Sooviksin jätkata ehitusel - koristajast direktorini. Ettevõtluse alustamine on muutunud võimatuks keerulise ja bürokraatliku asjaajamise tõttu. Töö peaks saama väärilise tasu, Eesti keskmine palk mulle sobiks. THA-s võtsin ennast arvele alles 7–8 kuud pärast töötuks jäämist. Enne seda püüdsin aktiivselt omal käel tööd leida. Kasutasin ka tasuliste tööbüroode teenuseid, need on huvitavad ainult rahast, mitte inimesele töökoha leidmisest. Siis sain 9 kuud töötü abiraha, mis on häbematult väike. Tööturuteenustest pakuti arvutikursusi, millest keeldusin, kuna kodus arvutit ei ole. THA teenindamine on tasemel, kuid individuaalne suhtlemine jätab soovida - uksest sisse ja järgmine. Suhtumises ei tee ametnikud vahet, kas on tegemist töötü või pikaajalise töötuga.

Hädaabitöödel ei ole osalenud ja ei soovi osa võtta, kuna juba nimi ise ütleb, millega on tegu – “häda abi tööd”. Parem tehku firma, mis võtab töötud vajadusel miinimumalgaga tööle. Otsin aktiivselt tööd, just nüüdsama andsin oma CV ühte firmasse sisse, vastust pean ootama kolm nädalat. Mingeid hirmsaid pingutusi ei ole teinud. Sooviksin alalist tööd täiskõormusega, pigem paindlikumat töökorraldust. Kellast kellani töötamist ei poolda, võin alustada varem ja lõpetada hiljem. Koolitust sooviksin sel juhul, kui pärast ka rakendust leian, lihtsalt koolitusel ei ole mõtet. Võiksin olla seotud ehitusega, varustus-turustus, müük. Sooviksin end erialaliselt täiendada. Vanu sõpru kohates selgub, et paljudel on isegi kõrgharidus, kuid ikkagi on suuri raskusi töökoha leidmisega, kuna vanus küünib üle 40. Erialast tööd on THA-s pakutud 14–15 korda, kuid palk on olnud liiga väike või on firma lubanud vastata, kuid ei ole vastanud. Komistuskiviks on ka kesine inglise keele oskus. Kolm pakkumist on olnud minule vastuvõetamatud – kahel juhul komanderingud ja ühel juhul madal palk, ülejäänud korrad ei oska öelda, miks mind ei ole tööle võetud.

Olen lesk, kasvatan üksi alaealist, 11-aastast tütar. Toitjakaotuspension peaks olema nii suur, et võimaldaks osta lapsele kooli neid asju, mida nõutakse, praegu on see 710 krooni ja 150 krooni lastetoetust, ühekordse toetuse taotlemiseks tuleb rohkem paberit määrida ja joosta, kui see asi väärt on. Pensionärist ema ei ole ka toetusi taotlenud. Raha kulub maksude tasumisele, riistele, elamisele ja oma lapsele. Lisaks vana auto hooldamisele. Sotsiaalhoolekanne peaks teadma, kellele seda toetust vaja on ja kui suurt toetust kellelegi maksta. Toimetulekutoetust taotlenud ei ole, ei

ole ka selle taotlemisega kursis. THA-s võiks olla selline brošüür. Töö leidmisel soovin ametlikult tööle vormistamist. Riigi abi ei ole piisav, lapse toitjakaotuspension peaks olema suurem, et jätkuks toidule ja riietelegi ning koolis vajaminevatele asjadele.

Võiksin oma probleemidest ka teiste töötutega rääkida, mitu pead on ikka mitu pead. Vajaksin infot töökohtadest ja õppimisest ning ümberõppimisest. Töötuse juures on kõige halvem piinlikkustunne laua äärde sööma istudes, lapse ees on samuti piinlik, et ei ole võimalik muretseda kõiki neid asju, mida oleks vaja. Kõiki suhteid mõjutab töötus negatiivselt, tekivad pisitülid, mis kulutavad enda ja teiste närve. Tervislik seisukord on rahuldav. Ei saa suitsetamisest lahti. Haigekassakaart on olemas, kehtib veel kaks kuud. Kõige suurem probleem on töökohtade puudus ja lapsetoetus (150 krooni) ning toitjakaotuspension on liiga väike. See võiks olla 2000 - 3000 krooni kuus sõltuvalt lapse vanusest.

Juhtum 11

Naine, 55-aastane, eestlane Viimsist

Keskeriharidus (kaubatundja) omandatud kaubandustehnikumis

Üksik

Töötusperiood: 3 aastat

Töötasin Hiiumaal kauplusejuhatajatele puhkust andes kaks aastat, kohalikus kolhoosis karjabrigadirina, ilmajaamas ilmavaatlejana ja hüdrograafia tehnikuna, kohaliku lennujaama sünoptikuna. Seejärel kaubatundjana, ökonomistina (10 aastat), direktori asetäitjana (5 aastat). 1988. aastal kolisin Harjumaale, asusin tööle Harju rahandusosakonnas revidendina, ökonomistina. Aastatel 1991–1994 töötasin Riigikaitseakadeemias majandusjuhatajana, sealt mind koondati. Alates 1994. aastast töötasin müüjana erinevates kauplustes mõne kuu kaupa, Läti firma esinduses töötasin laojuhatajana kaks aastat. 1996. aastal vallandati mind töölt valesüüdistuse alusel. Kohtuprotsess tööle ennistamise ja saamata jäänud palga asjus kestab siiani, kuigi mind hoiatati, et ma oleksin endise tööandjaga väga ettevaatlik. Pärast pojale neeru loovutamist 1997. aastal hooldasin poega kodus umbes üks aasta. Pärast seda olen töötanud mõne kuu kaupa kokana väikestes sööklates, mis on läinud pankrotti.

THA-s võtsin ennast arvele kolm aasta tagasi, sain töötöö abiraha, see on liiga väike. Ametnikud on viisakad, on pakutud kolmel korral koka tööd, mille olen ka vastu võtnud, kuid need väikesööklad on järjest “pankrotti lastud”. Olen töötanud neli kuud ka müüjana tööraamatuga, saanud sissekande “ei tulnud katseajaga toime” ehk teiste sõnadega mul rikuti tööraamat ära. Töötuna olen hoidnud rikaste lapsi ja teinud majapidamistöid, koristanud. Tööturuteenuseid pakutud ei ole. Soovin leida alalist tööd paindliku tööajaga invaliidist poja hooldamise tõttu. Kodust kaugemal ei saa töötada hooldamist vajava haige poja tõttu. Praegu ma

aktiivselt tööd ei otsi, kuna olen iga päev hõivatud ka haige tädi hooldamisega. Tervis on mul ka vilets, jõudu ei ole – olen ühe neeruga.

Minu majanduslik olukord on äärmiselt halb, korteriüüri võlga on 10 000 krooni, mulle tehti tagasimaksmise graafik. Pärast poja invaliidiks jäämist saame invaliidsuspensiooni, korterikompensatsiooni, mõnel korral ühekordseid toetusi. Kuna poeg tunnistati kuus aastat tagasi vaegkuuljaks ehk invaliidiks, taotlen ennast praegu tagantjärele tolleaegse otsuse alusel lapsinvaliidi hooldajaks ja kasvatajaks. Siiani ei olnud millegipärast see nii vormistatud. Kui need paberid korda saab, tekib õigus viis aastat varem ehk kohe pensionile jääda. See oleks suur kergendus, sest ma ei jaksa füüsiliselt teiste suuri maju koristada ja väikseid lapsi hoida.

Tütar on jõudumööda majanduslikult abistanud. Aitas eelmist korterivõlga tasuda, kuid kohe hakkas uus võlg peale tekkima. Oma õigustega olen põhiliselt kursis, loen ise seadusi, kuna kohtuprotsess kunagise tööandjaga on pooleli ja advokaadi jaoks raha ei ole. Mul oli eelmise sotsialabiametnikuga “kana kitkuda” – revidendina olin ma avastanud tema töös suuri rikkumisi. Kui olin töötu, tekkis ametnikul võimalus kätte maksta, ta sõimas mind, parastas ja ütles inetusi. Tekkinud olukorras oleks juriidilist abi vaja, et paremini oma õigustes orienteeruda. Praegune ametnik on õnneks viisakas inimene.

Teiste töötutega oma probleeme arutleda ma ei soovi, omalgi muret küll, kuid erinevate erialade spetsialistidega oleks vaja ikka aeg-ajalt nõu pidada. Töötuse juures on kõige halvem see, et absoluutselt pole raha. Poeg etteheiteid ei tee, ta isegi invaliid ning ema tugi on väga vajalik. Tütar ütleb, et sa oled liiga paks, võta kaalust alla, pealegi nii vanu üldse tööle ei võeta. Eesti eluga olen kursis, loen ajalehti ja ajakirju rikaste kodudes, kus koristamas käin. Tervis on vilets, raha ravimite jaoks napib. Haigekassakaart on mul olemas tänu invaliidist tädi hooldamisele. Täna olukorrast näen väljapääsu varem pensionile saamisen (seoses lapsinvaliidi hooldusega). Raha oleks hädasti vaja, et korterivõlg tasuda ja köögis remont lõpetada. Torud on katki ja seal pole vett. Kui võidaks kohtus, saaks raha. Head advokaati oleks vaja, aga seda pole võimalik palgata.

Juhtum 12

Naine, 38-aastane, eestlane Võrumaalt
Keskeriharidus (kunstnik-dekoraator) omandatud Tartu kunstikoolis
Üksikema, 8-aastane poeg
Töötusperiood: 2 aastat

Töötasin kunstnik-dekoraatorina kaupluses 11 aastat, 2 aastat kohalikus muuseumis kunstnik-kujundajana, 3 aastat koolis kunstiõpetajana, viimased 2 aastat kohalikus lapsinvaliidide päevakeskus-lasteaia abikasvatajana. Kaupluse kunstnik-dekoraatori kohalt mind koondati, teistest töökohtadest lahkusin omal soovil lootuses paremat tööd ja palka saada. Viimasest töökohast (lapsinvaliidide abikasvataja) lahkusin seoses

masendava ja depressiivse õhkkonnaga. Töö oli füüsiliselt ja psüühiliselt väga raske.

Pärast viimastest töökohast lahkumist võtsin ennast kohe THA-s töötuna arvele, sain töötü abiraha, mis on liiga väike. Pärast viimastest töökohast lahkumist ei arvanud, et nii raske on uuesti tööd leida. Tööotsinguid alustasin kohe. Soovisin leida tööd klienditeenindajana või kontoritööd. Tööpakkumisi leidsin THA-st, ajalehekuulutustest, tuttavate kaudu. Käisin ka töointervjuudel, kuid ei tea, miks mind tööle ei võetud. Öeldi, et pannakse tööandjate juures andmebaasi ning vajadusel teatatakse. Keegi ei ole loomulikult mingist vabanenud töökohast teatanud. Kodust kaugemalt ei ole tööd otsinud 8-aastase poja tõttu. Soovin leida alalist erialaga seonduvat tööd (näiteks arvutigraafikuna) koos sotsiaalsete garantiidega, soovivatult paindliku tööajaga. Koristajaks ma ei lähe. Koolitust võtaksin vastu küll, kui veel pakutaks, aga kahjuks THA-st saab koolitust vaid üks kord aastas. Sotsiaalabiametnikud on olnud sõbralikud ja abivalmid. Põhiliselt tean oma õigusi. Kõik on seina peal kirjas ju. Toetuste saamine on arusaadav, mingeid probleeme ei tekita. Töötutesse ja pikaajalistesse töötutesse on suhtumine võrdne.

THA-st pakuti arvutikoolitust, müügitöö koolitust, kursustega jäin rahule. Sooviksin veel spetsiifilist kujundusprogrammide ja arvutigraafika väljaõpet, aga seda vist THA-st ei saa. Vabu töökohti ei ole THA-s piisavalt, kuna neid lihtsalt ei ole selles piirkonnas. Tahaksin teada oma elupiirkonna kohta, milliseid ettevõtteid ehitama hakatakse, et siis ennast koolitada ja varakult tööpakkumisteks valmis olla. Sellist infot ei liigu üldse. Hädaabitöödel olen osalenud ja osaleksin veel, aga neid enam ei korraldata. Töötute aktiveerimiskeskuses ega mõnes klubis ma osalenud ei ole. Eratöötubürood külastanud ei ole. Otsin aktiivselt tööd – loen kuulutusi, kuulan, kas tuttavatel on mingit infot. Kord nädalas käin THA-s tööpakkumisi vaatamas, tihedamini pole mõtet käia. Selles regioonis ei ole piisavalt töökohti, mehed veel saavad metsatööd. Lapse tõttu ei ole nõus mujale kolima.

Töötutes on kõige halvem rahapuudus. Majanduslik olukord on vilets, tuleb ikka väga kokkuhoidlik olla. Saan korterikompensatsiooni ja toimetulekutoetust, lapsetoetust, mõnikord ühekordseid toetusi. Lapse isa ei toeta meid üldse. Ema on pensionär, toetab jõudumööda. Sissetulek kulub toidu ja maksete peale, lapsele on ka üht-teist vaja osta. Elame pojaga kahekesi. Iga päev tegelen majapidamistöodega ja lapsega, kodunt väljun ainult igapäevatoiminguteks. Teiste töötutega vestelda ma ei soovi, nagunii on kõigil ühtmoodi raske ja samad probleemid. Ma ei tea, kas oleks nõustamiskeskusi vaja. Kui nõuannetest rääkida, siis sooviks teada Võru ja selle ümbruse tulevikuperspektiivide kohta. Olen mõelnud ka oma ettevõtluse alustamisele, aga ei ole kindel, mida täpselt teha, millele turgu oleks. Vabal ajal käin raamatukogus. Suuremaid terviseprobleeme mul õnneks ei ole. Haigekassakaarti ka ei ole, arsti juurde saab ühekordselt THA tõendiga. Haigekassakaarti oleks hädasti vaja. Ainus väljapääs on töö leidmine.

Töötasin palju aastaid müüjana Puu- ja Köögililja Kaubastus. Olen töötanud “Kooperaatori” laohoidjana, see läks pankrotti, mind koondati ja jäin töötuks. Viimane töökoht oli ESS-i operaator korterite ja asutuste valvepunktis, selle töökohta sain THA kaudu. Kuna aparatuur jäi vanaks, ESS-i punkt likvideeriti. Tööd olen otsinud kodu lähedalt, sest kaugele ei jaksa käia – jalad on haiged. Mitmest Maardu asutusest ei ole tagasisidet saanud. Maardus ei ole töökohti. Pakutakse köögivilja müüjaks ilma tööraamatuta, palk on väike ja mu jalad on haiged, ei saa sellist tööd vastu võtta, kus tuleb päeva otsa seista. Ei loodagi enam tööle saada. Kuid on väga oluline saada haigekassakaart, et saaks arsti juurde minna. Kuid selleks on vaja kuus kuud töötada. Haigekassakaardi saavad ainult need töötud, kes saavad töötü abiraha. Praeguse töötusperioodi ajal THA-st mulle mingit tööd pakutud ei ole. Olen otsinud tuttavate kaudu, viimasel ajal harvem, sest tervis on mul halvemaks läinud. Olen vahest isegi elulootuse kaotanud, mõelnud helistada Eluliini numbrile. Kodust kaugemale tööle minna aga ei jaks. Olen mõelnud, et peaks arvutit õppima, see oleks istuv töö, kui ainult hakkama saaks. Aga arvutikursusi mulle THA-s pakutud ei ole. Ega mul tööd leida ka mingit lootust ei ole.

Sotsiaalabi ma taotleda ei saa, sest elan tütrega ühes korteris (3-toalises), ta on abielus, aga mees läks ära ja laps on nüüd 2-aastane. Mina elan ühes korteris ka oma lahutatud mehega, kelle palk on nii suur, et me toimetulekutoetust taotleda ei saa. Ametnikud arvestavad, et meil on 4 liikmeline perekond – mina, minu lahutatud mees, tütar ja tütrelaps. Tegelikult minu lahutatud mees meid üleval ei pea ja meil on üürivõlg ja raha üldse ei jätku. Toetust me taotleda ei saa. Väga keeruline on abi leida, igal pool naerdakse välja. Tütar ei tööta ametlikult – ta vahel müüb turul ümbrikupalga eest, tal pole tööraamatut olnudki, ta on alles 19-aastane. Mina hoian siis last. Olen enda ja tütre jaoks õmmelnud, mü ügiks õmmelda ei saa, sest kõik ostavad second-hand’ist. Istun kodus, väljas eriti ei käi, raamatuid ei loe, poliitikat ei huvitu. Tervis on väga vilets – olen ülekaaluline, jalad on väga haiged. Haigekassakaarti mul ei ole, seda oleks väga vaja, et saaks arsti juurde minna ja ennast ravida. Ravimite jaoks mul raha ei ole. Tööl käimisest ei tule selle tervisega enam midagi välja! Ehk saaks invaliidsusgruppi taotleda.

Juhtum 15

Naine, 26-aastane, mitte-eestlane Maardust

Kodakondsuseta

Kutsekeskharidus (tekstiilitööstuse eriala) omandatud kutsekeskkoolis

6-aastane laps, mees elab Lätis

Töötusperiood: üle 1 aasta

Esimene töökoht oli mul vabrikus “Salvo”, kus töötasin 4 aastat siiditrükkijana. Praktikal olin ettevõttes “Balti 2000” (endine Balti Manufaktuur), kuid olen puuvillatolmu suhtes allergiline ja ei saanud seal

töötada. Töötasin kolm kuud hotellis Olümpia koristajana, kuid sain seal tuuletõmbusest närvipõletiku ja olin kaks kuud haiglas. Seejärel lahkusin töölt omal soovil ja jäin töötuks. Pärast töötuks jäämist 2000. aastal asusin Tallinna kõrgemasse majanduskooli raamatupidajaks õppima. Koolis on käia veel kaks aastat. Tööd olen otsinud aktiivselt kogu aeg – THA-st, sõprade, sugulaste, tuttavate kaudu, ajalehekuulutustest. Ise ei ole ajalehes kuulutanud. Panin ennast kirja ka tasulise töövahendusbüroo andmebaasi (100 krooni eest). Seal pakuti võimalust ettevõttesse praktikale saada 1200 krooni eest. Eratööbüroos oli küll meeldiv suhtumine – tundus, et mind on seal oodatud, kuid otsustasin seda teenust mitte kasutada, sest mingit garantiid selle raha eest ei antud.

THA-s pakuti raamatupidaja kohta, kus nõuti eesti ja inglise keele oskust, mina sinna ei sobinud. Olen osalenud THA 2kuulistel kursustel: raamatupidamine, eesti keel. Pärast kursuste lõpetamist tööle ei saanud. Kursusi alustas 20 inimest, lõpetas ainult 13. Mõned leidsid ka töökohta. Osalesin pikaajaliste töötute aktiveerimisprojekti eesti keele kursustel. Töötu abiraha olen saanud pidevalt, sest mul on 6-aastane laps. THA-s on ametnike suhtumine hea, kuid liiga vähe on pakutud töökohti. Minu suurimaks puuduseks on eesti keele mitteoskamine. Kasuks tuleks töötamine eesti kollektiivis. Täiskohaga tööd ei ole viimasel ajal otsinud, sest õpingud on pingelised ja ka lapsega tuleb tegeleda. Kooli kõrvalt ainult 20% õpilastest töötab, õpikoormus on suur. Laps läheb sügisel esimesse klassi ja teda tuleb jälgida. Reaalselt vajaksin töökohta aasta pärast. Palk võiks olla vähemalt 3000 krooni neto. Kursustel sooviksin õppida eesti ja inglise keelt. Töökoht peaks olema Maardus, kuid ka Tallinnas töötamine tuleks kõne alla.

Vanemaid mul ei ole. Mu mees elab Lätis, siia elamisluba ei saa. Mind toetavad tädi, kellel on mees ja Kiisal aiamaa. Saan toimetulekutoetust, mul on Maardus 2-toaline korter. Lastetoetus on väike – ainult 150 krooni. Sissetulekust jätkub toidule ja esmasteks vajadusteks. Lapse kooli saatmine saab olema raske, on suured kulutused riiete, koolitarvete, spordivahendite ja muule. Kuskilt abi ei ole saanud. Juhutöid ei ole teinud, käin tädil aiamaal abiks. Olen kursis sotsiaalabi võimalustega, sest olen pidevalt taotlenud abi. Ilma sotsiaalabita ei saaks ma hakkama. Olen nõus töötama ainult ametlikult, mitte ümbrikupalgaga.

Vaba aega mul peaaegu pole, kogu aeg kulub õpingutele ja lapsega tegelemisele. Ajalehest loen ainult reklaami ja tööpakkumiskuulutusi, poliitikast olen kaugel, võtan raamatukogudest raamatuid lugemiseks. Haigekassakaart on mul tänu sellele, et õpin. Praegu on tähtis lõpetada kool ja leida praktikaks vajalik osajatööga raamatupidamiskoht. Järgmiseks aastaks tahaksin juba tõsist töökohta leida. Loodan, et saan hakkama.

Lisa 3. Näiteid pikaajaliselt töötute abistamiseks suunatud projektidest eri riikides²⁹

Austria

Töökeskonda tagasitee sillutamine

Hiljutised Kesk- ja Ida-Euroopas asetleidnud majanduslikud ja poliitilised muutused põhjustasid struktuurseid muutusi ka Austria tööstussektoris. Näiteks Austria Vorarlbergi liidumaal, kus tekstiilitööstus on olnud majanduses traditsiooniliselt juhtiv tööstusharu, sundis tihenev konkurents paljusid tekstiiliettevõtteid sulgema või neid ümber paigutama madalama palgatasemega riikidesse. Vorarlbergi Tööhõive Sihtasutus võttis eesmärgiks aidata töötutel alustada oma tööelu uuesti. Fond töötab poliitiliselt sõltumatu mittetulundusühendusena, mis koosneb töövõtjate ja tööandjate liitude, ametiühingute, sotsiaalse kaitse ja paljude koolitusorganisatsioonide esindajatest.

Vorarlbergi programmist saavad osa võtta kõik, kes on töötanud vähemalt kuus kuud ja kes on sundpuhkuse järel jäänud töötuks. Igal aastal saab programmis osaleda 250–300 sellisel moel vallandatud inimest. Iga inimene on programmiga hõlmatud kuni neli aastat. Selle aja jooksul saavad inimesed lisaraha, mis liidetakse töötute abiraha üldsummale. Euroopa Sotsiaalfond toetas programmi alates jaanuarist 1995 kuni 1999. aasta lõpuni.

Esimese sammuna peavad kõik osavõtjad lõpetama nn orientatsioonikursuse (orientation course) kestusega 8–12 nädalat. Kursuse jooksul edastatakse osavõtjatele informatsiooni vakantsetest töökohtadest ja antakse praktilisi nõuandeid. Projekti eksperdi Karl Lamprechi selgituse kohaselt on idee aidata inimesi, kes on vallandatud, tõsta nende enesekindlust ja õpetada neid hindama oma oskusi ja teadmisi selleks, et otsustada, kuidas neid kõige paremini tööturul ära kasutada. Kursusi juhendavad paljud spetsialistid, ka sotsiaalnõustajad ja psühholoogid. Koolituse ühe osana toimub arvutikursus algajatele koos võõrkeelte õppimisega.

Projekt otsib võimalusi aidata osavõtjatel praktiliste treeningute ja nõustamise abil kergendada oma sisenemist tööturule. Nõustamine koosneb klassikalistest treeningprogrammidest ja on orienteeritud gruppidele. Treeningud sisaldavad praktilist abi uute töökohtade otsimisel ja võimaldavad töötajatele reaalselt töökogemust tutvumaks uute töökeskondadega. Treeningud ja nõustamised on mõeldud ka neile, kes plaanivad oma äri alustada. “Meie spetsialistide töögrupp viib ellu kursuste osavõtjate ideid, andes nendele äri alustamiseks vajalikku abi ja aidates neid äritegemise juures,” ütleb K. Lamprecht. See aitab luua uusi töökohti, sest tihti saab uuest ettevõtjast omakorda tööandja. Vorarlbergi projekt paneb samuti rõhku töökohtade asendamise (*work placement*) programmidele, mille

²⁹ Ülevaade riikide kogemustest on koostatud lisa lõpus toodud kirjandusele tuginedes, kuid on tunduvalt lühendatud. Kirjanduse allikale on viidatud iga meetme kirjelduse lõpus.

kaudu saab praktikant endale alalise töökoha. Isegi kui osavõtja saab endale täisajaga töökoha, saab ta ikkagi jätkata oma õpinguid õhtustel kursustel. (Fighting ..., 1998).

Ameti õppimine töökohal

Euroopa Sotsiaalfondi abiga käivitati projekt, mille sihtgrupiks olid pikaajalised töötud. Projekti eesmärk oli töötuse ja selle tekkepõhjuste vähendamine treeningute ja töökohal kvalifikatsiooni saamise kaudu. Projekti kestel oli osalejatel võimalik saada sotsiaalteenuseid ja -toetust.

Projektis osales äriühing SÖB&SUN, mis pakkus kohaliku piirkonna (Schirka) töötutele võimalust õppida töökohal ametit. Äriühing tegutseb taastuvenergia alal, konkreetsemalt bio-ökoloogilises põllumajanduses (teesegud, kuivatatud puuviljad) ja valmistab päikeseenergia soojendatavaid kollektoreid.

Paari proovitööpäeva pärast tuleb projektis osalejal otsustada, millises valdkonnas ta töötada tahab. See oleneb isiku kalduvustest ja kompetentsusest. Töövaldkonda on võimalik hiljem vahetada, kuigi seda juhtub üsna harva. Kuna paljudel osavõtjatel ei ole eri põhjustel võimalik kohe algusest peale töötada täistööajaga, töötatakse osalise tööajaga. Maksimaalselt 12 kuu pärast hakkavad kõik töötajad täistööajaga tööle. Tootmises töötatakse alguses kellegi juhendamisel, pärast suuremalt jaolt iseseisvalt. Põllumajanduses töötatakse alati oma ala spetsialisti juhendamisel. Kõik ettevõtte osakonnad annavad programmist osavõtjatele väljaõppe. Kursuste lõpetamisel saavad osalejad tunnistuse, kus on kirjeldatud, mis ülesandeid nad täitsid. Kuid see dokument ei ole erialatunnistus. Need, kes soovivad, võivad oma õpinguid jätkata. SÖB&SUN võimaldab soovijal saada päikese energia inseneri kutse. (European Social Fund in Austria, 1999).

Iirimaa

Kohaliku tööhõive edendamine

Nimetatud projekt on viimastel aastatel suurt populaarsust võitnud. See on ajutine tööprogramm, mis on mõeldud pikaajalistele töötutele ja mis kestab üks aasta. Töötatakse 19 tundi nädalas, muul ajal võivad töötud osaleda koolitusel, et omandada eriala ja suunduda hiljem täisajaga tööle või asuda ametisse uuel erialal. Projekt kontsentreerub nende tööde tegemisele, mis muidu ei toimuks. Ei taheta kasutada olemasolevaid töökohti, vaid luuakse uusi vastavalt kohalikele vajadustele. Tegu on näiteks teenuste pakkumisega puuetega inimestele, kohaliku omavalitsuse infoteenustega, lastehoidmisega või linna puhastusega. Samuti on projekt olnud edukas eakamate töötute koolitusele suunamisel. Projekt on kasulik mõlemale osapoolle. Näiteks lastehoidmise teenus on olnud väga mõjus, kuna on võimaldanud paljudel naistel tööle tagasi pöörduda. Projekt on ka omamoodi katalüsaator, kuna motiveerib töötuid tööd otsima. (Fighting ..., 1998).

Luxembourg

Tööjõukulude vähendamine

Luxembourgis valitsus algatas projekti, mis toetas tööandjaid sotsiaalmaksu tasumisel (osaliselt Euroopa Sotsiaalfondi abiga) juhul, kui nad on võtnud tööle pikaajalise töötu. Paljud töötutest olid üle 50 aasta vanad, ilma tööturu nõuetele vastava kvalifikatsioonita ja puutusid esimest korda kokku töötusega. Kui tööandja võttis tööle pikaajalise töötu, kattis valitsus uue töötaja sotsiaalmaksu kulud. Kui tööandja sõlmis töötuga tähtajalise lepingu, maksti toetust 18 kuud, tähtajatu lepingu puhul üle 30-aastase pikaajalise töötuga kaks aastat ja üle 50-aastase töötuga seitse aastat. Projekti esimene faas kestis 1993. aastast 1999. aastani ja nimetatud ettevõtmine kogus üha enam populaarsust. (Fighting ..., 1998).

Rootsi

Töötajate Hariduse Assotsiatsiooni idee pikaajalise töötuse leevendamiseks

Töötajate Hariduse Assotsiatsioon sai rahalist toetust Euroopa Sotsiaalfondist koolituse korraldamiseks. Koolitus pidi olema oma ettevõtte loomise teemal. Üheks peamiseks koolituse toimumise tingimuseks oli, et vähemalt pooled osavõtjatest peavad olema naised, sest hiljutised suured personali vallandamised Rootsis mõjusid valusalt just naiste tööhõivele.

Projekti raames oli igale vallale eraldatud kaks õppekohta (kokku 20 kohta). Projekti sihtrühma kuulusid nii äsja töö kaotanud kui ka pikaajalised töötud. Osalejad olid väga erineva taustaga ja nende keskmine vanus oli 40 aastat. Kuigi koolituse põhirõhk oli ettevõtluse alustamisel, said osalejad kuulata veel loenguid turunduse ja majanduse alal. Samuti anti arvuti kasutamise õpetust ja korraldati oma äri alustamise kursus. Koolitus kestis 24 nädalat, sellest 12 nädalat koolituskeskuses ja 12 nädalat praktikakohtades. Oluline ja uuenduslik aspekt oli õppeviisiit Hispaaniasse, Mondragoni regiooni, kus osavõtjad tutvusid kohaliku kooperatiivi kogemustega.

Kuus koolituse lõpetajat ühinesid ja kasutades õpinguil omandatud teadmisi, rajasid üheskoos ConCredia Company. Kursuste tulemuseks oli ka see, et kümme osavõtjat said endale töökoha, seejuures seitsme inimese töö oli otseselt seotud koolituse temaatikaga. Osavõtjad moodustasid assotsiatsiooni, kus on võimalik omavahel jagada äritegemise ajal omandatud kogemusi ning arutada tulevikuplaane. Assotsiatsiooni juhataja Åke Sodermani sõnul avab kooperatiivne ettevõtlusvorm palju võimalusi ja sobib hästi väikestele valdadele, milliseid on Rootsis väga palju. Just nimelt kooperatsioonitöö pakub ohtralt võimalusi luua uusi töökohti ja elavdada kohalikku äri. (Fighting ..., 1998).

Saksamaa

Riskigruppide integreerimine tööturule

Saksamaal kasutatakse tööpuuduse leevendamiseks töökohtade loomist. Sellega on seotud sotsiaaltööprojektid, mida tellib linnavalitsus. Nendeks on erinevad keskkonnaprojektid, nagu muinsuskaitse all olevate objektide renoveerimine, koristus- ja heakorratööd. Kuna linnal ei ole tavaliselt piisavalt raha, et seesuguseid töid ise finantseerida, jääksid need muidu tegemata. Tööhõiveamet maksab selle töö linnale kinni ja nii saavad paljud inimesed endale erineva kestusega tööd. Selle kaudu leevendatakse tööpuudust.

80% riskigrupi inimestest (pikaajaliselt töötud, terviseprobleemidega inimesed, eakad, halva või vähese kvalifikatsiooniga inimesed jt) ei suuda endale tihti ise tööd leida. Tänu nimetatud projektidele leidis soodsa majandusliku keskkonnaga Saksamaa regioonides endale pideva töö 44% projektis osalejatest ja halvema majandusliku situatsiooniga regioonides 24%.

Eriti edukas on töökohtade loomise programm nende pikaajaliste töötute puhul, kes on olnud töötud ligikaudu kaks aastat. Töö leidmise võimalus on selle programmi toel viidud peaaegu 100-protsendiliseks, kuid see näitaja oleneb paljuski töötamise piirkonnast ja töötaja kvalifikatsioonist. (<http://www.bmgs.bund.de>).

„Vahendustalong“ (pikaajalise) töötuse leevendamiseks

Saksamaa Liitvabariigi tööhõiveametite ja valitsuse koostöös mõeldi töötuse vähendamiseks välja lahendus, mis hakkas kehtima juba 27. märtsil 2002. See on niinimetatud vahendustalong (“Vermittlungsgutschein”). Idee seisneb selles, et riiklik tööhõiveamet väljastab rahalise väärtusega talongid nendele inimestele, kes ei saa tööhõiveametilt abi uue töökoha leidmisel ja kellel tuleb pöörduda eratöövahendaja poole. Kui eratöövahendaja leiab inimesele tööd, saab ta töötajale antud talongi väärtuses tasu riikliku tööhõiveameti poolt. Vahendustalongi väärtused on järgmised: kui inimene oli töötu 1–6 kuud, on talongi väärtus 1 500 eurot; 6–9 kuud – 2 000 eurot, rohkem kui 9 kuud - 2 500 eurot.

Siit on näha tendents: mida rohkem inimene on töötanud, seda ebasobivam on ta tulevasele tööandjale, seda keerulisem on töövahendaja ülesanne ja seda rohkem tasu saab eratöövahendaja riigilt, kui ta suudab pikaajalisele töötule tööd leida. (<http://www.bmgs.bund.de>).

Soome

Frantsiisivõtjate koolitus

Soome Töoministeriumi initsiatiivil alustati 1999. aastal frantsiisivõtjate koolitust. Selle eesmärk on välja koolitada inimesi, kes võiksid tegutseda nn frantsiisandja kaubamärgi ja juhendamise all. Selline

äritegevus on sobiv neile, kes ei ole leidnud oma äriideed, kuid kes pärast vastavat koolitust on võimelised kasutama praktikas juba edukalt rakendatud ideed, mille järele on turul nõudlus.

Soomes on frantsiisialane tegevus küllalt noor, võrreldes teiste äritegevuse vormidega. 2001. aastal tegutses Soomes ligi 140 frantsiisiandjat ja üle 4000 frantsiisivõtja, peamiselt teenindus- ja kaubanduskettides. Statistika järgi on frantsiisiga hõivatud ligi 33 000 töötajat. Hoolimata majanduse langusest kasvab nõudlus frantsiisivõtjate järele.

Soome Töoministeeriumi projekti frantsiisivõtjate koolituse alal toetas Euroopa Sotsiaalfond. Koolituse alguses hinnati osalejate teadmisi frantsiisi alal väga madalaks. Projekt käivitati kolmes linnas: Helsingi, Turu ja Tampere, kus kõigepealt koolitati treenereid, seejärel frantsiisivõtjaid, kusjuures inimeste valik koolitusele oli väga põhjalik. 2001. aasta lõpuks oli koolitusel olnud 200 osalejat. Nende hulgast 41% olid varem töötanud täis- või osalise hõivega, 11% -l oli oma äri ja 41% otsis tööd. Koolituse kestus oli 9–14 nädalat, kuulati loenguid ja tehti iseseisvat tööd. Koolitus õigustas end ja selle järele tekkis nõudlus. (Torikka & Tuunanen, 2002).

Ettevõtluse arendamine

1996. aastal asutati ettevõtluskeskus “Ensimetri”, mis nõustab ja koolitab töötuid, kes soovivad ettevõtlust alustada. Iga äriplaan arutatakse põhjalikult läbi. Kui töötu ei soovi ettevõtlust üksinda alustada, võib ta seda teha kooperatiivis. “Ensimetri” organiseerib koolituskursusi ning arendab koostöövõrgustikku. Esimese kuue kuu jooksul hoitakse ettevõtlust alustanutega tihedat kontakti ning aasta lõpus külastatakse nende ettevõtteid, arutatakse koolitus- ja informatsioonivajadust. Monitooringut teostatakse kuni teise aasta lõpuni. 40% uutest ettevõtjatest on naised ning peamiselt on ettevõtlusega alustatud teenindussektoris. (Fighting ..., 1998).

Kohalik partnerlus

Töoministeerium alustas juba 1980. aastatel Soomes maapiirkondades kohaliku arengu koostööprogramme, mille eesmärk oli võidelda pikaajalise töötuse ja sotsiaalse tõrjutuse vastu. 1999. aastal oli Soomes kokku 36 partnerlusprogrammi, mida osaliselt finantseeriti Euroopa Liidu rahadest. Kõikidel partnerlustel on oma foorum, kus arutatakse ühised probleemid läbi. Näiteks Kaustineni regiooni partnerlus hõlmab Soome äärealadel seitse valda. Partnerlusel on oma juhtkomitee, mille eesotsas on kohaliku omavalitsuse esindaja. Komiteesse kuuluvad veel kohaliku tööhõiveameti, tööandjate, talupidajate, töötute, ametiühingu, kiriku, mittetulundusühingute ja metsaliidu esindajad. Kaks inimest töötavad täistöökohaga partnerluse heaks. Tegu on regionaalse tööhõive programmiga, mis koosneb mitmetest projektidest, nagu “Puhta regiooni” projekt, mille eesmärgiks on puhastada saastunud alasid. Piirkonnad korrastati töötute abiga ning tehti hulgaliselt küttepuid, mis läksid müüki. (Council of Europe, 2001).

Suurbritannia

Sotsiaalse ettevõtluse arendamine

Piirkondades, kus töötuse tase on kõrge ja kus asub tegutsevaid ning töökohti loovaid (ehk laienevaid) ettevõtteid vähe, on ettevõtluskeskkond ebasoodus ka uute ettevõtete loomiseks, sest kohaliku turu ostuvõime on madal. Mis aitaks aktiveerida majandustegevust nendes piirkondades ja kuidas muuta keskkonda soodsamaks uute ettevõtete tekkeks? Üks võimalusi on nn sotsiaalse ettevõtluse arendamine, mis sisuliselt tähendab mittetulundustegevuse toetamist. Toetamine toimub mitmesuguste fondide ja institutsioonide koostöös. Kui avalik sektor delegeerib mõned funktsioonid mittetulundusühendustele täitmiseks, siis üheks osapooleks äriplaani koostamisel ja selle seostamisel piirkonna arengukavaga on kohalik omavalitsus, kelle piirkonnas seda tegevust planeeritakse.

Nn sotsiaalse ettevõtte tüüpideks on mitmesugused ühisted, sihtasutused, mittetulundusühingud puuetega inimeste või töötute hõive tagamiseks, heategevusasutused ja teised ühendused. Selle sektori arendamiseks on vaja laiemalt informeerida elanikkonda, tõsta inimeste teadlikkust paljudest kohaliku elu aktiveerimise ja finantsallikate leidmise võimalustest. Suurbritannias on tehtud mitmeid uuringuid mittetulundusühenduste arenguvõimaluste kohta. Nende abil on hinnatud valitsevat olukorda, fikseeritud probleeme ja selgitatud ühenduste toetamise vajadust. Uuringu tulemusel toodi välja nende ettevõtete panus kohalikkude arengusse, mis omakorda loob eeldused äritegevuse arenguks.

Šveits

Tööhõiveameti programm töötute ajutiseks tööhõiveks

Üheks ajutise tööhõive programmi osaks on töö tegemine ühiskonna huvides. Seda tööd ei toetata riiklikust eelarvest, vaid seda finantseerib töötukindlustuskassa. Projekti eesmärk on töö andmine ja uue tegevusala õpetamine erinevates valdkondades. Järgnevas on nimetatud mõned valdkonnad ja täidetavad ülesanded.

Loodus- ja keskkonnahoid:

- matkaradade korrastamine,
- ojade ja allikate puhastamine,
- koristustööd metsades, avalikes parkides ja mujal.

Sotsiaalne panus:

- laste mänguväljakute hooldamine,
- puuetega inimeste transport,
- sotsiaalkorterite korrashoid,
- abitööd haiglates ja vanadekodudes (abitöö köögis, koristustöö, jalustuskäik vanuritega, sisseostude tegemine vanurite jaoks),
- vanurite abistamine aiatööl, sisseostude tegemisel, akende pesemisel jne.

Remonditööd:

- leitud vanade jalgrataste remont, hooldus ning seejärel müük,
- vanade masinate, tööriistade ja mööbli remont, korrashoid ja müük,
- vanade arvutite detailideks demonteerimine, detailide korduvkasutuseks ettevalmistamine või (kui viimane ei ole võimalik) prügimäele viimine.

Abitöö linna- või vallavalitsuses.

- linna- või vallavalitsuse ruumide koristamine ning korrashoid,
- abitöö arhiivis,
- vanade krundiplaanide arvutisse skannimine,
- majade jm ehitiste kataloogide koostamine.

Uue töötaja nn sisseelamise aja jooksul saab tööandja töötuskindlustuse poolt raha palgamaksmiseks (osaliselt). Selle võrra vähenevad tööandja palgakulud. (Hunold, 1998).

Taani

Tööringlus

Projekt koosnes kahest osast. Esimene teadvustas tööandjatele vajadust töötajaid koolitada. Neile pakuti oskusteavet koolitusprogrammide korraldamiseks. Projekt hõlmas regiooni 20 väike- ja keskmise suurusega ettevõtet ja nende töötajate koolitust. Teiselt poolt koolitati töötuid, et nad saaksid õpingutel osalevaid töötajaid ajutiselt asendada.

Tööringluse eesmärk on tööjõu kvalifikatsiooni tõstmine ja kvalifitseeritud asendajate koolitamine ning neile töökogemuse andmine. Projekt aitab paljusid väikeettevõtteid, kellel puuduvad vahendid oma töötajate koolitamiseks. (Fighting ..., 1998).

Tšehhi

Hädaabitööde organiseerimine kvalifikatsioonita või madala haridustasemega töötutele

Luuakse lühiajalised (maksimaalselt 12 kuud) töökohad. Tööhõiveamet sõlmib lepingu ettevõtja või kohaliku omavalitsusega. Tööandja palgakulud kaetakse kas osaliselt või täielikult. Süsteem on eriti levinud väikestes asulates ja maapiirkondades, mis kannatasid põllumajanduses toimunud ümberkorralduste tõttu. Tehakse koristustöid parkides ja avalikes kohtades, töötatakse ehitusel või sotsiaalasutustes. Eesmärk on vältida olukorda, kus ollakse harjunud elama töötuna ja sõltuma toetustest. (Council of Europe, 2001).

Kasutatud kirjandus:

- Bundesanstalt für Arbeit**, Nürnberg, (2002). <http://www.arbeitsamt.de>;
- Bundesministerium für Arbeit und Sozialordnung**, Bonn (2002).
<http://www.bma.de>; <http://www.bmgs.bund.de>.
- Council of Europe**. 2001. Committee of Experts on Promoting Access to Employment. Strasbourg, 18–19. Oct. 2001. Meeting report.
- European Social Fund in Austria**. 1999. <http://www.esf.at>
- Fighting Long-term Unemployment**. 1998. Employment & Social Affairs. Employment & European Social Fund, European Commission, Luxembourg.
- Hunold, C.** 1998. Qualitätsbeurteilung der Regionalen Arbeitsvermittlungszentren (RAV) und der arbeitsmarktlichen Massnahmen. Berichte/ Studien zu RAV. www.rav.ch
- Institut für Arbeitsmarkt und Berufsforschung**, (2001). <http://www.iba.de>;
- Torikka, J.& Tuunanen, M.** 2002. Creating Entrepreneurial Career Opportunities through Finnish Franchisee Training Programm. University of Jyväskylä School of Business and Economics. Paper presented at the 12th Nordic conference.

Summary

The research seeks to evaluate long-term unemployment and identify vulnerable groups in Estonia, to learn more about the nature of long-term unemployment and determine its impact, and find possibilities to integrate the analysed target group into the labour market. This raised the need to analyse labour policies and measures targeted at solving the situation of long-term unemployed that would help bring them back to workforce.

Within the research, various quantitative and qualitative studies were organised. A quantitative analysis was conducted on the basis of the Estonian labour surveys database, mainly to describe the supply side factors of the labour market. To identify the factors that influence long-term unemployment and vulnerable groups to long-term unemployment, we used duration models, with the help of which we analysed factors that influence labour movement. We asked the opinion of the unemployed about the effectiveness of labour market measures, as well as what is to be done to bring the unemployed faster back to the labour market. The qualitative case study using in-depth interviews and discussions of focus groups in counties helped to identify the specific features of long-term unemployment of different vulnerable groups and their impact on the well-being of the vulnerable group. We interviewed self-employed people and those receiving business start-up support to discover their problems and find out their opinion about supporting creation of new jobs. So as to examine long-term unemployment also from the aspect of suppliers of labour market services, we organised a discussion of the focus group with directors of employment offices. This helped to clarify essential problems and collect proposals to improve labour policies.

Statistical analysis indicated that though the unemployment rate has been falling during the last two years, the long-term unemployment rate has risen in the age group 50–69 and among the unemployed with low education, and the share of males who have been unemployed over two years has been increasing still. The share of long-term unemployed in the total number of unemployed has risen in almost all examined groups of the unemployed. The persisting long-term unemployment in rural areas has increased the number of discouraged people. In 2002, there were 35,500 long-term unemployed and 17,700 inactive working-age people in Estonia who had stopped looking for a job (were discouraged), who accounted for 5.1% of the working-age population. Both among long-term and short-term unemployed there are more of those who have great difficulties with subsistence.

The quantitative study on the basis of the duration model demonstrated that the likelihood of moving from unemployment to employment is smaller and therefore, women, non-Estonians and people with low educational level stay longer unemployed. During the period of analysis, some changes occurred in the structure of employment demand: it is more difficult for the unemployed with both secondary and primary sector experience to find work. At the same

time, unemployed with higher education, as well as residents of Harju County and urban people move faster from unemployment to employment. The latter groups can be included among the more successful ones who experienced mainly short-term unemployment periods.

The qualitative study indicated that long-term unemployment has badly affected the psychic condition of the unemployed. This revealed primarily in complicated family relations, bad habits (use of alcohol), declining self-respect and hopelessness for the future. Households of the long-term unemployed are hard up and live extremely frugally. Such a situation involves poor food and deterioration of health; long-term unemployed have no health insurance and health care and medicines are not accessible to them. Hard economic situation has led people to the situation where they have to accept any job, even without social guarantees, lower than minimum wages or long working hours. The life of long-term unemployed is especially hard in the regions with high unemployment (e.g. Ida-Virumaa). A person with contemporary qualifications does not often find in his home region a job matching his education, but he cannot accept a job far from his home because of high travel expenses, bad public transport connection, small children and insufficient economic possibilities for moving somewhere else (high costs of moving).

Predominant among active labour market policy measures in Estonia are measures that influence labour supply, like professional training, training for coping and vocational guidance. The opinion of the unemployed about services offered by employment offices was quite low. They are the least satisfied with job offerings, availability of information about services and offering of courses. Compared with other countries' experience, the variety of measures offered to long-term unemployed in Estonia is quite limited. A reason for that is the shortage of finances allocated for labour policies: for example, nearly 200 million kroons were spent on labour policies in 2002, which was only 0.2% of the gross domestic product. In the European Union countries it is nearly 3%.

A thorough analysis of the situation of long-term unemployment would help to find ways to reduce long-term unemployment. The Estonian labour policy should more actively work to find a comprehensive solution to the problem of long-term unemployed, to bring these people quickly back to the labour market. In parallel, efforts should be made to prevent long-term unemployment. This presumes identification of the vulnerable groups in the early stage of unemployment, offering to them labour market services. Based on the European Union employment strategy and experience of other countries, Estonia should considerably increase the share of active labour market measures and introduce the strategy of individual approach, the implementation of which puts high demands on the employment offices. Therefore, it is necessary to improve the national labour mediation system, meaning the presence of a sufficient number of qualified personnel, a contemporary information system and sufficient financial means.

One possibility for diminishing long-term unemployment is development of the demand side of the labour market with the purpose of creating new jobs, which ultimately increases employment and indirectly curbs unemployment. In a good business environment, it is easy for an entrepreneur to start a business, relevant information is easily and cheaply available and legal regulation of entrepreneurship is stable. There are some other aspects (e.g. entrepreneurship support structure, quality of services, qualification of public sector personnel) the improvement of which would help to make this business environment more favourable.

Consideration of the findings presented in this research in the development of labour policies and measures introduced in the research would improve the outlooks of long-term unemployed for integration into the labour market. This would help to reduce long-term unemployment.